

**T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE 2001, 2008 EKONOMİK KRİZLERİ VE
COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİ İŞSİZLİK VE İSTİHDAM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mertcan ÖNEÇ

1303040030

Anabilim Dalı: İktisat

Programı: Yönetim Ekonomisi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nazife Merve Hamzaoğlu

OCAK, 2022

**T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE 2001, 2008 EKONOMİK KRİZLERİ VE
COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİ İŞSİZLİK VE İSTİHDAM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mertcan ÖNEÇ

1303040030

Anabilim Dalı: İktisat

Programı: Yönetim Ekonomisi

**Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nazife Merve Hamzaoğlu
Jüri Üyeleri: Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Şahanoğulları
Doç. Dr. Çiğdem Börke Tunalı**

OCAK, 2022

ÖNSÖZ

Bu çalışmada desteğini benden esirgemeyen sevgili ailem ve çalışmanın başından beri bana yol gösteren kıymetli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi N. Merve Hamzaoğlu'na sonsuz teşekkürler.

Ocak, 2022

Mertcan Öneç

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
2. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM KAVRAMI.....	2
2.1. İşgücü Piyasaları.....	2
2.2. İşgücüne Katılma Oranı	3
2.3. İşgücüne Dahil Olmayanlar.....	3
2.4. İstihdam.....	3
2.5. İstihdam Oranı	4
2.6. Tarım Dışı İstihdam Verisi	4
2.7. İstihdam Türleri	5
2.7.1. Tam İstihdam	5
2.7.2. Eksik İstihdam	5
2.7.3. Aşırı İstihdam.....	6
2.7.4. Kayıt Dışı İstihdam.....	7
2.8. İşsizlik.....	7
2.9. Genç İşsizlik	8
2.10. İşsizlik Oranı.....	9
2.11. İşsizlik Türleri.....	10
2.11.1. İradi İşsizlik.....	10
2.11.2. Gayri İradi (İstemsiz) İşsizlik	10
2.11.3. Açık İşsizlik	10
2.11.3.1. Konjonktürel (Döngüsel) İşsizlik.....	11
2.11.3.2. Friksiyonel (Geçici) İşsizlik.....	11
2.11.3.3. Mevsimsel İşsizlik	12
2.11.3.4. Teknolojik İşsizlik.....	13
2.11.3.5. Yapısal İşsizlik.....	14
2.11.4. Gizli İşsizlik	15

2.11.5. Sürekli Durgunluk İşsizliği	16
2.12. İşsizliği Oluşturan Nedenler	17
2.13. İşsizliğin Maliyeti.....	18
2.13.1. İşsizliğin İktisadi Maliyeti.....	18
2.13.2. İşsizliğin Sosyal Maliyeti	18
2.14. İktisat Kuramında İstihdam ve İşsizliğe Yaklaşım	19
2.14.1. Klasik Okul'da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım.....	19
2.14.2. Keynesyen Okul'da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım	20
2.14.3. Monetarist Okul'da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım.....	21
2.14.4. Neo-Klasik Okul'da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım.....	22
3. 2001, 2008 EKONOMİK KRİZLERİ VE COVID-19 PANDEMİSİ	23
3.1. Şubat 2001 Krizi	23
3.1.1. Şubat 2001 Krizi Öncesi Ekonomik Durum ve 9 Aralık 1999 İstikrar Programı.....	23
3.1.2. Şubat 2001 Krizleri Nedenleri	25
3.1.3. Şubat 2001 Krizi Sonuçları	27
3.2. 2008 Küresel Finansal Krizi	28
3.2.1. Krizin Nedenleri.....	28
3.2.2. 2008 Küresel Finansal Krizin Sonuçları.....	32
3.2.3. 2008 Küresel Finansal Karşı Uygulanan Politikalar	38
3.2.3.1. İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler.....	41
3.2.3.2. Genel Olarak İstihdam Arttırıcı Teşvikler ve Destekler.....	42
3.2.3.3. İŞKUR Tarafından Yürütülen Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ..	44
3.3. COVID-19 Pandemi Dönemi ve Ekonomiye Olan Etkileri	45
3.3.1. COVID-19 Pandemi Dönemi Alınan Tedbirler	48
4. 2001, 2008 EKONOMİK KRİZLERİ İLE COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE GENEL İŞSİZLİK VE GENÇ İŞSİZLİK ORANLARI	50
4.1 İşsizlik ve Kriz İlişkisinin İncelenmesi	50
4.2. Şubat 2001 Krizi Sonrası Türkiye'de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları.....	52
4.3. 2008 Küresel Finansal Krizi Sonrası Türkiye'de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları.....	55
4.4.COVID-19 Pandemi Dönemi Türkiye'de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları.....	60
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	72

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Gelişmiş ülkeler, Avro Bölgesi, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Çin Kriz Sonrası İşsizlik Oranları.....	33
Tablo 3.2. Seçilmiş Borsaların Aralık 2007-2008 dönemi değer kayıpları (ulusal paralar cinsinden).....	36
Tablo 3.3. 2001 ve 2008 Krizleri Sonrasının Karşılaştırılması.....	37
Tablo 4.1. 15-24 Yaş Arası Genç Nüfusun Cinsiyete Göre İşsizlik Durumu (2000-2020)	53
Tablo 4.2. İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus.....	54
Tablo 4.3. İşgücü Durumu (2009-Mart).....	56
Tablo 4.4. 18-29 Yaş Arası Gençlerin Covid-19 Salgını Öncesine Kıyasla, Çalışılan Saat, Gelir, Verimlilik Değişimi, 2020	63
Tablo 4.5. İşsizlik Verileri (2021-1.Çeyrek)	64
Tablo 4.6. İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranı (15-24 yaş).....	66

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1. 1980-2008 Dönemi Arası Cari Açık ve Fazlalar	29
Şekil 3.2. Dünya’da Enflasyon, Tüketici fiyatları (yıllık %).....	31
Şekil 3.3. Avrupa Birliği’nde Büyüme ve İstihdam Artışı, (%)	34
Şekil 3.4. Yıllar İtibariyle Dünyadaki Genç İşsizlik, İşsizlik ve Büyüme Oranları (%)	43
Şekil 3.5. Üç senaryoya dayanarak küresel büyüme düşüşünün işsizliğe etkisi, dünya ve gelir grupları (milyon).....	46
Şekil 4.1. Türkiye’de GSYH Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki (%).....	51
Şekil 4.2. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (2000-2004) (%)	55
Şekil 4.3. Genç İşgücünün Değişimi (15-24 Yaş)	58
Şekil 4.4. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (2007-2011) (%)	59
Şekil 4.5. İşsizlik Oranı.....	60
Şekil 4.6. İstihdam ve İşgücüne Katılma Oranı	61
Şekil 4.7. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (2020-2021) (%)	62
Şekil 4.8. Dönemlere ve Cinsiyete Göre Gençlerde İşsizlik Oranları	64
Şekil 4.9. 15-24 yaş İşsizlik Oranları.....	65
Şekil 4.10. Eğitim Durumlarına Göre Gençlerde İşsizlik Oranları.....	67

Enstitüsü : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : İktisat

Programı : Yönetim Ekonomisi

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Nazife Merve Hamzaoglu

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Ocak 2022

ÖZET

Dünyada ulusal ve küresel bağlamda farklı etkileri, nedenleri ve sonuçları olan birçok ekonomik kriz yaşanmıştır. Ekonomik etkileşimler küresel bağlamda gerçekleştiğinden, ülke çapındaki ekonomik krizler küresel ekonomide domino etkisi yaratarak küresel krizlere dönüşebilmektedir. Ekonomik krizler ekonomide yarattığı daralmalarla işsizlik sorununa sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda, krizler ve işsizlik arasındaki ilişki son yıllarda daha önemli hale gelmiştir. Türkiye’de kronik bir sorun olan işsizlik, ekonomik kriz dönemlerinde daha da ön plana çıkmaktadır. İstihdamın oluşması ve işsizliğin azalması bir ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada işsizliğin temel itici güçlerinden biri olan ekonomik krizler ele alınmış ve ekonomik krizlerin Türkiye’de istihdam üzerindeki etkileri ortaya konmuştur. Bu kapsamda 2001, 2008 krizleri ve 2020 Pandemi dönemi dikkate alınarak ekonomik kriz, istihdam ve işsizlik konuları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan trend analizinde 2001 ve 2008 krizleri sonrasında işsizlikte hemen bir iyileşme görülmediği ve uzun bir süre sonrasında toparlanmanın olduğu ortaya çıkarken, Pandemi döneminde daha hızlı bir toparlanma söz konusudur. Bununla birlikte, genç işsizliğin kronik olarak çok yüksek seyrettiği, Türkiye’de gelecekte bu sorunu ele alacak politikalar ve reformlar gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, İstihdam, İşsizlik, Pandemi, Türkiye, Genç İşsizlik, İşgücü piyasaları

University : Istanbul Kültür University
Institute : Graduate Education Institute
Department : Economics
Programme : Management Economics
Supervisor : Assistant Prof. Dr. Nazife Merve Hamzaoğlu
Degree Awarded and Date : Master Thesis – January 2022

ABSTRACT

There have been several economic crises in the world on national and global context with different effects, causes and consequences. Since economic interactions occur in global context, nation-wide economic crises may turn into global ones by creating a domino effect in the global economy. In this context, the relationship between crises and unemployment has become more important in recent years. Unemployment, which is a chronic problem in Turkey, becomes more prominent during economic crisis periods. The occurrence of employment and reduction in unemployment are of great importance for a country's economy. We discuss the economic crises as one of the main drivers of unemployment in this study. We reveal the effects of economic crises on employment. In this context, the relationship between the economic crisis, employment and unemployment issues were examined by considering the 2001, 2008 crises and the Pandemic period in 2020. In the trend analysis, we reveal that there was no immediate improvement in unemployment after the 2001 and 2008 crises, and that there was a recovery after a long time, while there was a faster recovery in unemployment during the Pandemic period. Whereas, it is essential to apply and implement future policies and reforms targeting youth unemployment in Turkey, as it has been chronically very high for a long time.

Keywords: Economic Crisis, Employment, Unemployment, Pandemic, Turkey, Youth Unemployment, Labor Markets

1. GİRİŞ

Dünya’da COVID-19 Pandemi dönemi dahil olmak üzere farklı zamanlarda farklı etkileri olan çeşitli ekonomik krizler yaşamıştır. Bu ekonomik krizlerin bazıları bölgesel-ülke çapında kalmış, bazıları ise küresel ölçekte etkiler göstermiştir. Türkiye Ekonomisi Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli ekonomik krizler geçirmiştir. 2001 krizinin ardından yaşanan küresel kriz iş hayatını olumsuz yönde etkilemiştir (Ege, vd, 2012:165). Son 20 yıl ele alındığında Türkiye’de önemli ölçüde daralmaların ve kriz olarak kabul edebileceğimiz üç dönem yer almaktadır: 2001, 2008 ve COVID-19 Pandemi dönemi. Bu dönemlerde genel olarak ekonomide yaşanan daralma firmaların kapanmalarına, geliri düşen tüketicilerin harcamalarını azaltmalarına neden olmuştur. Talebin ve arzın azalması ile istihdam olumsuz etkilenmiştir (Bulut ve Pınar, 2020:222-223). İşçi çıkarmalar yoğun sanayi merkezlerinde daha fazla görülmektedir. İşsizliğin artması ile sosyo-psikolojik problemler gündeme gelmektedir.

İşsizlik olgusu yalnızca gelir elde edip etmeme ile sınırlandırılmaz. İşsizliğin yarattığı travma, psikolojik sorunlar, gelir eksikliğine dayalı hayat standartlarının düşmesi bir toplumda olumsuz sosyal etkiler yaratabilir, bunları önlemek adına çeşitli politikaların uygulanması elzemdir. Özellikle 2008 Krizi’nin akabinde uygulanmaya çalışılan istihdam destek paketleri gibi programların geliştirilmesi özellikle gelir durumu düşük kişileri ve genç kesimi kapsamalı son derece önemlidir. 2020 Mart ayından bu yana yaşanan Pandemi de birçok ülkede ve Türkiye’de teşvik paketlerinin uygulanması ile işsizlik oranlarının yükselişini önüne geçmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde işgücü, istihdam ve işsizlik üzerine kavramlar incelenmiş, işsizliğin oluşturan nedenler ve işsizliğin sonuçlarına değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde 2001, 2008 Ekonomik krizleri ve COVID-19 Pandemi döneminin ekonomi üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Son bölümde ise Türkiye’de 2001, 2008 Ekonomi krizleri ve COVID-19 Pandemi döneminin işsizlik ve istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir.

2. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM KAVRAMI

TÜİK (2020:10), işgücünü: “*İstihdamda olanlar ile işsizlerin toplamı*” olarak tanımlamakta ve kapsama alanı olarak ise “*Referans dönemi içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfus*” olarak belirtmektedir.

İşgücü = İstihdam edilenler + İşsizler

Emek arzı ve talebin birbirine eşit olduğu nokta işgücü piyasasında denge olarak kabul edilmektedir. Emek arzının fazlalığı işsizliği meydana getirirken, talebin fazla olması durumunda ise işgücü açığı olduğunu göstermektedir (Şentürk, 2017:3).

2.1. İşgücü Piyasaları

Talep ile emek arzının buluştuğu ve emeğin fiyatı olan ücretin saptandığı piyasa işgücü piyasası bir diğer adıyla emek piyasası olarak adlandırılır. İşgücü piyasası, mal piyasalarıyla karıştırmamalıdır çünkü işgücü piyasasını diğer mevcut piyasalardan farklı kılan en büyük özellik, doğrudan insanı içeriyor olmasıdır. Dolayısıyla işgücü piyasasında, diğer piyasalarda olduğu gibi mal ve hizmetler alınıp satılmıyordur (Bekiroğlu, 2010:4). İşgücü arzını belirleyen etkenlerin başında; Yaş, cinsiyet, medeni durum, ücret düzeyi ve işgücü piyasası koşulları gelmektedir (Şengönül ve Koşaroğlu, 2019:3-4).

Mal ve hizmet piyasalarının aksine işgücü piyasalarında arz ve talebin eşitlenememesi iktisat biliminde önemli bir inceleme konusudur. Eşitsizliği çözmek adına çeşitli politika uygulamaları Keynesyen Okul’dan beri süregelmektedir (TUSİAD, 2002:23).

Mill (2019:182)’e göre işgücü talebini işçi verimi yönlendirmektedir. Mevcut işçiler ne kadar vasıflıysa onların işgücüne talepte artış göstermektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle, işgücü piyasaları sadece mevcut ülkelerin ekonomilerinin içinde bir kavram olmaktan ziyade, işgücü piyasası ortak bir pazara dönüşmüştür. Buna bağlı olarak talep ve emek arzı uluslararası bir hal almıştır. Bunların yanında işgücü piyasa türleri, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre de değişiklik gösterebilmektedir (Bakkal, 20216:23).

İşgücü piyasalarında ortaya çıkan veya çıkabilecek sorunları önlemeye yönelik birtakım politikalar ve uygulamalar düzenlenmektedir. Dünya’da yaygın olarak kullanılan işgücü piyasaları düzenlemeleri arasında; esnek çalışma teşviki, erken emeklilik, yarı-zamanlı çalışma, aktif işgücü piyasası politikaları ve teşvikler bulunmaktadır (Tatoğlu, 2010:13-24).

2.2. İşgücüne Katılma Oranı

İşgücüne katılma oranı işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içerisindeki oranıdır. TÜİK, kurumsal olmayan nüfusu şöyle tanımlamaktadır: ‘‘Üniversite yurtları, yetiştirme yurtları (yetimhane), huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapisane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfustur’’. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusu ise: ‘‘Kurumsal olmayan nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus’’ olarak belirtmektedir (TÜİK, 2020:11).

İşgücüne Katılım Oranı = İşgücü/15 yaş ve üstü nüfus*100

İşgücüne katılım oranı aynı zamanda ülkedeki üretken nüfusu saptama açısından da büyük önem arz etmektedir. İşgücüne katılım oranı demografik yapıdaki değişim, ekonomik koşullar ve sosyo-kültürel alanlarındaki değişimlere göre farklılıklar göstermektedir (TUSİAD, 2002:29).

2.3. İşgücüne Dahil Olmayanlar

İş gücüne dahil olmayanlar, işsiz ve istihdamda olmayan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfustur.

İş gücüne dahil olmayanlar TÜİK (2020:11) tarafından gruplara ayrılmıştır bunlar: ‘‘ İş bulma ümidi olmayanlar, mevsimlik çalışanlar, ev işleriyle meşgul olanlar, öğrenci, ev işleriyle meşgul olanlar, emekliler, çalışamaz halde olanlar’’.

2.4. İstihdam

İstihdam, Türk Dil Kurumu (TDK)’nın tanımlamasına göre: ‘‘Bir görevde, bir işte kullanma’’ anlamına gelmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) daha detaylı olan tanıma göre ise istihdam: ‘‘İş başında olanlar ve iş başında olmayanlar

grubuna dahil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus, istihdam edilen nüfustur.” olarak yorumlamaktadır (TÜİK, 2020).

TÜİK iş başında olanlar ve iş başına olmayanları ise şöyle yorumlamaktadır: *‘‘İş başında olanlar; Ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir. İş başında olmayanlar; İş bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar istihdamda kabul etmektedir’’ (TÜİK, 2020).*

Bir diğer tanımlama ile istihdam, dar ve geniş anlamı olarak ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamda istihdam, üretim faktörü içerisinde sadece emeğin yani çalışanların bulundurulmasını ifade ederken, geniş anlamda istihdam üretim faktörü içerisinde yer alan emeğin yanında, sermaye, toprak gibi diğer tüm faktörleri içerir. İstihdam kavramı işsizlik ile birbirini tanımlayan kavramlarken, istihdam ulaşmak istenen, işsizlik ise kaçınılması gereken bir durum olmuştur (Ay, 2021:322).

İstihdam, toplum içerisinde yaşayan bireyler için aldıkları ücret ile kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve toplum içinde hayatını sürdürebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Işığışok,2011:19). Bu nedenle devletler birincil politikalarında istihdamı arttırmaya yönelik politikalar izlemiştir.

2.5. İstihdam Oranı

İstihdam oranı, istihdamın kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır (TÜİK, 2020:10). İstihdam oranının hesaplanması, istihdam edilen insan sayısının, aktif nüfusa (15-64 yaş arası) bölünmesiyle elde edilmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2006:312).

$$\text{İstihdam Oranı} = (\text{İstihdam edilenler} / \text{Çalışma Çağındaki Nüfus}) * 100$$

2.6. Tarım Dışı İstihdam Verisi

Tarım dışı istihdam verisi ekonomideki gelişmeleri gözlemlemek ve değerlendirmek için kullanılmaktadır. Tarım dışı istihdam ağırlıklı olarak ABD için büyük önem arz etmektedir. Tarım dışı istihdam verisini bulmak için, tarım sektörü

işçileri dahil edilmeden, geride kalan sektörlerdeki çalışan sayısı ile bulunur. Bu hesaplarda içerisinde, devlet memurları, evde çalışanlar ve kar amacı gütmeyen işletmelerde çalışanlar dahil edilemez (Eğilmez, 2021:189).

2.7. İstihdam Türleri

İstihdam türlerinde, tam istihdam, eksik istihdam, aşırı istihdam ve kayıt dışı istihdam incelenmiştir.

2.7.1. Tam İstihdam

Bir ülke ekonomisinde hedeflenen, işsizliğin ortadan kalkması ve tam istihdamın sağlanmasıdır. Tam İstihdam, çalışmak isteyen herkesin istihdam edilmesidir. Tam istihdamda ekonominin tüm üretim faktörleri aktif bir şekilde çalışmaktadır (Yavuz, 2012:43-45). Diğer yandan tam istihdam işgücüne karşı olan ihtiyacın, işgücü arzına denk olması ve çalışma içerisinde olmak isteyen herkesin üretim sürecine dahil olduğu ekonomik durumudur (Unay, 2001:345).

Eğilmez (2021;185)'e göre ise tam istihdamın karşılığının tam olarak toplam işgücünün hepsinin istihdam durumu olmadığını, diğer unsurlarda göz önünde bulundurularak makul düzeyde bir işsizliğin olduğu durum olarak yorumlamaktadır.

Tam istihdamın genel amacı, konjonktürel işsizliğin yaratmış olduğu olumsuzlukların önüne geçmek ve bunun yanında friksiyonel, mevsimsel ve yapısal işsizlik türlerinin ortaya çıkmaması için uygun ekonomik koşul yaratmaktır (Bekiroğlu, 2010:10).

Keynesyen yaklaşımda ise tam istihdam, iş arayanlar oranında mevcut işinde bulunması, işsizliğin ise piyasanın ibaret değil tamamen bireysel tercihlerden kaynaklanması durumudur (Göker ve Dane, 2013:105).

2.7.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdamın en önemli nedenlerinden biri işgücü içerisinde doğru eşleşmenin yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Eksik istihdamı meydana getiren makro nedenler şu şekilde sıralanabilir (Ünal ve Gönülaçan, 2019:131):

- Mevcut krizler ve istikrarsızlıklar,
- Emek piyasasında yaşanan aksaklıklar

Mikro nedenler arasında ise;

- Yerel işgücü piyasalarının durumu,
- İşsizlik karşısında alınan önlemler,
- İşgücü piyasalarının uyumsuzluğu,
- İş arama yöntemleri yer almaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) mevcut istihdam tanımını, 16. Çalışma İstatistikçileri Konferansında ele almış ve istihdamı ‘*zamana bağlı eksik istihdam*’ ve ‘*yetersiz istihdam*’ kavramları üzerinden ele almıştır. TÜİK zamana bağlı eksik istihdamı; ‘*Referans haftasında istihdamda olan, esas işinde ve diğer işinde/işlerinde toplam olarak 40 saatten daha az sürede çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir*’ şeklinde tanımlarken, yetersiz istihdamı; ‘*Zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulduğu takdirde 2 hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir*’ olarak tanımlamaktadır (TÜİK, 2020:11).

Zamana bağlı istihdam, işgücü potansiyeli ya da diğer bir deyişle toplam iş hacmindeki eksikliklerle ilgiliyken, yetersiz istihdam işçinin mevcut nitelik ve isteklerinin karşılanamadığı işte yer almasından meydana gelmektedir. Bu durum mevcut iş ile işçinin doğru eşleşememesinden kaynaklanmaktadır (Ünal ve Gönülaçan, 2019:130).

2.7.3. Aşırı İstihdam

Aşırı istihdam, mevcut ekonomide bütün üretim araç ve gereçlerinin faal bir biçimde uygulanmasına ve tek kaynağın bile etkisiz kalmamasına, başka bir niteleme ile tam istihdam sağlanmasına rağmen mevcut üretim kapasitesinin talep karşısında eksik kalmasıyla, talebi karşılamak adına daha fazla emeğin yer almasının ihtiyaç duyulduğu durumdur (Şentürk, 2017:5).

Aşırı istihdam diğer bir bakıma eksik istihdamın tam karşısında tüm emek gücünün mevcut işgücünde bulundurulmasına rağmen emeğe bağlı talebin yetersiz kalması durumudur (Eyüboğlu, 2003:11-12).

2.7.4. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam, istihdamdaki gereken resmi evrak ve belgelerin tutulmaması ve ödenen ücretin yanında istihdam süresinin de yetkili mercilere bildirilmemesi durumudur. Kayıt dışı istihdam hem iş veren hem de işçi için çeşitli alanlarda sorunlara neden olmaktadır (Mahiroğulları, 2017:548).

Kayıt dışı istihdamın genel olarak görüldüğü sektör ve alanlar; inşaat sektörü, eğlence sektörü, otopark işleri, servis sektörü, terzi ve berber gibi kalfa ve çırağa ihtiyaç duyan sektörler, atölye çalışanları, imalat sanayi, komisyonculuk faaliyeti ile gelir elde edenler ve ulaştırma sektörü içerisinde çalışanlardır (Korkmaz, 2012:55).

Kayıt dışı istihdamın ekonomi içerisinde yaptığı olumsuz etkiler (Korkmaz, 2012:58-60):

- Vergi gelirlerini düşürmesi,
- Vergi adaletini zedelemesi,
- Kaynakların negatif etkilemesi,
- Haksız rekabeti doğurması,
- Ekonomiyle ilgili işlenen verilerin doğrulunu etkilemesi,
- Emegın sömürölmesi,
- Sosyal Güvenlik Sistemi tahribat etmesidir.

Olumlu etkileri arasında ise (Korkmaz, 2012:56-58):

- İstihdam imkanı sunması,
- Kazanç/Gelir etkisi,
- Kaynakların etkin kullanılması,
- Rekabeti arttırmasıdır.

2.8. İşsizlik

Tüm ekonomileri ilgilendiren işsizlik, ekonomi içerisinde önlenmesi gereken bir kavram olarak yer almaktadır. İşsizlik talep karşısında belirlenirken, bu talep birçok faktör tarafından da etkilenmektedir. Bu faktörlerin arasında başta gelen politika yapıcılarının ekonomi üzerindeki politikaları, istihdamı dolasıyla da işsizliğı doğrudan etkilemektedir (Yavuz, 2020:63).

19. yy'dan önce işsizliğin tanımı, çalışmak istemeyen ve tembel olan bireyler olarak sıfatlandırılırken, bu kavram günümüzde belirli bir ücret karşılığında çalışma hayatı içerisinde olmak istemesine rağmen iş bulamayanlar tanımlanmaktadır (Yavuz, 2012:44).

İşsiz olmak için ülkelerin farklı kriterleri olmasıyla birlikte, TÜİK ‘‘işsiz’’ tanımlamasını şu şekilde ele almaktadır; ‘‘Referans dönemi içinde istihdam olmayan (kar karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişiler işsiz nüfusa dahildirler’’ (TÜİK, 2020:11).

İşsizliğin uluslararası tanımları da çok farklı olmayıp, uluslararası birçok ülkenin ve araştırmada kullanılan işsizlik tanımının ortak özellikleri şunlardır (Vroman, 1999:20):

- Herhangi bir işte çalışmıyor olunması,
- Çalışma arzusunda olmak,
- İş arama sürecinde olmak.

Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)’ya göre işsizliğin tanımlanmasında kullanılan kriterler (Serter, 1993:5)

- İş akdi son verilmiş ve işten ayrılmış kişiler,
- Belirli bir işte anlaşması olmasına rağmen, mevcut işte bulunmayanlar,
- Emekli olmasına rağmen belirli bir süre çalışma isteği içerisinde olanlardır.

Bunların yanında ILO işsizliği hesaplamada kullandığı kriterleri arasına; kendi işletmesinin kurulma aşamasında olan bundan dolayı herhangi bir iş talebi içerisinde olmayan ve aile halkı içerisinde ücret almadan çalışan kişileri, ‘‘işsiz’’ dahil etmemektedir.

2.9. Genç İşsizlik

Tüm ülkeler için bir sorun teşkil eden işsizlik, ülkelerin gelişmiş düzeylerine bağlı olarak özellikle genç grubu da olumsuz etkilemektedir. Başta BM, ILO ve hemen

hemen diğer tüm kurumların standartlarında; 15-24 yaşları arasında bulunan insanları genç olarak nitelendirmektedir (Kelleci ve Türk: 2016:12).

Genç işsizliği meydana getiren birçok neden var olmaktadır. Bu nedenler arasında mikro alanla etkili olan nedenler; Gençlere has vasıflar ve eğitilmiş işsizler, işgücü yönelimleri, gençlerin çalışma hayatında yeni yer edinmeleri başta gelmektedir (Kelleci ve Türk: 2016:15).

Makro alanda ise; toplam talep yetersizliği, ekonomik durgunluk ve krizler, demografik faktörler, işgücü politikalarının yetersizliği, eğitim planlamalarında yapılan hatalar ve ücret konusunda gençlere karşı asgari ücret uygulamaları başlıca genç işsizliği oluşturan nedenlerdir (Kelleci ve Türk: 2016:15).

Gençlerin istihdam içerisindeki etkisini ölçmede birtakım göstergeler yetersiz kalabilmektedir. İngilizcesi NEET (not in education, employment, or training) olarak bilinen “ne eğitimde, ne istihdamda” kavramı gençlere yönelik istihdam ve eğitim politikalarını belirlemekte kullanılmaktadır. 15-24 yaş arası yer alan gençler içerisinde eğitimde ve istihdam içerisinde olmayan grubu kapsamaktadır (Kılıç, 2014:122).

2.10. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranı, işsiz nüfusun toplam işgücü içindeki oranıdır. İşsizlik oranını hesaplanmasında, işsizlerin sayısı toplam işgücü oranına bölünmesinden sonra 100 ile çarpılması ile elde edilmektedir.

$$\text{İşsizlik oranı} = (\text{İşsizler}/\text{İşgücü}) * 100$$

Eğilmez (2014:65)’e göre işsizlik oranının hesaplanmasında kullanılan son dört hafta içerisinde iş arayışına başvurmuş olması, işsizliğin hesaplanmasında sorunlar meydana getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin işsizlik oranını hesaplamada yapmış olduğu değişiklikler karşısında, gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin hesaplanmasındaki veriler, gerçek işsizliği daha düşük göstermekte ve yanlış yorumlamalara sebep olmaktadır.

Ekonomik faaliyetin esas hedefi kar maksimize etmek için sınırlı olan üretim faktörlerden en iyi şekilde yararlanmaktır. İşsizlik oranı bu faktörlerden emeğin etkin kullanıp kullanılmadığını göstermektedir (Güneş, 2019:8).

2.11. İşsizlik Türleri

İşsizlik genel olarak, iradi (istemli) işsizlik, gayri iradi (istemsiz) işsizlik, açık işsizlik, gizli işsizlik ve sürekli durgunluk işsizliği olarak sınıflandırılmaktadır.

2.11.1. İradi İşsizlik

İradi (istemli) işsizlik, kendi arzusu üzerine çalışmak istemeyen grubu kapsamaktadır. Bu grup içerisinde yer alan kişiler çalışma arzusu içinde olmak istedikleri halde diğerlerine nazaran daha kısa sürede istihdam edilebilecekken bu istekten uzaktırlar. İradi işsizliği meydana getiren nedenler şu şekilde sıralanmaktadır (Şentürk, 2017:8; Eyüpoğlu, 2003:13):

- Miskinlik nedeniyle çalışma hayatında bulunmak istememe,
- Aktif olarak araştırma ve başvuruda bulunmama,
- Ücret konusunda yeterli doyuma ulaşamama,
- Kendisine yönelik işlerin mevcudiyetinin olamayacağına inanma,
- Kazanç isteği veya ihtiyacında olmama durumlarıdır.

2.11.2. Gayri İradi (İstemsiz) İşsizlik

Gayri iradi işsizlik, belirli bir ücret karşılığında çalışma hayatı içerisinde olmak istemesine rağmen geçici veya sürekli istihdam edilememe durumudur. Gayri idari işsizlik içerisinde yer alan bireyler, işsiz kalma durumu kendi tercihlerine bağlı olmadığından, iş bulma durumları yaptıkları seçimlere ait olamamaktadır. İradi işsizlikte, çalışma koşullarına uyum sağlanması halinde iş edinebilmek elverişli iken, gayri iradi işsizlikte bu durum tek başına etki sağlamamaktadır (Şentürk, 2017:9).

2.11.3. Açık İşsizlik

Açık işsizlik, çalışma niteliği ve isteği bulunduğu durumda dahi, belirli bir ücret karşılığında iş aramasına rağmen istihdam edilemeyenlerin olduğu grubu belirtmektedir (Zaim, 1997:169). Açık işsizlik beş kategoride belirmektedir bunlar:

- Konjonktürel işsizlik,
- Friksiyonel (Geçici) işsizlik,
- Mevsimsel işsizlik,
- Teknolojik işsizlik,

- Yapısal işsizlik.

2.11.3.1. Konjonktürel (Döngüsel) İşsizlik

Bir ekonomi her dönem aynı performansı ve mevcut gidişatını sürdüremeyebilir. Çeşitli dalgalanmalar ve ekonomik gidişatla alakalı birtakım durumlar sonucu ekonomi, ‘‘duraklama’’ ve ‘‘bunalım’’ dönemlerinden geçebilmekte, bu dönemler içerisinde oluşan işsizlik türü ‘‘konjonktürel işsizlik’’ olarak tanımlanmaktadır. Konjonktürel işsizlik, ekonomide yaşanan bunalım ve durgunluk süresine göre uzayabilmektedir (Bekiroğlu, 2010:51).

‘‘Yüksek Konjonktür’’ olarak bilinen, istihdamın yükseldiği, ekonomideki istikrarın sağlandığı ve buna bağlı olarak yatırım ve tüketimin arttığı dönemlerden, yatırım ve tüketimin azalması ile talep yetersizliğinden kaynaklanan ‘‘alçak konjonktür’’ dönemlerinde, işsizlik yükselmekte ve bununla birlikte işten çıkarılmalar ile toplam üretim gücü azalmaktadır (Bekiroğlu, 2010:52).

Alçak konjonktür bir diğer tanımlama ile daralma ve bunalım dönemlerinde yaşanan işsizlik giderek artmakta, işsizliğin yaratmış olduğu gelir düşüşüne bağlı talep yetersizliği işsizliği daha da derinleştirmektedir. Bu dönem tekrardan ‘‘yüksek konjonktür’’ dönemine geçene kadar devam etmektedir (Şentürk, 2017:10).

Konjonktürel işsizliğin derinleşmesinin başında gelen etkenler arasında, ‘‘geri beslenme döngüsü’’ gelmektedir. İşsiz kalan grubunda harcamalar üzerinde olan etkisinin azalması ile işsizlik daha da artış göstermektedir. Büyük Buhran döneminde geri beslenme döngüsüyle %25 işsizlik meydana gelmiştir (Mill, 2019:179).

Konjonktürel işsizlik aynı zamanda ‘‘Keynesyen işsizlik’’ olarak da tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yanından gelişmiş ülkelerde de görülen konjonktürel işsizlik, ekonomi politikalarının iyi belirlendiği ve gidişatın iyi yönetildiği durumlarda önlenebilmektedir (Güneş, 2019:12).

2.11.3.2. Friksiyonel (Geçici) İşsizlik

Friksiyonel işsizlik bir diğer adıyla geçici işsizlik, işçilerin arama süreçlerinde ortaya çıkmakla birlikte kalıcı bir işsizlik türü değildir. İnsanların iş değiştirmeleri ve arama süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Geçici işsizlik aynı zamanda ‘‘doğal işsizlik

oranı’’ olarak adlandırılmaktadır. Bu alandaki işsizliğin geçici olmasından kaynaklı, hükümet müdahalesine gerek duyulmamaktadır (Hahnel, 2004:196).

Geçici işsizliğin ortaya çıkamasın da etkili olan nedenler şu şekilde sıralanabilir (Pelit, 2019:3260):

- İşgücü piyasasının etkin planlanmaması,
- İşgücü piyasasında yaşanan bilgi eksikliği,
- İşgücü piyasasına giren yeni katılımcılar,
- Kendi kriterlerine ve özelliklerine göre iş bulamayan veya daha iyi kriterlerde iş bulmak için işten ayrılanlar yer almaktadır.

Belirtilen nedenlerle birlikte friksiyonel işsizlik ile mücadele diğer türlere kıyasla daha zordur. Bunun sebebi mevcut istikrarlı işleyen bir ekonomide bile hem iş arayanlar hem de mevcut işlerini değiştirmek isteyenler her zaman olmaktadır. Tam istihdama yakın gelişmiş ülkelerde bile işsizliğin hiçbir zaman %0 olmamıştır. Genel kabul edilen friksiyonel işsizliğin -geçici işsizliğin- oranı %2 ile %3 arası olarak belirtilmektedir (Güneş, 2019:10).

Geçici işsizlik, teknolojik gelişmeler gelişen iş arama yöntemleri (online başvuru, e-mülakat, vb.) sayesinde iş arama ve bulma süreçlerinin hazırlanması karşısında azalmaktadır (Mill, 2019:177).

2.11.3.3. Mevsimsel İşsizlik

Sektörlere bağlı olarak mevsimsel değişimlerde, istihdam seviyesinde artışlar ve azalmalar meydana gelmektedir. Mevsimlerin ve dönemlerin etkisiyle oluşan bu işsizliğe ‘‘mevsimsel işsizlik’’ denir. Mevsimlerdeki değişimlere bağlı olarak, talepteki yetersizlikler nedeniyle işsizlik artmakta ve üretimin düzeyinin yükselmesi ile işsizlik sabit olarak kalmaktadır (Durak, 2011:6; Ünsal, 1999:54).

Mevsimsel işsizlikten etkilenen sektörlerin başını tarım sektörü gelir, tarım dışı sektörü dışında kalan turizm ve inşaat sektörleri mevsimsel işsizlikten en çok etkilenen sektörler arasındadır (Pelit, 2019:2360).

Mevsimsel işsizlik, ülkelerin sanayi içerisindeki gelişmişliklerine göre değişim gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki inşaat ve tarım sektörlerinde, teknolojinin etkisiyle mevsimlerden yaşanan üretim ve çalışma koşullarına yaşanan zorluklar

önlenebilmekte ve buna bağılı olarak mevsimsel işsizlik azaltılabilmektedir (Solak, 2012:20-21).

2.11.3.4. Teknolojik İşsizlik

Sanayi Devrimi sonrasında hızla gelişen sanayileşme ve üretim araç gereçlerinde teknolojiye bağılı yaşanan gelişmeler, istihdam alanında çeşitli değişikliklere yol açmaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesiyle emeğe karşı olan talep değişmekte, bu değişim sektörel olarak farklılıklar göstermektedir. Üretim etkenlerinin en başında emek ve sermaye yer alırken, teknolojinin gelişmesiyle birlikte sermayenin emeği ikame etme durumu ortaya çıkmaktadır (Unay, 1996:210).

İlk olarak Klasik İktisatçılar arasında yer alan David Ricardo tarafından 18.yy.'da dile getirilen ‘teknolojik işsizlik’ daha sonrasında çeşitli iktisatçılar tarafından incelenmiş ve günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi ile etkisi daha iyi ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar, teknolojik gelişme ile emeğe talebin azaldığını ve bu durumun istihdam üzerinde olumsuz etki yaratarak işsizliğe yol açtığını ortaya koymaktadır (Cengiz ve Şahin, 2020:162-165).

Teknolojinin gelişmesi ile istihdam ve işsizlik üzerine yapılan çalışmalar, teknolojinin çok hızlı ilerlemesi karşısında değişime ayak uydurmanın çalışanlar açısından kolay olamayacağını ve birçok meslek grubunun yok olması, emeğe olan talebin azalması gibi durumlardan ötürü işsizliğin daha da artacağını göstermektedir (Cengiz ve Şahin, 2020:163).

Teknolojinin ilerlemesi ile hem yeni meslek ve çalışma alanları oluşurken diğerk bir yandan bazı meslek ve çalışma alanları önemi kaybetmekte veya teknoloji karşısında ekonomideki yeri sarsılmaktadır. T.C. Kalkınma Bakanlığı'nın Dijital Ekonomide Meslekler ve Yetkinlikler Çalışma Grubu Raporu'nda teknolojinin ilerlemesine bağılı oluşan yeni meslekler ve çalışma alanları olarak; Yazılım uzmanlığı, yapay zeka, iş zekası, nesnelerin interneti, nano teknoloji, 3D yazıcı, dijital üst düzey yönetici, sanal gerçeklik ve dijital arabulucu yer almaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018:28).

Konvansiyonel üretim sistemlerinin dijitalleşmemesi ile işgücünde değişim yaşanacağı öngörülmektedir. Yaklaşımlar ikiye ayrılmaktadır. Olumlu yönde düşünenler, talep artışından ve oluşacak olan yeni iş modelleri ile istihdamın artacağı

görüşündedir. Olumsuz yönde düşünenler ise teknolojinin gelişmesi ile fabrikalarda kas gücünün makineleşmesi ile daha az emek daha çok sermaye meydana getirmesi ile istihdamın azalacağı görüşündedirler. (Doğru ve Meçik, 2018:1587)

“Schumpeteryan yaratıcı yıkım”, teknolojinin ilerlemesi ile piyasa dengesinin bozulması ve bozulan piyasa dengesinin yeni bir denge oluşturma durumunu tanımlamaktadır. Kavramda bahsi geçen “yıkım” ve “yaratım” teknolojinin gelişmesi karşısında ayak uyduramayan firmaların piyasadan çıkması sonucu oluşacak piyasa dengesizliğinin teknolojiye ayak uydurabilecek yeni firmaların girmesi ile tekrar denge haline gelmesini ifade etmektedir. (Fikirli ve Çetin, 2017:26-30)

2.11.3.5. Yapısal İşsizlik

Ekonomi içerisinde konjonktürel dalgalanmalarla bir takım yapısal değişiklikler meydana gelmektedir. Bazı sektörlerde genişleme meydana gelirken bazı sektörlerde ise daralma gözlenebilmektedir. Bu değişimler esnasında bireylerin eğitimleri ve nitelikleri, mevcut işin gerektirdikleri ile uyum sağlamayabilir. Bunun sonucu olarak çalışılacak işlerin az olmamasına karşın, var olan işlerin artık o bireylere uygun olmadığıdır (Hahnel,2004:195). Yapısal işsizliği buna bağlı olarak, emek arzının, sermaye ve diğer üretim faktörleri arasındaki uyumsuzluğu olarak adlandırabiliriz (Bekiroğlu, 2010:47).

Yapısal işsizliği etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında talepte yaşanan gelişmeler ve değişimler gelmektedir. Diğer faktörler şu şekilde sıralanabilir (Pelit, 2019:3261):

- Mal ve hizmet taleplerindeki değişimler,
- Teknolojik gelişmeler karşısında, üretim sürecinde aranan nitelik ve özelliklerin değişmesi,
- Demografik değişim (Nüfus, vb.).

Örneğin sanal gerçeklik alanında az gelişmiş bir ülkede bir şirket kurulduğunu düşünelim. Az gelişmiş ülkelerde nitelikli işgücünün eksikliğinden doğan yapısal işsizlik meydana gelecektir. Bunun yanında fiziki iş gerektiren sektör ve iş kollarının demografik yapısı gereği yaşlı nüfusu olan bir bölgede emeğe talebin, emek arzı ile uyumsuzluk gösterecek olması yapısal işsizliği meydana getirecektir. Bu uyumsuzluklardan kaynaklanan işsizlik, yapısal işsizliğin en belirgin özelliğidir.

Hahnel (2004:195)'e göre yapısal işsizliği meydana getiren başlıca etkenler:

- Uluslararası iş bölümündeki değişiklikler,
- Üretim yöntemlerindeki teknik değişimler,
- Yeni iktisadi koşullara yavaş uyum sağlayan eğitim sistemleri.

Yapısal işsizlik diğer işsizlik türlerine kıyasla ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre daha uzun sürebilmektedir. Ekonominin büyümesine bağlı olarak oluşabileceği gibi ekonomideki daralmalar ve sermaye yetersizliğinden de kaynaklanabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde daha az görülürken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, yeterli sermaye oluşamamasından kaynaklanan yatırımların az olmasından dolayı istihdam alanlarındaki yetersizliklerden ötürü uzun süreli yapısal işsizlik gözlenmektedir (Bekiroğlu, 2010:49).

2.11.4. Gizli İşsizlik

Gizli işsizliğin ortaya çıkarılması diğer işsizlik türlerine kıyasla daha karmaşık ve zordur. Genel olarak gizli işsizlik, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde görülmektedir (Boztepe, 2007:22).

Genel hatlarıyla gizli işsizlik, üretim faktörleri içerisinde olanların işten ayrılışları dahi mevcut üretimde herhangi bir azalma veya değişiklik meydana getirmeyecek olması durumudur. Zaim (1997:175)'e göre gizli işsizliği tespit etmedeki en önemli kriter, çalışanların mevcut bulunduğu işten ve sektörden ayrılışları dahi üretimin etkilenmemesi ve üretim miktarında bir değişim yaratmamasıdır. Bu durum aslında bizlere tam istihdamın aşıldığı yani aşırı istihdam durumunun yaşandığını da göstermektedir.

Gizli işsizlik en çok tarım sektöründe görülmektedir. Buna örnek olarak; herhangi bir işten ayrılma durumunda dahi bir etkisi olmayacak bireylerin, çeşitli nedenlerle köyde kalması, daha iyi bir iş bulacak olmasına rağmen köyünü terketmemesi gösterilebilir (Boztepe, 2007:22-23). Bunlara ek olarak, tarım dışı istihdam olanaklarının yetersiz olduğu ülkelerde, küçük aile işletmelerinde aile bireyleri tarımda istihdama katılmaktadır. Bu durum, optimal üretim faktörleri kombinasyonu yapması gereken üreticinin, emekte daha fazla sayıda işçi istihdam etmesine sebep olur. İstihdam edilen işçinin aile ferdi olması, geçimlik işçi denilen karın tokluğuna işçinin istihdam edilmesine sebep olur. Tarım dışı istihdama

katılamayan, kar maksimizasyonu yapılmasını engelleyen bu durum tarımın gizli işsizleri barındırdığı, sığınak bir sektör olmasına sebep olur (Dinler, 2000).

Gizli işsizliği ortaya çıkaran nedenlerden biri üretimdeki organizasyon eksikliğidir. Belirli bir istihdamda yapılacak olan işte veya sektörde işe alımların fazlalığı ve siyasi iktidarların/yöneticilerin politikalarının istihdam yaratma adına işe alım süreçlerini desteklemesi ve aşırı sermaye harcamasıdır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde gizli işsizliği, kalıcı bir hale getirmektedir (Şentürk, 2017:14). Optimal üretim faktör bileşiminden uzaklaşması ve kar maksimizasyonun sağlanamamasına sebep olabilir.

2.11.5. Sürekli Durgunluk İşsizliği

Sürekli durgunluk kavramının önemi Büyük Buhran sonrası artmıştır. Bunun başta gelen nedenlerinden biri kapitalist sistem içerisindeki bazı faktörlerin yıpranmış olması ve bundan meydana gelen sorunların gelecekte daha da derinleşmesinin gerçekleşeceğine inanılmasıdır (Bozdağlıoğlu, 2008:50).

Sürekli durgunluk işsizliği, genel olarak gelişmiş ülkelerde gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki ekonominin büyüme dönemlerinde meydana gelebilecek bir durgunluk “sürekli durgunluk işsizliği” ortaya çıkartmakta ve işsizliği meydana getirmektedir. Sürekli durgunluk işsizliğini meydana getiren etkenlerin başında rakip ülkeler içerisinde daha fazla ve karlı üretim, ticaret koşulları ve güzergahlarının değişimi gelmektedir (Bekiroğlu, 2010:55-56). Ayrıca girişimlerin azalması, politikaların doğru belirlenememesi ve nüfusun yapısı sürekli durgunluk işsizliğini gelişmiş ülkelerde meydana getiren diğer etkenler arasındadır (Güneş, 2019:14).

Sürekli durgunluk işsizliğinin meydana getirdiği durum ve sonuçlar şu şekilde sıralanabilir (Kocaoğlu, 1997:159):

- Kitlese işsizlik,
- Gelirin azalması,
- Kırsal alanlardan kentlere göç,
- Toplumsal/Sosyal patlamalar.

2.12. İşsizliği Oluşturan Nedenler

İşsizlik kavramının küresel bir olgu olarak karşımıza çıkması ilk olarak 1929 yılındaki Büyük Buhran ile olmuştur. 1929 Büyük Buhran ile ‘‘piyasa mekanizmasının’’ işsizliği meydana getirebileceği ve tam istihdamın doğal olarak oluşmadığı görüşleri Keynesyen İktisat Okulunun doğmasına neden olmuştur.

1970’li yıllara kadar ana akım olan Keynesyen politikalar, 1970’lerde yaşanan ekonomik ve siyasal olayların sonucu enflasyonun yükselmesi ve yaşanan petrol krizleri karşısında işsizliğin tekrardan yükselmeye başlaması ile -stagflasyon ile- gözden düşmüştür. 1980’li yıllardan itibaren gündeme gelen neo-liberal akımlar beraberinde küreselleştirmeyi getirmiş, gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin konjonktürel etkisinden çıkarıp işsizliği yapısal bir hale büründürmüştür (Karabıyık, 2009:181). Böylece ekonomilerde işsizlik, hızla artış sürecine girmiştir. 1980’li yılların başında, ithal ikameci sanayileşmeden ihracat odaklı büyüme modeline geçinilmesi, neo-liberal politikaların uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte uygulamaya konulan neo-liberal politikalar ve özünde sermayenin egemen güç halinde gelmesini ifade eden küreselleşme olgusu, gelişmekte olan ülkelerde şartların daha fazla bozulmasına ve işsizliğin sürekli ve kronik hale gelmesine neden olmuştur (Karabıyık, 2009:182).

İşsizliğin nedenleri ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişmekle birlikte benzerliklerde bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işsizlik sorunu işgücü piyasaları içerisinde yer alan ‘‘kurumsal düzen’’ parçasının neticesi olarak ele alınmaktadır. Bu ‘‘kurumsal düzen’’ içerisinde ‘‘katılık-esneklik’’ tartışması işsizlik sorununu ele almada tartışılan konuların başında gelmektedir (TUSİAD, 2002:14). Burada ‘‘katılık-esneklik’’ kavramı piyasalara hükümetlerin nasıl yaklaşacağı, müdahaleci ya da liberal tarzda ele alacağı görüşüdür.

Bunların yanında işsizlik, gelişmekte olan ülkelerde ekonominin büyümesi ve değişmesi ile tarım sektöründen, sanayi ve hizmet sektörlerine dönüşüm süreci içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Tarımın diğer sektörlerle kıyasla ekonomik büyümedeki payının azalması tarım alanında işsizliği meydana getirmektedir (TUSİAD, 2002:15).

Bakkal (2016:35) işsizliğin nedenlerini; kurumsal kısıtlar, ücret dışı maliyetler, dışa açıklık, konjonktürel dalgalanmalar, eğitim, nüfus ve nüfus hareketleri olarak sıralamıştır.

2.13. İşsizliğin Maliyeti

İşsizlik, gerek ekonomik gerek sosyal yönden gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun tüm zamanlar boyunca toplumların en mühim sorununu olmuştur. İşsizliğin varlığı sadece toplum ve ekonomik açıdan değil, birey üzerinde de ciddi sorunlar yaratmaktadır (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:14).

2.13.1. İşsizliğin İktisadi Maliyeti

İşsizliğin meydana gelmesi ile ekonomide zincirleme olaylar gerçekleşmektedir. Yüksek işsizliğin getirdiği zincirleme etkileri şu şekilde sıralayabiliriz (Eğilmez, 2020:187):

- Çalışan sayısının azalması ile ücret gelirlerinin azalması,
- Ücret gelirlerinin azalması ile talebin düşmesi,
- Talebin düşmesi ile üretimin azalması,
- Üretimin düşmesi ile vergi gelirlerinin azalması,
- Vergi gelirlerinin azalmasıyla devlet harcamalarının artması.

Arthur Okun'un, ABD'de 1969-1974 yılları arasında işsizlikle büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ve literatüre "Okun Yasası" olarak da bilinen çalışmasında, doğal işsizlik oranı üzerindeki her %1'lik bir işsizlik artışı reel GSYH'nın GSYH'dan %2,5 daha küçük olmasına neden olduğu belirtilmektedir (Bakkal, 2016:25; Okun, 1974:496).

2.13.2. İşsizliğin Sosyal Maliyeti

İşsizliğin ekonomideki negatif yönlerinin yanında toplumsal ve siyasal etkileri de gözlemlenmektedir. İşsizlikle birlikte toplum alanındaki sorunlar daha da artmaya başlayacak ve siyasal yönden bir takım sosyal patlamalara neden olabilecektir. Bunun yanında işsizlik karşısında, bireyin toplumdan giderek uzaklaşması bir takım sosyo-psikolojik olaylara neden olmaktadır (TUSİAD, 2002:13).

İşsizliğin bireyler üzerinde ciddi olumsuz etkileri gözlenmektedir. İşsizlik, bireylerde, sağlık problemleri ve aile içi şiddete neden olabilmektedir. Bunun yanında işsizliğin uzaması durumunda boşanma ve erken yaşta çocuk terk etme durumlarında artış gözlenmiştir (Mill, 2019:181).

İşsizlik aynı zamanda sivil itaatsizliğe, artan suçlara, ölümlere ve hastalanmalara neden olabilmekte bu tesirleri neticesinde, sağlık hizmetler, sosyal hizmetler ve yargı sistemine olan talebi arttırmakta ve bundan dolayı her bir işsiz devlete ek maliyet olmaktadır (Bakkal, 2016:26).

2.14. İktisat Kuramında İstihdam ve İşsizliğe Yaklaşım

İktisat biliminin gelişim süreci 17. Yüzyıla başlamaktadır. Önceki dönemlerde daha çok üretim, ticaret, para ve vergiler gibi temel iktisadi konularla uğraşılırken, istihdam ile ilgili düşünceler ilk kez Merkantilist dönemde ortaya çıkmıştır. Merkantilistlere göre gelir artışı ve istihdam artışı, harcama unsurlarının arttırılmasına bağlıdır

1929 Buhranı yarattığı olumsuzluklar sonucu işsiz kesimin oluşması ve 19. yüzyılda Marksizm ile klasik ve neo-liberal görüşlerin ekonomilerde sürekli tam istihdam olduğu yaklaşımının yetersizliği konusundaki eleştirileri olmuştur. Teorik açıdan istihdam teorileri, Klasik Okul, Keynesyen Okul ve Keynes sonrası Okullarda incelenmektedir (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:27-28). Bu bölümde Klasik, Keynesyen, Monetarist ve Neo Klasik Okullar incelenmiştir.

2.14.1. Klasik Okul'da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım

Klasiklerin işsizlik konusundaki görüşleri, "Say Kanunu" olarak bilinen "her arz kendi talebini yaratır" ilkesine dayanmaktadır. Klasikler, ekonomide oluşturulan katma değerin aynı vakitte mal ve hizmetlere olan talebi yansıttığından herhangi bir arz ve talep dengesizliğini oluşturmadığı görüşündedirler. Ücretlerin tam esnek olduğu ve işgücü piyasasında herhangi bir müdahale olmaksızın dengenin kendiliğinden meydana geleceği varsayılmaktadır. Bu sebeple işsizliğin aslında var olmadığı görüşündedirler (Bakkal, 2016:67).

Klasik iktisatçılar, ekonomik düzenin yapısında daima tam istihdamı sağlayan bir mekanizmanın olduğuna inandıklarından, istihdam problemi ile yani bir ülkede iş hacmini belirleyen faktörlerle uğramamışlardır (Aren, 2014:47). Ekonomik sorunların en etkin çözümü için piyasa ekonomisi görüşünü geliştirmişlerdir.

Ekonomide ortaya çıkan işsizlik Klasik Okula göre sadece iradi nitelikten oluşmaktadır. Bu tür işsizlik, uzun dönem boyunca sürmemekte ve üretimdeki dalgalanmalardan gelişmektedir (Bakkal: 2016:67).

Klasik iktisatçılara göre, eğer ülkede gayri iradi işsizlik varsa, bundan sorumlu olan ekonomik düzen değil, onun serbestçe işlemesine engel olan işçi örgütleri, sosyal sigorta mevzuatı ve genel olarak devlet müdahaleleridir (Aren, 2014:58). Devlet müdahaleleri, tam istihdamı ve fiyat istikrarını oluşturduklarını düşündükleri “ekonomideki görünmeyen el” teorisini olumsuz etkilemektedir (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:30).

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ekonomik gelişmelere bağlı olarak oluşan işsizlik ve bunalımlar sonrasında Klasik İktisada karşı olan tutumlar değiştirmiştir (Aren, 2014:4).

2.14.2. Keynesyen Okul’da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım

1929 Büyük Buhran ile başlayan süreç tüm dünyayı etkisine almış, piyasa ekonomilerinin daralması karşısında işsizlik ve durgunluk rekor düzeylere ulaşmıştır. ABD’de işsizlik %25 seviyelerine yükselmiştir. Klasik iktisatçılara göre “tam istihdam düzeyi” ekonominin kendi içerisinde gelişebilecek bir durumdur ve piyasa sorunları kendi kendine çözebilir. Bu düşünce Büyük Buhran ile sorgulanmaya ve önemini yitirmeye başlamıştır (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:46-47).

Bu gelişmeler karşısında İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes’in ortaya koyduğu “İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi” adlı eseri, Klasik İktisadi görüşün sorgulanmasına sebep olmuştur (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:47).

Keynes, Genel Teoride, bir ekonominin gidişatının bir bütün olarak inceleyerek modern makro iktisadın temellerini ortaya koymuş ve tam istihdamı oluşturacak otomatik bir mekanizmanın varlığının olmadığını ispat etmeyi hedeflemiştir. Ekonomiyi “arz yönlü” gören önceki iktisatçılardan farklı olarak ekonomiyi ‘toplam

talep'' yani harcamalar yönünden incelemiş ve eksik istihdamın sağlanması için, talebin, dolayısıyla toplam harcamaların artışını savunmuştur (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:48).

Keynes'e göre piyasa mekanizması içinde, tam istihdam durumu ortaya çıkabilir ama bu tamamen tesadüf ve geçici bir durumdur. Bu nedenlerle ücret ve fiyatlarda tam uyarlanma söz konusu değildir. Ekonomide bazı nedenlerden dolayı ücretler aşağı yönde katıdır ve gayri iradi işsizlik söz konusu olmaktadır (Bakkal, 2016:64). Tam istihdama kendiliğinden ulaşamayan ekonomide devletin ekonomiye müdahale ederek bu amaca ulaşması gereklidir (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:48).

Keynes ''efektif talep ilkesi'' görüşündedir. Satın alma ile desteklenmeyen efektif talebin yeterli olmadığı durumlarda işsizlik meydana gelmektedir. Üretimde faktörü içerisinde bulunanların ise satın alma gücünde düşüş söz konusu olduğunda, firmalar bu durumdan etkilenecekler ve üretimin düşmesine bağlı olarak işten çıkarmalar gerçekleşecektir. Buna karşı olarak hükümetler genişletici bir politika izleyerek gelirlerin artmasını sağlayacak, böylece istihdam artacaktır (Bakkal, 2016:74).

Keynes'in istihdam teorisini şu şekilde özetlemek mümkündür: (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:49; Üstünel, 1990:190-191)

$$\text{İstihdam} = \text{Efektif Talep} = \text{Milli Gelir} = \text{Milli Hasıla} = \text{Tüketim Mallarına Yapılan Harcamalar} + \text{Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar}$$

2.14.3. Monetarist Okul'da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım

Büyük Buhran sonrası Keynesyen politikalar gelişmiş ülkelerin çoğunda uygulanmakta ve bunun sonucu olarak ekonomiler büyümekte ve işsizlik azalmaktadır. Buna karşın 1950'li yılların sonlarına doğru gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist baskılar artmış ve işsizlik artış göstermeye başlamıştır.

Keynesyen görüşlere karşı ilk eleştiri, Chicago Üniversitesi İktisatçılarından Milton Friedman tarafından ''Monetarist Teori'' ile gerçekleşmiştir. Keynesyen teorinin toplam talep üzerinden yürüttüğü görüşlere karşın, Monetaristler için toplam talepten önce ''para'' gelmektedir. Klasik İktisatçıların öne sürdüğü ''görünmez el piyasayı düzenler ve her zaman tam istihdam vardır'' olgusuna karşı çıkılmakta, bunun

yanında fazla müdahaleye eleştiri yönüyle Klasiklere benzer yaklaşımlar mevcuttur (Bekiroğlu, 2010:34).

Monetaristlere göre işsizlik doğal bir sonuçtur. İşsizlikten ziyade Monetaristeler “fiyat istikrarı” ile ilgilenmiştir. Friedman, hükümetlerin enflasyonu ve işsizliği düşürmek üzerine aldığı müdahaleleri eleştirmekte ve Büyük Buhran’ı piyasanın kendisinin oluşturduğu bir sorundan ziyade devletlerin piyasalara olan müdahaleleri sebebiyle gerçekleştiğini savunmaktadır (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:54-56).

2.14.4. Neo-Klasik Okul’da İşsizlik ve İstihdama Yaklaşım

Neo Klasik Okul, 1970’li yılların sonuna doğru Keynesyen politikalara bir eleştiri olarak doğmuştur. Neo klasik teorisi salt düşüncesini John Muth’un ortaya koyduğu “Rasyonel Beklentiler Teorisi” ile oluşturmuştur. Rasyonel beklentiler teorisinin iki temeli bulunmaktadır (Gül, Ekinci ve Konya, 2009:67):

- Bireyler optimize hareket ederler. Bireyler fayda, üreticiler kar maksimizasyonu niyetinde bulunurlar.
- Piyasa dengesi arz-talep eşitliğinde sağlanır. Hükümetlerin piyasaya müdahalesi piyasaları bozmaktadır.

Klasik okulun başta ücret esnekliği olmak üzere temel kabulleri ilerleyen dönemlerde başka gerekçelerle de açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, Neo Klasik görüşe göre piyasada bilgi ve işgücü hareketliliği tamdır ve işgücü birbirinin yerine tam ve mükemmel olarak ikame edilmektedir (Bakkal, 2016:68).

3. 2001, 2008 EKONOMİK KRİZLERİ VE COVID-19 PANDEMİSİ

Türkiye Ekonomisi Cumhuriyet'in ilanından beri çeşitli resesyon ve ekonomik büyümeler yaşamıştır. Bu çalışma son 20 yılda Türkiye Ekonomisi'nde 'kriz' olarak kabul edebileceğimiz 3 dönemi ele almaktadır: 2001, 2008 Ekonomik krizleri ve 2020 COVID-19 Pandemisi. Bu bölümde 3 dönemin ekonomik sonuçları genel olarak incelenecektir.

3.1. Şubat 2001 Krizi

3.1.1. Şubat 2001 Krizi Öncesi Ekonomik Durum ve 9 Aralık 1999

İstikrar Programı

1998'den sonra mali sebepler Türkiye'nin iktisadi bir krize doğru gitmesine sebep olmuştur. Ekonomi 1994 yılı krizinin akabinde 1998 yılına değin her sene ortalama %7'lik bir oranda büyüme sağlarken, 1998 yılına gelindiğinde büyüme oranları %4'e düşmüştür. 1999 dönemi bitimine yakın ise ekonominin küçülme oranı %6 olmuştur. Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan bu küçülme tablosunun en önemli sebepleri; bütçe açıkları ve bu açıkların finanse edilmesinde iç borçlanmaya gidilmesi neticesinde faiz oranlarının çok fazla yükselmesidir. Aynı şekilde enflasyonun yüksekliği, Rusya'nın yaşadığı kriz sonrasında ihracat oranlarının düşmesi ve erken seçimin gündeme gelmesiyle ekonomide öngörülemeyen bir daralma olmuştur. 1998 senesinde ekonomide ortaya çıkan yüksek enflasyon ve kamu açıkları nedeniyle orta vadeli bir istikrar programının hazırlanmasına karar verilmiştir. 1998 yılı temmuz ayında IMF ile yapılan anlaşmada enflasyonun düşürülmesi ve doğru bir para politikasının izlenmesi hedeflenmiştir. IMF'nin olumlu baktığı program ile bütçe dengesinin oluşumu ve uluslararası piyasalardan borçlanma kredisi tesisinin güçlenmesi şeklinde sıralanabilecek olan pozitif yönlü gelişmeler ortaya çıkmıştır. IMF'ye verilen niyet mektubunda para ve maliye politikaları, enflasyon ile faiz oranlarının aşağı çekilmesi, döviz kurlarındaki belirsizliğin bertarafı, bankacılık sektöründe yeni düzenlemeler ve gelir politikasında çeşitli iyileştirmelere gidilmesi amaçlanmıştır (Günel, 2001:36-37; Dufour ve Orhangazi, 2007:5).

1996-1999 yıllarını kapsayan dönem içinde uygulanan genel ekonomi politikalarının farklı boyutları birlikte ele alındığında genel karakteristik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Celasun, 2002:12-13):

- İlgili dönemde sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Yönlendirilen esnek kur rejimiyle reel kurda kısmen de olsa bir düzen kurulmaya gayret edilmiş ve faizlerin belirlenmesindeki en önemli rol piyasaların olmuştur. Kamu tarafına ise faiz-dışı denge yeterli düzeyde oluşamadığından, kamu net kesimi dış borç ödeyen durumuna gelmiş, iç borçlanmanın artışıyla birlikte yüksek faizli iç borç stokunda süratli bir yükseliş meydana gelmiştir. Kamu kesiminin direkt dış kaynak kullanımının olumsuz dönüşmesi halinde kamu açıkları düşürülemezse, özel tasarruf fazlasının genişlemesi ya da dış tasarrufların mali sistem vasıtasıyla yerli paraya evrilip kamu iç borçlanmasına yönlendirilmesi gerekir.
- Ekonomide dolarizasyonun sürat kazanması ve enflasyonist beklentilerin fazla olduğu bir atmosferde iç borçlanma gereğinin artması, borçlanma sürelerinin uzatılmasını güçleştirmiştir. Aynı zamanda finans sektöründeki baskılar da artmıştır.
- Kamu bankalarında önemli yükseliş gösteren görev zararı stokları bankalarda likidite riskini yükseltmiştir. Özel bankaların stoklarında ise nakit iç borçların finansmanını ve çevrilmesinde yardımcı olan kur ve faiz riskleri birikmiştir. 1994 krizinin akabinde, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) içindeki banka mevduatlarına devlet güvencesinin verilmesi, bankacılık alanında ahlaki riske (moral hazard) neden olacak davranışları özendirmiştir. Devletin muhtemel mali yükümlülükleri anlamında, iflas etmiş bankaların devralınması ya da kurtarılması konusunda gereken şeffaflık sağlanamamıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)'nın tam anlamıyla faaliyete geçmesi, 2000 yılı Ağustos ayı bitiminde gerçekleşebilmiştir.

Bu dönemde Asya krizi dönem içinde etki alanını genişletmiş ve Rusya'ya da sıçramıştır. Rusya borç ertelemeye gitmiş, aynı zamanda yurtiçi sermayenin yurtdışına gitmesi ve borç verme faiz yüzdelerinin artması ile Rusya pazarıyla Türkiye ekonomisinin ilişki bakımından daralmıştır. Bu durum, Türkiye için bazı olumsuz şartların başlangıcı olmuş ve Türkiye bu olumsuzluklar neticesinde yaşanan krizden etkilenen ülkeler içinde yer almıştır. Bankacılık sektöründeki aksaklıklar ve sektördeki krizin artışı, ilgili dönemde yaşanan ekonomik krizin de genişlemesine sebep

olmuştur. Ekonomik krizi daha da yükselten en önemli etken ise yaklaşık 6 milyar dolarlık döviz çıkışıdır. Süreç içinde mali kuruluşlar haricinde bütün sektörler %5- 6 oranında küçülme yaşamıştır (Kazgan, 2005:6).

3.1.2. Şubat 2001 Krizi Nedenleri

Şubat 2001 krizi öncesi Kasım 2000’de kriz meydana gelmiştir. Kasım 2000’de krizin ortaya çıkması ile ilgili dönemde bankalar arası gecelik faiz oranı üç kat yükselmiştir (Uygur, 2001:6). Krizin sebepleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Akarsu, 2015:89):

- 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi,
- Bankacılık sektöründeki aksaklıklar,
- IMF’yle imzalanan Stand-by anlaşmalarından kaynaklanan negatif etkiler,
- Yüksek enflasyon,
- Kamu kesimi borç yükü ve GSYH’ içindeki payının %45’ten %62’ye tırmanması,
- 19 bankanın TMSF’ye devredilmesi ve TMSF’ye kısıtlama getirilmesi
- Bankaların döviz cinsinden açık pozisyonlarının 20 milyar dolara yükselmesi.

2000’li dönemin içinde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinde duygunluk yaşanmaktaydı. Piyasaların rahatlaması için ABD’de faizler kimi zaman aşağı çekilmeye çalışılmış, 2003 senesine gelindiğinde de faiz oranlarını %1 seviyelerine kadar indiği görülmüştür (Cicioğlu ve Yıldız, 2018:43). 2000’li yıllar likidite genişlemesi ve ekonomik büyüme ile beraber yaşanan iyimser hava, piyasalarda yaşanan fiyat yükselişlerinin emlak piyasalarına varlık fiyatları köpüğü¹ olarak yansımaları sebep olmuştur. Konut fiyatlarının aşağı yönlü bir trend izlemesi ve faiz oranlarının beklenen düzeye çekilmesi ile yalnızca konut almak isteyenlerin değil aynı zamanda yatırımcıların, bankaların, spekülâtörlerin bu durumu bir fırsata çevirmek için menkul kıymete yönelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla, gayrimenkul piyasaları yatırım için arzu edilen cazibe merkezleri durumuna gelmiştir. Süreç içinde

¹ Varlık fiyatları köpüğü, varlık fiyatlarındaki temel değerlerindeki sapma olarak tanımlanmaktadır. Oluşma nedenlerinin başında gelecek döneme olan beklentiler gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. (Atasever, 2016:2)

ipoteke karşılığında sunulan menkul kıymetler fiyatları hızla yükselmiş, enflasyonla birlikte satışa çıkarılmıştır (Akgüç, 2009:7).

Kasım ayı son haftası bankacılık sektöründen kaynaklanan ve bütün finans piyasalarına olan güveni sarsan bir kriz yaşanmıştır. Sistem dahilinde sağlıklı bir şekilde yönetilmeyen banka sayıları artmış, kriz bu bağlamda farklı bir boyuta geçmiş. Dolayısıyla finans piyasalarında medyanın da etkisiyle panik oluşmuş, bu durum bankaların açık pozisyonlarını kapatma amacıyla döviz toplamaya başlamasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuzluklar yabancı tasarruf sahiplerinin ülkeden kaçışına sebep olmuştur. 27-28 Kasım 2000 tarihinde T.C. Merkez Bankası'ndan 3 milyar dolar para çekilmiştir. Piyasalar Türk Lirası güclüğü çekince bankalar arası para piyasalarında gecelik repo faizleri aşırı derecede artmıştır. Buna rağmen döviz kurlarında önemli bir dalgalanma yaşanmamıştır. Bu arada bankacılık sisteminin işleyişinden kaynaklanan istikrarsızlık ve zayıf yapının neden olduğu kriz giderek daha kötü bir hal almıştır (Turan, 2005:5-6).

Kasım ayının ilk günlerinde bankacılık alanına dair yeni düzenlemeler hız kazanmıştır. Yeni düzenlemelerle bankalar açık pozisyonların kapatılması için ani davranmış, yüksek oranda likidite talepleri de faizleri yükseltmiştir. Likiditeye duyulan ihtiyaç, hazine kağıtlarının kullanmasına neden olmuş bu da bankaların ciddi kayıplar vermesini sağlamıştır. Bazı bankaların TMSF'ye devrolacağına dair söylentilerin çıkması, kredi hatlarının iptaline veya en alt seviyeye indirilmesine yol açmıştır. Yabancı bankaların döviz talepleri yükseltilerek hazine kağıtlarının süratle satışının yapılması ve Türkiye'de çıkması faiz oranlarının daha da yükselmesine sebep olmuştur. Finansal krizlerde olduğu üzere bu krizde mali kesimdeki sıkıntı reel kesimi etkilemiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004:386-387).

Kepenek ve Yentürk (2010)'e göre yaşanan krizle ilgili fikirlerden birisi de nominal çapa²'ya dayalı istikrar programının uygulanmasıyla, makroekonomik sıkıntıların giderileceği yönündedir. Enflasyonun sabit döviz kuruyla aşağı çekilmesi ve sonucunda geçici de olsa belli bir süre içinde ekonomide rahatlamının ortaya çıkmasıyla reformların gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Eğer istenilen reformlar hayata geçirilemezse bu durum kriz için zemin hazırlar. Yaşanan krizin sebepleri

² Nominal Çapa (para politikası ara rejim hedeflemeleri), belirli bir ekonomideki enflasyonun dengelenmesi için kullanılan sistem olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. (Doğru ve Savrul, 2013:1-6)

arasında çok fazla değ erlenen Türk Lirası'na devalüasyonun uygulanmaması sonucunda değ eri fazla olan Türk Lirası'nın ithalat oranlarında yükselişe sebep olması belirtilmiştir. Bu durumda cari açık da yükselecektir. Tüketimin y kseli i parasal tabanda yabancı sermaye hareketlerinin akışına bırakılması neticesinde kısa süreli spe ulatiflerin ortaya çıkması, döviz fazlası olmayan bankaların bir ihtimal sermaye çıkışlarında ortaya çıkacak likidite riski ve bu gibi hallerde alınacak tedbirlerin önceden belirlenmemesi yine krizin sebepleri arasında gösterilmiştir. Tüm bunların yanında programın ba ından itibaren uygulanması aşamasına ge ilmediğinden zaman sıkıntısı yaşanması, uluslararası faaliyetleri olan yatırımcıların hükümetin programlara destek vermemesi yönündeki algılar krizin sebepleri arasında gösterilmektedir.

21  ubat 2001'de faiz oranları ile beraber aynı günün gecesinde kur dalgalanmaya bırakılmıştır ve enflasyonu düşürme programı da bu noktada kaldırılmıştır. İlgili tarihten sonra dalgalı kur rejimi uygulamaya sokulmuş ve para politikası enflasyona hedeflenmiştir. Yeni kur rejimiyle istikrarın sağlanacağı aynı zamanda  oklar karşısında hassasiyetin de d  eceğı d   n lm  t r. Dalgalı kur ile  demeler sistemi hareketlenmeye, faizler ise aşağı yönlü bir trend izlemeye ba lamıştır. Enflasyonun düşürülmesi ve düzenin tekrar sağlanması için 14 Nisan 2001 tarihinde dönemin Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş ekonomiye geçiş programı ismi verilen yeni bir program ile gündeme gelmiştir. 15 Mayıs 2001 yılında üç senelik 18. Stand-by anlaşması da yine bu süreç içinde imzalanmıştır (Aydoğdu, 2016:49).

3.1.3.  ubat 2001 Krizi Sonuçları

Kasım 2000 ve  ubat 2001 krizleri yanlış politikalar ve uygulama hatalarından kaynaklanmıştır. Bu krizler, uluslararası kısa dönemli sermayenin ani çıkışına sebep olmuş, bu durum döviz fiyatlarında, faizlerde ve borsada bir panik yaratmıştır. Bunların yanı sıra piyasa  okları artmıştır (Sakarya, 2006:68). Kasım 2000 ve  ubat 2001 krizleri mali unsurlar arasında yükselen rekabetin tasfiyelerle çözüme kavuşturulması ve hükümetin finansal yapısına farklı düzenlemeler getirilmesiyle neticelenmiştir. Devletin yapılandırılması hususunda finansal düzenleme boyutunu meydana getiren en önemli ögeler ise aşağıdaki gibi sıralanabilir. Buna göre (Karahanoğulları, 2003:273):

- Fon sistemini hemen hemen tamamının tasfiye edilmesi,

- Sosyal güvenlik alanında çeşitli reformların yapılması,
- KİT'lerin özelleştirmelerinin sürdürülmesi,
- Kamunun elindeki KİT'lerin ise faiz harici fazla verir hale getirilmesi,
- Mahalli idarelerin finansal yapılarının sil baştan tanımlanması,
- Kamu bankalarını yapılandırılması,
- Kamuda personel alımının daraltılması,
- Özel emeklilik sigortasını başlatılması,
- Hazinesin görevlerinin takip edilebilir bir duruma getirilmesi,
- BDDK'nın kuruluşu gibi ekonomi programı dahilinde bankacılık alanının yapılandırılması,
- Görev zararı uygulamalarının düzenlenmesi şeklinde sıralanabilir.

Fakat atılan tüm adımlara karşın ekonomik program, 2000 krizi öncesinde uygulama döneminin kısa vadeli oluşu finansal sistemde ortaya çıkan problemlerin giderilmesi adına yeterlilik sağlamamıştır (Balıbek ve Taşkın, 2012:91).

2001 ekonomik krizinin akabinde bankacılık alanında düzenlemelerin yapılması bankalarında daha sağlam bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda etkin bir risk yönetimi ile iç denetim yaklaşımı bankacılık sektörüne getirilmiştir. Sorunlu bankalar birleştirilerek, tasfiye edilerek veya satılarak TMSF bünyesinde ayıklanabilmiştir. Bu perspektiften baktığımızda yapılan düzenlemelerden ötürü 2008 yılında yaşanan küresel kriz bankacılık sektörünü etkilemeden daha az hasarlı olmuştur (Altınok vd., 2011).

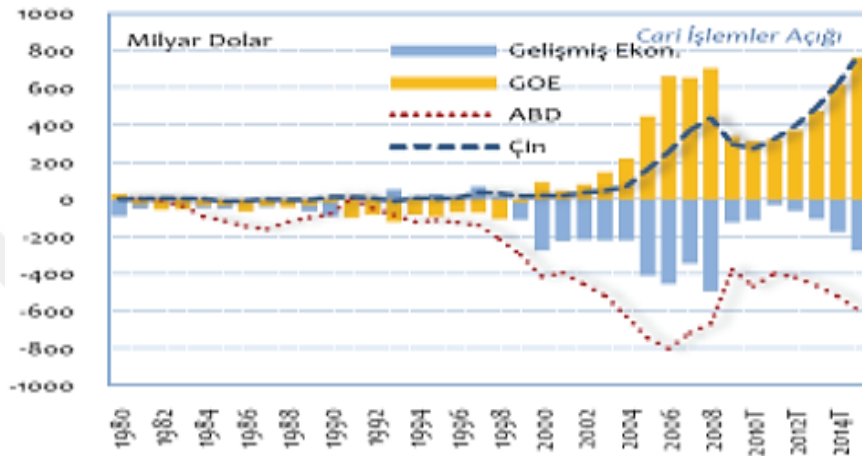
3.2. 2008 Küresel Finansal Krizi

3.2.1. Krizin Nedenleri

2008 döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ekonomik kriz emlak kredi piyasası problemleri sebebiyle meydana gelmiştir. Kısa vade içinde öteki ülkelerin ekonomilerine ulaşarak global hale gelmiştir. Bu noktada dünya ekonomisi bir durgunluk sürecine girmiştir. Kriz karşısında ilk olarak alınan önlemlerden birisi para politikaları konusunda olmuştur. Ancak beklentileri karşılayabilecek bir neticeye varılamayınca maliye politikaları gündeme gelmiştir. Yaşanan küresel finansal kriz genel olarak Avrupa Birliği ile ticari ve mali bağları bulunan Türkiye ekonomisini de

etkisi altına almıştır. Türkiye özelinde kriz karşısında alınan tedbirler öteki ülkelere paralel olarak ilk başta para politikası akabinde vergi politikasına dayanan maliye politikası tedbirleri şeklinde olmuştur (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018:28).

2008 yılı kriz öncesi dönemde dünya geneli ekonominin en çok göze çarpan unsurlarından birisi cari açık ve fazlalıklarla ilgili dengesizliklerdir. Aşağıda görülen Şekil 3.1’de 1980-2008 dönemi arası küresel cari açık ve fazlalar gösterilmiştir.

Şekil 3.1 1980-2008 Dönemi Arası Cari Açık ve Fazlalar

Kaynak: Afşar, 2011:149; IMF, BDKK

Şekil 3.1’de görüldüğü üzere 2008 yılı öncesinde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi oldukça yüksek oranda cari açığa sahiptir. İlgili dönem kapsamında cari fazlalığı olan ekonomiler petrol ihraç eden ülkeler ve Asya ülkeleridir. Ayrıca bu ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri ekonomisine açığın finansmanı doğrultusunda sermaye aktarımı yapılmıştır. Bu dönemde küresel finansman dengesizliklerin varlığı çeşitli problemleri gündeme getirmeye başlamıştır. (Afşar, 2011:149). 1980’li yıllardan itibaren sermayenin rahat hareket edilebilirliği karşıda, ABD başta olmak üzere diğer ülkelerde oluşan cari açığın ileriki dönemlerde finansmanı tartışma konusu olmuştur (Altunöz, 2014:116).

Konut kredilerinin kontrolsüz bir şekilde tahsisi sonucunda geri ödemede çeşitli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu noktada bankaların portföylerinde bekleyen hacizli konut sayısı miktarı yükselmiş, bankalar bu konutları piyasaya arz ettiği için konut fiyatlarında doğal olarak bir düşüş ortaya çıkmıştır. Tüketicinin elinde

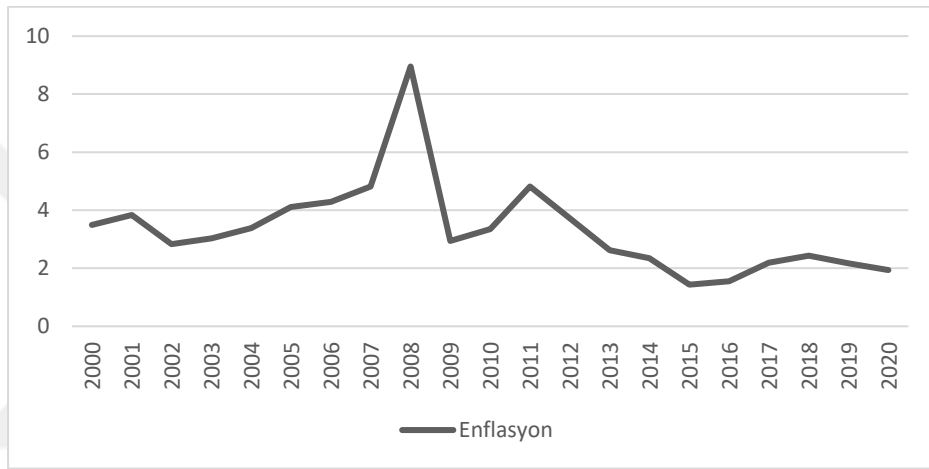
halen daha kredisini ödemek zorunda kaldığı evler bulunmaktadır. Bu evlerin değeri kalan kredi ödemesinin değerinin altına düşmüştür. Kredi kullanan kişiler de geri ödemelerden vazgeçmişlerdir. Fakat geri ödemeler bankalarca öteki finansal kuruluşlara satış yapılması ve bu tip evleri teminat şeklinde alan sermaye piyasası araçlarının da yaygınlaşması ile birlikte oluşan kayıplar, domino etkisi yaratarak bir finansal kuruluştan ötekine yayılmıştır. İlgili dönemde bu durum pek çok finansal kuruluşun da iflasına sebep olmuştur. Riskli konut kredisine dayanan yatırım araçlarının değerini ve bunlar üzerinden yatırımlarını gerçekleştiren kuruluşların kredi derecelerini düşürmüştür. Böylece bu kuruluşların değerleri de süratle erimeye başlamıştır. Likidite problemleri ve yatırımcıların paralarını istemeleri piyasaları likidite krizine sokmuştur. Netice itibariyle konut kredilerinde başlayan ve süreç içinde bütün kredi piyasasına yayılan 2008 Krizinin etkileri, yatırım bankalarında hızla görülmeye başlamıştır (Ertuğrul vd., 2010:61).

İlgili dönemde hanehalkı kredi talebi yalnızca ipotekli evler ile sınırlı kalmamıştır. Hanehalkı konut fiyatlarının devamlı artması neticesinde aşırı bir iyimser beklentiye kapılmış ve daha çok ipotekli kredi kullanır hale gelmiştir. Bankalar da kredi talebi başvurularını daha fazla kar elde edeceklerine inandıkları için kabul etmiştir. Konut fiyatlarının devamlı yükselişte olması ve bu yükselişin devam edeceğine olan algı, derecelendirme kuruluşları davranışlarına da aynı şekilde etki etmiştir. Derecelendirme kuruluşları konut fiyatları beklentilerini daha önceki dönemlere dair fiyat artışlarına göre ayarlamış, piyasayı bu doğrultuda yönlendirmiştir. Bununla birlikte bankalar daha çok kredi talebi elde etmek amacıyla yüksek riskli grupların da kredi taleplerini kabul etmiştir. Süreç, devlet tarafından Federal Ev Edindirme Kuruluşu Yönetimi aracılığıyla desteklenmiştir. Bankaların aktiflerinde yer alan geri alınması oldukça zor olan paralar hızla artmış öteki aktifleri de olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Dolayısıyla bu alacaklar “toksik varlıklar”³ haline gelmiştir. 2000 senesinde hedge fonları ortalama 500 milyar dolarken 2007 yılının sonuna gelindiğinde 2 trilyon dolara yaklaşmıştır. Bununla birlikte türev ürünlerde de yükseliş 20 trilyon dolardan 120 trilyon dolara sıçramıştır (Duman, 2011:83).

³ Toksik varlıklar, büyük oranla değer kaybına uğrayan varlıklara denmektedir. Bkz. <https://esozluk.ikv.org.tr>. (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021).

Konut fiyatlarında ortaya çıkan yükseliş, küresel krizin en önemli sebepleri arasında yer alırken konut fiyatlarında yaşanan düşüş de küresel krizin neticeleri arasında gösterilmiştir. 2001 ve 2007 dönemi arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde konut fiyatlarının yaklaşık %90 oranında bir artış meydana gelmiştir. 2007 yılına girildiğinde ise düşüş başlamıştır. Söz konusu düşüş, 2008 yılında da aynı şekilde devam etmiştir. (Erdal, 2011:102). Şekil 3.2.'de görüldüğü üzere Global ekonomik etkinliklerin durgunlaşması ile birlikte enflasyon oranlarının da aynı şekilde süratli bir düşüş ortaya çıkmıştır.

Şekil.3.2. Dünya’da Enflasyon, Tüketici fiyatları (yıllık %)

Kaynak: Dünya Bankası, Enflasyon Tüketici Fiyatları.⁴

Roubini ve Mihm (2012:69-94)'e göre krizin nedenleri en yalın anlatımla finansal yenilikler ve menkul kıymetleştirme, kredi derecelendirme kuruluşları, ahlaki tehlike, regülasyon, Glass – Steagall Yasası'nın yürürlükten kaldırılması ve gölge bankacılık sisteminin varlığıdır. Ayrıca küresel finansman ve kaldıraç da yaşanan krizin sebepleri olmuştur.

2008 yılında yaşanan küresel krizin bir başka sebebi de petrol fiyatlarının sürekli artması ve 2008'in yedinci ayından itibaren 150 dolar düzeyine ulaşmasıdır. Bu durum büyümede ciddi anlamda düşüş ortaya çıkmıştır. Böylesi bir tablo karşısında enflasyon oranlarındaki bu yükselişin engellenmesi faiz oranlarını yükselişini gerektirmiştir. Büyümenin yavaşlaması faiz oranlarında bir düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. ABD'de tüketici fiyatları %5,6'yı bulmuştur fakat beklentilerin aksine FED

⁴ Bkz. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2020&locations=1W&start=2000> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021).

faiz oranlarında kredi sıkışıklığını gidermek için ortalama %2'lik faiz indirimi gerçekleşmiştir (Karabıçak, 2010:257).

Stiglitz (2012:39)'e göre yaşanan krizin nedenlerinden birisi kredi kısıtlamalarından kurtulup yüksek miktarda likidite ve düşük oranda faiz içinde boğulan bir piyasada yüksek oranda riskli subprime kredilendirilmedi. Bu durum küresel çapta bir gayrimenkul balonuyla birleşmiştir.

Mishkin (2011:257-258)' e göre ise finansal yeniliklerin finansal sistemi çok daha verimli bir duruma getirme kapasitesi mevcuttur. Fakat bu krizde subprime mortgage için yapılan yeniliklerin tam aksine yıkıcı bir tesir oluşturduğu ortaya çıkmıştır.

İlgili dönemde yapılan kanuni düzenlemeler ahlaki tehlikenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kurtarma paketleri ve mevduat sigortalarını verilmesi sebebiyle bankacılık alanında sergilenen davranışlar ahlaki bir tehlike örneği teşkil etmiştir. Şayet bankalar risk alır ve kayıp yaşarlarsa devlet kaybın bedelini onlara öder eğer risk yerine kazanç söz konusu olursa da bu kazanç bankanın olur düşüncesi oluşmuştur (Stiglitz, 2012: 150). Finans kuruluşları iflas ederlerse FED'in onlara destek olacağına bildiklerinden risk almaktan çekinmemişlerdir. FED kredi konusunda nihai kararlar vermektedir. Dolayısıyla sistemde yaşanılacak sıkıntıların giderecek hamleler yapılacağı ve bunun bankacılık sektöründe bilinmesi sistemi çok daha riskli bir duruma getirmiştir (Roubini ve Mihm, 2012:79).

Temel anlamda krizin sebeplerini özetlemek gerekirse; mortgage kredi yapısının sağlıklı bir hale gelmesi, faizler, konut fiyatlarında yaşanan balon yükselişler, bireysel ve kurumsal anlamda borç yükünün artması, menkul kıymetlerin sonlanmasında ortaya çıkan yoğunluk gibi nedenlerle birlikte risk yönetiminin başarısız olmasıdır. Ayrıca kredi türev piyasaların da ortaya çıkan genişleme ve kredi derecelendirme örgütlerinin mali piyasaları sağlıklı derecelendirmeleri sebeplerindendir (Yılmaz ve Yılmaz, 2017:128).

3.2.2. 2008 Küresel Finansal Krizin Sonuçları

2009 yılına gelindiğinde küresel kriz bütün dünyaya yayılmıştır. Bu noktada kriz artık reel sektör krizi haline gelmiştir. Krizin akabinde kimi bankaların devletleştirilmesi kamu borcunun da artmasına neden olmuştur. Bankacılık alanında

ortaya çıkan sorunlar kredi piyasasına da sıçramış ve yatırımlar ve vergi gelirleri de aynı paralelde düşmüştür (Ulusoy vd., 2014:250-251). 2008 döneminde 25 ülke kapsamında hayata geçirilen Stand-by anlaşmalarının %96 gibi önemli bir bölümünde mali daralmayı, %84'lük kısmı ise kamu harcamalarının sınırlandırılmasını, %88'lik bölümü de vergi tabanının genişletilmesine dair öneriler bulunmaktadır (Broome, 2015:158).

Ekonomide oluşan daralmaların en yoğun etkisi 2008 senesinden 2009'a değin işsizlik oranlarında %100'e yakın bir yükseliş ile krizin merkezi ABD'de görülmektedir. Avro bölgesi 2008'den 2009'a geçiş döneminde işsizlik oranlarının yükselmesi konusunda ikinci sırada gelmiştir. Takip eden senelerde işsizlik oranları söz konusu iki bölgede aynı oranda yükselmeye devam etmiştir. Tabloda gelişmekte olan ülkelerin özel durumu ise hemen dikkat çekmektedir (Tablo 3.1.). Gelişmekte olan ülkelere işsizlik yüzdesi krizin en baskın hissedildiği 2008 döneminden sonra %78'lik bir sıçrama göstermesine karşın takip eden dönemde işsizlik yüzdeleri düşüşe geçmiştir. Türkiye özelinde değerlendirdiğinde ise gelişmiş ülkeler kategorisi içinde ele alındığında işsizlik yüzdeleri bakımından diğer ülkelere benzer bir netice olduğu dikkat çekmektedir. İşsizlik oranı konusunda küresel krizden en az etkilenen ülke ise Çin'dir (Topçu, 2020:11).

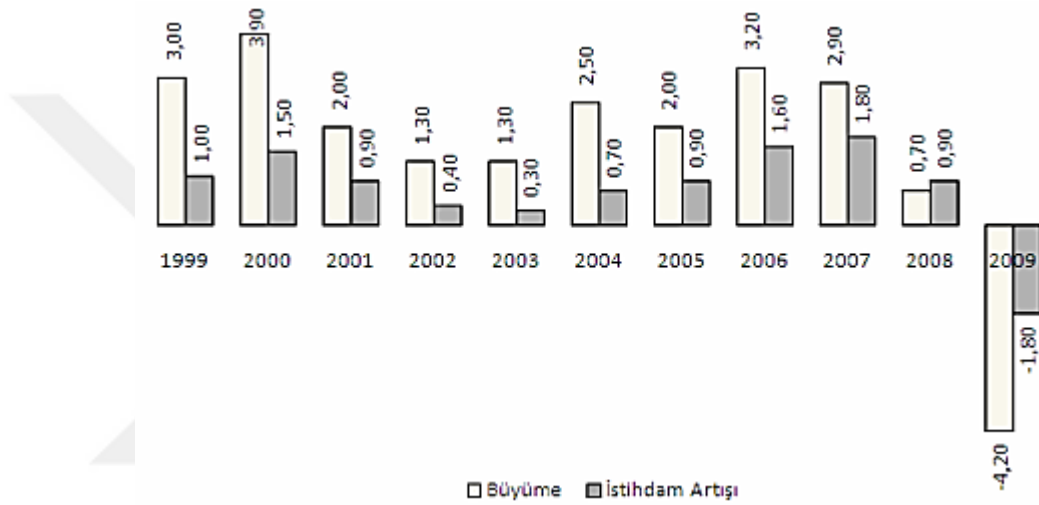
Tablo 3.1. Gelişmiş ülkeler, Avro Bölgesi, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Çin Kriz Sonrası İşsizlik Oranları

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ABD	4,6	5,8	9,3	9,6	9,0	8,2	7,9
Avro Bölgesi	7,6	7,7	9,6	10,1	10,1	10,9	10,8
Çin	4,0	4,2	4,3	4,1	4,0	4,0	4,0
GOÜ'ler	10,3	11,0	14,0	11,1	9,1	8,4	9,0
Türkiye	10,3	11,0	14,0	11,9	9,8	10,3	11,0

Kaynak: Topçu, 2020:11

2008 Krizi, AB'de ortalama GSYH'nın 2009'da %4 gerilemesine neden olmuştur. Sanayi alanında 1990'lı dönemdeki rakamlara kadar gerilemiştir. Avrupada işsizliğin en fazla görüldüğü yer ise %11,3 ile İspanya'dır. Bu durum kısmi bir problem olarak değerlendirmiş ve diğer ülkelerin de işsizlik yüzdelerinin yükselmesiyle genel bir problem haline dönüşmüştür (Gençler, 2011:4).

1999'dan itibaren aşağıdaki Şekil 3.3'ten de anlaşılacağı gibi GSYH'deki değişim ve istihdam oranlarında değişim paralellik göstermektedir. Büyüme oranının görece yüksek olduğu senelerde istihdam da aynı şekilde yükselse de büyümenin düşük seyrettiği senelerde istihdam yüzdeleri sınırlı kalmıştır. Finans krizi 2008 yılını da kapsayacak şekilde olumsuz etkilerini göstermeye başlamış ve temel olarak 2009'da ortaya çıkan yüksek yüzdeli küçülmeye kendini belli etmiştir. Olumsuzluklar emek piyasasına da sıçramış; işsizlik oranları yükselmiş ve 2000'li yıllarda eşine rastlanmayan istihdam oranlarında yüksek oranlı bir düşüşle literatüre geçmiştir (Kesici, 2011:82).

Şekil 3.3. Avrupa Birliği'nde Büyüme ve İstihdam Artışı, (%)

Kaynak: Kesici, 2011:82

Krizin neden olduğu negatif tesirlerin asgariye çekilebilmesi amacıyla AB de birtakım önlemlere başvurmuştur. Bu önlemler dahilinde en önemli aşama, 12 Aralık 2008 yılında Avrupa Zirvesi'nde kabul gören Avrupa Ekonomisini Kurtarma Planı'dır. Plan dahilinde harekete geçilmesi için AB, GSYH'nın ortalama %1,5'lik bir kısmını bu amaca ayırmıştır. Ekonomik canlanmada talep arttırıcı bir ortam yaratılmış, istihdam teşviki ve işverenlerin yükünü yani işgücünün sosyal maliyetlerini düşürmek için çeşitli faaliyetlere girişilmiştir. Bir başka adım da 07 Mayıs 2009'daki Prag'da gerçekleştirilen "İstihdam Zirvesi" dir. Küresel kriz ile gelen olumsuzlukların giderilerek istihdam şartlarının sağlanması konusunda üye ülkeler ve sosyal ortaklarla çözüm amaçlı koordinasyonun gerçekleştirilmesi istenmiştir (Gençler, 2011:5).

ABD’de bankacılık sisteminin denetlenmesinde, “gölge bankacılık” adıyla da anılan türev piyasalar ve hedge fonları, finans piyasasının hacminin yükseltilmesi için denetlenmemiştir. Hal böyle olunca türev araçlar değer olarak bağlı bulundukları konut değerinin oldukça üstüne çıkınca, reel değerinden de bir kopma durumu yaşanmıştır. Bu durum kredi balonudur. İlk olarak riskin devri için fayda sağlayan ve bu açıdan sistemde bir bakıma sigorta fonksiyonunu üstlenen türev ürünler, süreç içinde risk olmaya başlamıştır. Problemin ortaya çıkmasındaki en önemli faktörlerden biri söz konusu türev ürünlerin yatırımcılar ve finans kuruluşları arasındaki değişim hızıdır. Türev ürünler Avrupa bankalarına satıldığında ise kriz Avrupa’ya da yayılmaya başlamıştır (Göçer ve Özdemir, 2012:193-194).

Avrupa ülkeleri krizi atlatabilmek adına ilk olarak kamulaştırma ve faizleri aşağı çekme uygulamalarına gitmiştir. Örneğin Almanya, bankalarını krizden kurtarmada 670 milyar dolar değerinde bir kaynak oluşturmuştur. Bununla birlikte bankalara 133 milyar dolarlık ilave borç vermeyi de garanti etmiştir. Resesyon ihtimali karşısında sektörleri durgunluktan kurtarabilmek adına 41 milyar dolarlık fon tahsili gerçekleştirmiştir. Almanya bir bakıma bankalarda kamulaştırmaya gitmiştir. 18 Şubat 2009 yılında yürürlüğe sokulan 31 Ekim 2009 yılına değin de geçerliliğini koruyacak olan zor durumdaki bankaların kamulaştırılması konusunda bir yasa çıkarılmıştır. Şubat 2009 yılı ile birlikte finans alanında bir çözüm yaratabilmek için ABD’de harcanan miktar 1,7 trilyon dolar olurken Avrupa ülkelerine bakıldığında bu oran ortalama 2 trilyon dolara tekamül etmiştir. Başlangıcı ABD’de olan 2008 Krizi dış ticaret kanalıyla tüm dünyada etkisini göstermiştir. Güney Kore, Tayvan, Singapur, bilhassa petrol fiyatlarında yaşanan gerilemeyle Rusya, İran ve Venezuela resesyona sürüklenmiştir. Kredi notları düşürülen ülkelere İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İspanya olmuştur (Hiç, 2009:49).

Krizin boyutlarını aşağıdaki Tablo.3.2.’de seçilmiş ülke borsalarındaki değer kayıplarından da anlamak mümkündür.

Tablo 3.2. Seçilmiş Borsaların Aralık 2007-2008 dönemi değer kayıpları (ulusal paralar cinsinden)

Ulusal Borsa	Değer Kaybı
Meksika	%24,2
Brezilya	%41,2
Japonya (Nikkei)	%42,2
Almanya (DAX)	%40,4
İrlanda	%66,2
Macaristan (BUX)	%53,3
Çin (Shangai)	%65,4

Kaynak: Kutlu ve Demirci, 2011:128; BDDK, 2009a:6

Mortgage krizi şeklinde başlayan fakat likidite ve güven krizi olarak güncellenen finans piyasaları kadar reel ekonomiye de olumsuz etkiler altında bırakan 2008 Krizi, dünya ekonomileri açısından derin bir sarsıntıya sebep olmuştur. Nike şirket tarihi boyunca en önemli işten çıkarma işlemini gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin GSYH ölçüsünde büyük olan ve finans devi olarak da bilinen Lehman Brothers Freddie Mac ve Fannie Mae kamulaştırılmıştır. Euro bölgesi, senenin ilk aylarında %4,6 ile on dört sene sonra ve rekor seviyede küçülmüştür. Japonya ise 1995 yılında yaşadığı zarardan daha büyük bir daralmaya maruz kalmıştır. Krizin olumsuzlukları uluslararası piyasalarda hissedilmeye başladığında ABD ve Avrupa'da devletler ve merkez bankaları ciddi önlemler almıştır. Bu bağlamda 1 trilyon dolara yaklaşan kurtarma paketleri oluşturulmuştur. Tedbir paketleri ilk olarak ABD'de açıklanmıştır. Söz konusu paketin zeminini meydana getiren noktalar, problemleri ipotekli konut kredisini dair aktiflerin satın alımı ve bankacılık sektörüne sermaye girişidir. Avrupa birliği ülkeleri ile İngiltere sermaye enjeksiyonları ile bankalara nakde erişimlerini kolay bir hale getirecek tedbirler açıklamıştır (Ertuğrul vd., 2010:61-62).

Kriz konusunda geçmişten tecrübeli olan ülkeler krizle ilgili bir deneyimi olmayan ülkelere nazaran belli bir üstünlüğe sahiptir. Türkiye özelinde bakıldığında 2001 yılındaki kriz öncesi konularla 2008 ve akabinde kriz öncesi konular arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Fakat buna karşın 2001 yılında yaşanan krizde kurlardaki ani yükselişler ve faiz oranlarının artışı 2008 Krizi sonrasında önemli ölçüde görülmemiştir. (Karabıçak, 2010:261). Bu durum tablo 3.3.'de izlenebilir.

Tablo 3.3. 2001 ve 2008 Krizleri Sonrasının Karşılaştırılması

	2001 krizi sonrası	2008 krizi sonrası
Kur artış oranı	%138,8	%41,7
Faizlerin artış oranı	%401,5	%58
MB döviz rezervlerindeki azalma	%43	%20
GSM küçülmesi (ilk çeyrek)	%11,8	14,8
İşsizlik Oranı	%8,4	%14

Kaynak: Özatay, 2009:138–141.

Tablo 3.3.'e bakıldığında döviz kuru ve faiz artışının merkez bankası döviz rezervlerinin düşmesi bakımından 2001 yılında yaşanan krizin 2008 sonrasına göre çok daha kötü geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla 2008 yılı sonrası krizin Türkiye'ye olan etkileri bu konularda önemli boyutlarda olmamıştır. Fakat yine tablodaki veriler ışığında 2008 sonrası krizin Türkiye ekonomisine olan olumsuz etkisi bilhassa GSMH'nın düşmesi ve işsizlik oranlarının yükselmesi açısından 2001 krizine nazaran daha yüksektir. 2001 yılındaki hükümetin koalisyona dayanan bir iktidar olması ve ilgili dönemde yaşanan olumsuz politik gelişmelerin piyasalara negatif yönde yansması iki kriz arasındaki farklılıkları anlamak açısından önemli faktörlerdir (Karabıçak, 2010:261).

2008 yılında yaşanan krizin Türkiye ekonomisi üstündeki ilk olumsuz etkisi finansal piyasalarda görülmüştür. Bileşik fiyat endeksi 2008 dönemi Ocak ayında ortalama 43 bin seyrederken aynı yılın Eylül ayında 36 bine Aralıkta ise 27 bine düşmesi krizin olumsuz etkilerini göstermektedir. 2008 Krizi ilk olarak borsada ortaya çıkmış akabinde reel ekonomiye sıçramıştır. 2007 yılı bitimine gelindiğinde GSYH %4,7'lik bir büyüme hızı gerçekleştirirken 2008 senesi Ağustos ayı bitiminde oran, %0,9'a gerilemiştir. Kuruluşlar taleplerin yetersiz olması sebebiyle kapasite kullanım oranlarında düşüş yaşanmıştır. Reel ekonomide krizin bir başka göstergesi de açılıp kapanan işyeri sayısı ve istihdam oranlarıdır. 2007 yılının Ekim ayından, 2008 yılının Ekim ayına değin açılan işyeri sayısının oranı %9,4 düşerken kapanan işyeri sayısının oranı ise %64 yükselmiştir (Yıldırım, 2010:54-55).

Kriz ile Türkiye'deki reel sektör dünya piyasalarına kıyasla geç etkilenmiştir. Bilhassa Türk çalışma dünyasının küresel bir nitelikte olmasa da kısa vadeli iç piyasa

krizlerinden ötürü krize karşı elde edilen bağışıklık önemli etken olmuştur. En rahat dönemlerinde Türk piyasalarında bir krizin öngörüldüğü bilhassa uzun vadeli borçlanmalarda ya da uzun dönemli ticaretlerde kriz olasılığı her zaman hesaba katılmıştır. Piyasalarda yer alanlar bu doğrultuda bir pozisyon almışlardır (Yörük ve Kanışlı, 2011:387). Bilhassa krizin baş gösterdiği ilgili dönemin üçüncü ve dördüncü çeyreği dahil olmak üzere işsizlik oranlarında ciddi yükselişler görülmüştür. 2008 Krizi ertesinde hükümet tarafından uygulanan kanunlar ve teşviklerle işsizlik yüzdelelerini aşağı çekme amacıyla farklı tedbirler gündeme gelmiştir. Bu paralelde kamu harcamaları toplam talebi arttırıcı nitelikte olmuştur. Doğal olarak talep yükselişine bağlı toplam arz ve istihdam oranlarının da yükseltilmesi amaçlanmıştır (Özdemir, 2013:255).

3.2.3. 2008 Küresel Finansal Krize Karşı Uygulanan Politikalar

Küresel kriz etkileri açısından değişiklikler gösterdiği için merkez bankaları klasik uygulamaları terk edip farklı alternatif politikalara yönelmek zorunda kalmıştır. Gelişmiş ekonomilerde merkez bankaları kriz boyunca piyasaların durgunluğa girmesini engellemek için riskli hisse senetlerini almışlar ya da direkt kurtarma paketleri sunmuştur. Bu açıdan miktar olarak genişleme uygulamaları likiditenin de yükselmesi için bir avantaj sağlamıştır. Bu ülkelerde yükselen likiditenin ciddi bir bölümünün gelişmekte olan ülkelere yönelmesi, makroekonomik açıdan istikrarın korunması noktasında söz konusu ülkelerde faiz harici araçların aktif bir şekilde kullanımını gündeme getirmiştir. Bu açıdan gelişmekte olan ülkelere gelenekselin dışına çıkarak bir takım para politikası araçlarına gereksinim ortaya çıkmıştır (Delice, 2015:47-48).

IMF uzmanlarının kriz sürecinde yaptıkları bir araştırmada, ülkelerin toplam talebi karşılayabilmek amacıyla başvurdukları 2 klasik politika özelliği taşıyan “ihracat öncülüğünde iyileşme” ile “para politikasının” var olan ortamdaki etkisinin daha az olduğu belirtilmiştir (Splimbergo vd., 2008). Toplam talebin yükseltilmesi amacıyla mal ve hizmet alımı doğrultusunda kamu harcamalarıyla tüketici ve kuruluşlara yönelik finansal teşviklerin önemli olduğunun altı çizilmiştir. Kriz sürecinde politika önerilerinde finansal teşviklerin hacmi ve ülkeler arasındaki dağılımı yerine teşviklerin halihazırda var olan koşullarda taşınması gereken birtakım

özellikleri olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte yapılan araştırmada krizin global özelliğinin altı çizilmiş teşviklerin global seviyede uygulanmasının çok daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Ayrıca uygulamaya sokulacak politikaların ivedi bir ihtiyaç olması, vaktinde ve talepteki azalışın ciddi oranda olması sebebiyle de geniş ölçekli olması gerektiği belirtilmiştir. 2008 küresel kriz beklentilerinin ötesinde bir zamana yayıldığında alınan tedbirlerin hangisinin etkin olacağı hususunda belirsizlik bulunmaktadır. Bu nedenle alınan tedbirlerin çeşitlendirilmiş olması, gerektiği zaman daha çok adım atılacağını ispatlamak için ülkelerin mali alanlarının da dikkate alacak biçimde ortak, kısa vadeli olumsuz etkilerden ve uzun vadede borç patlamasını engelleyecek şekilde, sürdürülebilir nitelikleri olması gerektiği belirtilmiştir (Spilimbergo, 2008:3).

2008 Krizi'nde Keynesyen genişletici maliye politikalarına başvurulmuştur. Bu durum sürecin başlangıcında ülkelerin krizin olumsuz etkilerini daha az geçirmesinde destek sağlamış, fakat uzun vadede etkin olamamıştır. Bu noktada mali sürdürülebilirlik problemi ile karşı karşıya kalınmıştır. 2010 yılı akabinde pek çok ülke bütçe açıkları ile uğraşmak zorunda kalmıştır bunun neticesinde bilhassa Avrupa Birliği ülkelerinin borç krizi gündeme gelmiştir. Tüm bu sebepler daraltıcı maliye politikalarına geri dönüşe neden olmuştur. Fakat 2008 Krizi öncesindeki döneme nazaran bugün itibarıyla piyasa, devlet müdahalesi ile daha fazla karşılaşılmaktadır. Aynı zamanda maliye politikası uygulamaları daha fazla tercih edilmektedir (Şen vd., 2018:20).

Kriz sürecinde ülkelerin krizden ne denli etkilendikleri halihazırda var olan iktisadi yapı ve krizden kurtulmak için seçilecek politikalara bağlı olarak değişmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz ertesinde devletin mali disipline sadık kalması, bankacılık sistemi içinde 2008 kriz döneminde farklı bir boyutta açık pozisyonların olmaması ve aynı zamanda bankaların sermaye yapılarının zayıf olmaması Türkiye'yi krize karşı güçlü bir konuma getirmiştir. Türkiye özelinde yabancı bankaların menkul kıymet ve türevlerini satın almak yasal değildir. Bu noktada Türkiye Japonya ve Avrupa'nın maruz kaldığı ve ABD'de finans sektöründe yaşanan kıymetli kağıtların aşağı doğru trendinden kaynaklanan herhangi bir problemle karşılaşmamıştır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye'nin 2008 Krizi'nden direkt etkilenen ülkeler ile olan mali ve ticari bağları, geleceğe dair negatif öngörüler ve güven eksikliği sonucunda oluşan talep daralması ekonominin üstünde negatif yönlü etki göstermiştir. Hem iç hem de dış talepteki

daralma Türkiye’de istihdam oranlarında ve büyümede düşüşlere neden olmuştur (Karaca, 2014:272).

T.C. Merkez Bankası'nın kriz süreci dahilinde en önemli hedefi toplam talepte beklenen daralmaya bir sınır getirmektir (Yılmaz, 2010). T.C. Merkez Bankası bu hedef paralelinde krizin tesirini en fazla hissettirdiği 2008 yılı Eylül ayından itibaren ana politika aracı olan politika faizinde indirimde gitmiştir. 2008 senesinin son aylarına gelirken 175 baz olan politika faiz indirimi 2009 yılına girildiğinde devam etmiştir. Aynı yılın ikinci yarısında ise göstergeler toparlanmayı işaret etse de T.C. Merkez Bankası'nın belirsizliğe dair endişelerinin devam etmesi sebebiyle faiz indirimleri 2009 yılı sonuna kadar sürdürülmüş ve senenin bitimine gelindiğinde toplam 850 baz puanlık indirim yapılmıştır. T.C. Merkez Bankası ilgili dönemde toplam talepte canlanmayı sağlamak için faiz oranı haricindeki diğer politika araçlarına da başvurmuştur. (Serel ve Bayır, 2013: 63). 2009 yılı Haziran ayından başlayarak ana fonlama aracı olarak kabul edilen bir haftalık vadeli repo işlemlerine ek olarak 3 aylık vadeli repo işlemlerine başvurmuştur. %6’lık zorunlu karşılık oranı %5’e düşürülmüştür (TCMB, 2010a:42).

Finansal kriz ile birlikte iktisadi politikalar daha fazla gündeme gelmiş ve krizin giderek daha derin bir hal almasını engellemek amacıyla hükümetler çeşitli paketler açıklamıştır. Açıklanan paketlerle para politikaları ve maliye politikaları alanında çeşitli tedbirler devreye girmiştir. Piyasalar para akışının sağlanması ve faiz hadlerinde düşüşler ekonominin canlandırılması konusunda yetersiz kaldığı için maliye politikası araçları kullanılmıştır. 2008 Krizi’nin atlatılmasında maliye politikaları ile bir canlanma ve istikrarın sağlanacağı düşünülmüştür. Fakat mali türbölans süreçlerinde harcamaların yükseltilmesi ve vergi indirimi ile mali canlandırmanın oluşturulması birçok problemin de gündeme gelmesine neden olmuştur (Karakurt, 2010:168). Bu problemlerin başında mali canlandırmanın bütçe açığını arttırması ve yüksek enflasyona neden olabilmesidir (Elmendorf ve Furman, 2008:14).

Kriz ile birlikte dünyada para ve siyasi otoriteler yeni bir dönem için para ve maliye politikalarını kullanmışlardır. Söz konusu politikalar ülke içinde iktisadi faaliyetlerinin yükseltilmesi finansal düzenin sağlanması bu noktada krizlerin önüne geçilmesi için hazırlanan kararlardan meydana gelmektedir. Siyasi ve para otoritesi

karar verirken göz önünde hem ülkenin içinde hem de ülke haricindeki iktisadi ve politik gelişmelerin gelecekteki süreç için bazı öncü göstergeler doğrultusunda değerlendirir. Fakat söz konusu adımlarla hareket edilse bile krizlerin meydana gelmesinin önüne geçememektedir. Krizlerin çıkışının akabinde siyasi ve para otoriteleri uygulamış oldukları politikalardan hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu göstergelerle belirlemek zorundadır ya da dikkate almadıkları değişkenlerin ne olduğunu anlamaya çalışırlar. Tüm krizlerin bitiminde yapılan tenkitler bu dairede literatürde farklı kriz modellerinin meydana getirilmesini ve kriz öngörülerinde farklı göstergelerin ve metotların oluşmasını sağlamaktadır. Bir başka anlatımla para ve maliye politikalarındaki radikal değişim sadece bir kriz akabinde yapılabilmektedir. Herhangi bir kriz olmadığı sürece bir ülkede ekonominin işleyişi doğal seyrinde devam eder. Dolayısıyla para ve maliye politikalarında herhangi bir değişime gerek bulunmamaktadır (Topçu, 2020:6).

3.2.3.1. İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler

2008 Krizi hem dünya genelinde ekonomik alanda hem de emek piyasası üstünde negatif etkileri beraberinde getirmiştir. Tüm dünyada ekonomik etkinliklerin daralma göstermesi talebin düşmesi Türkiye'nin içinde üretim yapısında çeşitli olumsuzluklar ortaya çıkarmıştır. Ekonomik daralma nedeniyle kimi firmalar küçülmüş ve personel çıkarmayı çözüm olarak görmüşlerdir.

Türkiye'de 2008 Krizi'nde istihdam konusunda yürütülen politikalar özetle aşağıdaki gibidir (Özsoylu vd., 2010: 97-98).

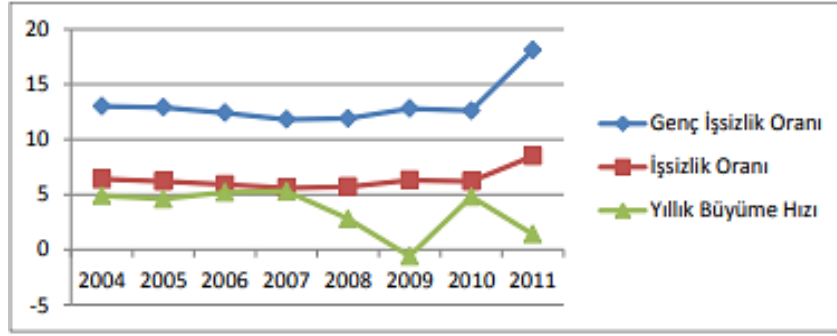
- Kısa çalışma ödeneği %50 yükseltilmiş yararlanma vadesi ise 3 aydan 6 aya çıkmıştır.
- Gençlerin ve kadınların istihdamını teşvik eden faaliyetlerin suresi uzatılmıştır.
- İşsizlik sigortası gayri safi olarak düzenlenmiş ve ödenekler %11 yükseltilmiştir.
- Toplumsal fayda için oluşturulan programlara aktarılan kaynaklar yükseltilmiştir.
- İŞKUR tarafından verilen mesleki eğitim etkinlikleri genişletilmiştir
- Vatandaşlara girişimcilik ve eğitim danışmanlığı verilmiştir.

- Stajlara destek verilmiştir örgütlerde var olan istihdamın üstünde yaratılacak istihdam için prim desteği verilmiştir.
- İstihdamın arttırılması için il istihdam ve merkezi eğitim kurumları desteklenmiştir.

3.2.3.2. Genel Olarak İstihdam Arttırıcı Teşvikler ve Destekler

İşgücü piyasasına dair alınan önlemler arasında aktif işgücü piyasası politikaları kapsamında, istihdam teşvikleri İŞKUR aracılığıyla sunulmaktadır. Kurumun mesleki eğitim ve toplum yararına çalışma faaliyetleri bulunmaktadır. Pasif işgücü politikaları açısından bakıldığında ise kısa çalışma ödeneği ücret garanti fonuna ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Önlemlerin kısıtlayıcı bulunduğu işsizlik sigortasından faydalanma şartlarında bir iyileşmenin olduğu söylenemez. Sadece işsizlik ödeneği bazında kısıtlı da olsa bir iyileşme yaşanmıştır. Asgari ücret memur ve kamu işçisi ücretlerinde yükseliş, emekli maaşları ve öteki primsiz ödemeler de bir iyileşme ile mali canlanma yaşanmamıştır (Erdoğan, 2010:154).

2008 senesinden 2009 dönemine değin etkisini süratle devam ettiren küresel kriz, işsizlik üzerinde de aynı olumsuz etkiyi bırakmıştır. ILO'nun yayınladığı Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu doğrultusunda (ILO, 2011) 2007 senesinde 177,3 milyon işsiz, 2009 da ise 205,2 milyon kişi işsiz kalmıştır. 2010 yılı verileri 2009 ile kıyaslandığında hemen hemen hiçbir değişiklik göstermeyerek 205 milyon civarında gerçekleşmiştir. Söz konusu raporun 2012 sayısında 2011 yılı itibarıyla işsiz sayısı 197 milyondur (ILO, 2012). Raporda küresel göstergelerden birisi de genç işsizlik oranıdır. Genç işsizlik oranları incelendiğinde 2007 itibarıyla %11,8 gözükken genç işsizlik verileri bir sonraki seneye gelindiğinde %12,8 gerçekleşmiştir. 2010 senesinde bu rakamlar kısmi bir iyileşme göstererek %12,6 seviyesinde kalmıştır. Fakat 2011 yılına gelindiğinde yine yüksek bir oran ortaya çıkmıştır (%18). Şekil 3.4.'te görülmektedir.

Şekil 3.4. Yıllar İtibariyle Dünyadaki Genç İşsizlik, İşsizlik ve Büyüme Oranları (%)

Kaynak: ILO – Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu, 2011-2012.

Türkiye’de 2008 Krizi sonrasında istihdamın artırılmasına yönelik düzenlemelerden birisi kamuoyunda “İş Kanunu, İşsizlik Sigortası Kanunu ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’dur.⁵ İlgili kanunun ilk maddesinde özel istihdam büroları olarak çalışan kuruluşların, geçici iş ilişkisi dahilinde işçiyi belli bir ücret karşılığında 18 aya değin başka bir işverene kiralaması mümkün kılınmıştır. Bununla birlikte devredilen işverene iş gören üzerinde kıdem tazminatı, sosyal güvenlik gibi ödemeler konusunda yükümlülük yoktur. Bu yasaya sendikalarca büyük tepki verilmesinin ardından kanun, Cumhurbaşkanı tarafından tekrar meclise gönderilmiştir. Meclis ise yukarıda bahsi geçen düzenlemeyi çıkartmış fakat diğer maddelere kabul etmiştir.⁶

2008 Kriz ile ilintili olarak yükseltile, işverenlerin sigorta primlerinin ve işgücü maliyetlerini düşürülmesi ile dolaylı olarak işsizlerin işgücü piyasasına katılmaları için istihdam teşvikleri gündeme gelmiştir. Bu tip teşvikler uygulamada yer alması engelli vatandaşların, genç kesimin, kadınların, hali hazırda var olan istihdama ilaveten istihdamın, mesleki ve teknik eğitim alanların, işgücü yetiştirme amaçlı kurslardan mezun olanların ve İŞ-KUR’da kaydı bulunan kişilerin istihdamına öncelik tanınmaktadır⁷. Diğer taraftan özel sektörde işveren sigorta prim payının beş puanlık bölümünün Hazine tarafından karşılanması olarak özetlenebilecek söz konusu uygulama, özel sektör işverenlerinin SGK’ya olan prim borçlarını ödemeleri şartına

⁵ Resmi Gazete, Tarih/Sayı: 26.6.2009/5920

⁶ Kanun No.5921, Resmi Gazete, Tarih/Sayı: 18.8.2009/27323.

⁷ 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu Geçici Madde 7, Geçici Madde 9, Geçici Madde10.

uyulduğu taktirde geçerli olmaktadır.⁸ Tüm bunların yanı sıra yatırım teşvikleri açısından sigorta primi, işveren hissesi desteğinin de mevcut olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁹

2008 Krizi'nde devlet, istihdam artışının sağlanması ve yatırımların teşviki için ayrıca mükelleflere kolaylık sunmak amacıyla çeşitli önlem paketleri ortaya çıkartılmıştır. Torba yasa şeklinde de anılan bu paketlerde indirim muafiyetleri bulunmaktadır. Ayrıca vatandaşların vergi yükünün azaltılması ve piyasada nakit dönüşüm hızını yükseltmek için çıkarılmıştır. 5838 sayılı kanunda vergilerle birlikte 5084 sayılı teşvik yasasını da değinilmiştir, İşgücü piyasaları dahilinde en önemli alanlardan birisi de genç ve kadın istihdamına dair istihdamdır. Kriz döneminde bu konuda istihdamın teşvik süreleri uzatılmış ve istihdam koşullarında kolaylık sağlanmıştır. 5084 sayılı yasayla “gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden faydalanma süreleri”, yatırım ve istihdamın teşvik edilmesi için 1 sene uzatılmıştır (Alagöz ve Bezirci, 2009:1317).

3.2.3.3. İŞKUR Tarafından Yürütülen Aktif İşgücü Piyasası Politikaları

Aktif işgücü piyasası politikaları içinde işgünün kalitesini arttırmak ve böylece işverenin talebinin arttırılması konusunda mesleki eğitim programları hazırlanmıştır. 5763 sayılı Kanun kapsamında İstihdam Paketi ile işgücü piyasalarına ilk defa giren kişilerle daha önce var olan ancak halen daha işsiz kişilerin de aktif istihdam etkinlikleri kapsamında, İşsizlik Sigortası'na alınmıştır. Dolayısıyla, İşsizlik Sigortası fonlarının kullanımında sigorta mantığı haricinde hareket edilerek, prim ödemeyenlerin de yararlanması şeklinde bir genişletme gayreti gösterilmiştir genişletilmiştir (Erdoğan, 2010:157).

2008 de faaliyete geçirilen İşgücü Yetiştirme ve Uyum Hizmetleri Yönetmeliği'ne dayanılarak açılan kurslar, piyasada gerek duyulmayan alanlarda da açılmıştır. Ayrıca verilen kurslar sonrasında istihdam denetiminin doğru bir şekilde gerçekleştirilememesi neticesinde sahte istihdamlar da gündeme gelmiştir. Örneğin, mezun adayların bir çalışma yerinde fiilen bir iş yapmasalar da sigorta primleri yatırılmış ve çalışıyor gibi gösterilmiştir. Bu tip problemlerle birlikte yeni

⁸ 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Madde 81/ı

⁹ 15/06/2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 19.06.2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete

düzenlemeler yapılmış, 2013 senesinde çıkarılan Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği, mesleki eğitimlerin, piyasada var olan bir iş talebinin karşılanamayan bölümü kadar yapılabilmesi koşulu getirilmiştir. Böylece açılan kursların istihdam odaklılığı da artırılmıştır. Ayrıca gerçek dışı istihdamların da engellenmesi hedeflenmiştir (Yıldız, 2016:250).

3.3. COVID-19 Pandemi Dönemi ve Ekonomiye Olan Etkileri

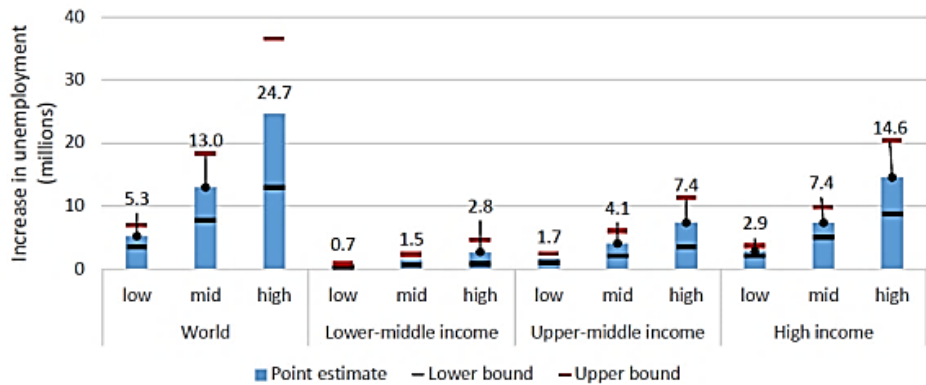
COVID-19, 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış, çok süre geçmeden tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Virüsün yayılmasının hız kazanmasıyla birlikte Dünya Sağlık Örgütü pandemi ilan etmiştir. Virüs nedeni ile kısa sürede birçok insan hayatını kaybetmiştir (Erikli, 2021:381). 2021 Aralık sonu itibariyle Dünya genelinde toplam vaka sayısı 288 milyona ulaşırken, 5 milyon 455 bin kişi COVID-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir. En fazla kayıp 847 bin kişi ile Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşirken, Türkiye'de ise yaklaşık 83 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Worldmeter, 2021). COVID-19 Pandemisi ile birlikte gelen sokağa çıkma yasakları ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Kriz, işgücünde arzı etkilemekle birlikte talebinde düşmesine neden olmuştur (Bulut ve Pınar, 2020:219).

Türkiye'de 11 Mart gündeme tespit edilen ilk COVID-19 vakasının ardından alınan önlemler ve kapanma tedbirleri ekonominin yavaşlamasına neden olmuştur. Örgütlerin kendilerinin aldıkları kararlar ya da devletin uyguladığı tedbirler kapsamında ilk olarak ekonomide birtakım kısıtlamalar ortaya çıkmıştır. Bazı tesisler durdurulmuş ya da belli bir kapasite kısıtlaması getirilmiştir. Bunu açıdan özellikle perakende ve hizmet alanlarında yer alan bazı firmaların kapatılması gibi önlemler üretkenliğin azalmasına sebep olmuştur. Avrupa Birliği Komisyonu 2020 yılında Türkiye için %5.4'lük bir daralmanın olacağını aynı zamanda 2021 senesinde % 4,4 lük bir büyümenin gerçekleşeceğini öngörmüştür (Adıgüzel, 2020:195).

Gelişmiş ekonomilerde salgın ile birlikte ekonomilerinde daralmalar yaşamaya başlamış, 2020 ilk çeyreği itibariyle Avrupa Birliğindeki dört büyük ekonomi (Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve İtalya) ortalama %3,9 küçülmüştür. FED ve Avrupa Merkez Bankası başta olmak üzere sert para politikası adımları atmaya başlamıştır. İşsizlik ise ABD'de Nisan ayında %14,4'e kadar yükselmiştir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020:10)

Hızla yayılarak kontrol altına almakta zorlanılan virüs tüm ülkelerde bazı koruyucu önlemleri zorunlu kılmıştır. Seyahatlerin yasaklanması, işyerlerinin kapatılması, sosyal izolasyon, sokağa çıkma yasağı gibi bir dizi sıkı önlemler, ekonominin pek çok alanını durma noktasına getirmiştir. Uçuşlar, lojistik hizmetleri, spor, eğitim, gibi pek çok sektör pandemiden negatif yönde etkilenmiştir. Ekonomik anlamda güçlü olan ülkelerin pek çoğu COVID-19 hastalarının ve ailelerinin rehabilitasyonları, tedavileri için yüksek miktarda harcamalar yapmıştır. Devletler çeşitli kuruluşlara destek vermiş, aşırı harcamalar ortaya çıkmış bu noktada enflasyon da yükselişe geçmiştir. Bu olumsuz hava emek piyasalarına da yansımış ve işsizlik tehdidi ortaya çıkmıştır. Pandemi ile birlikte ulaşım, bankacılık, sağlık, enerji piyasaları, tarım, ticaret, imalat gibi birbiriyle ilişkili olan pek çok alan da olumsuz havadan nasibini almıştır (Duran ve Acar, 2020:57).

ILO'nun pandemi nedeniyle oluşan tabloya dair öngörülerine bakıldığında işsizlik ve eksik istihdamın ciddi anlamda yükseleceği açıktır. Virüsün küresel GSMH büyümesi konusundaki senaryolar ise aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere küresel işsizlikte 2020 döneminde 188 milyon taban düzeyi üzerine, 5,3 milyon ("düşük" senaryo) ve 24,7 milyon ("yüksek" senaryo) arasında yükseliş ortaya çıkacaktır. "Orta" senaryoya gelindiğinde 13 milyonluk yükseliş (yüksek gelir grubuna giren ülkelerde 7,4 milyon) tahmin edilmektedir. Bu öngörüler her ne kadar belirsizlik taşısa da görülen rakamlar, küresel işsizlikte ciddi anlamda yükselişin ortaya çıkacağını göstermektedir.

Şekil 3.5. Üç senaryoya dayanarak küresel büyüme düşüşünün işsizliğe etkisi, dünya ve gelir grupları (milyon)

Kaynak: ILO, COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar, 2020:4

Grafik Göstergeleri

Increase in unemployment (millions): İşsizlik artışı (milyon)

Low-mid-high: Düşük-orta-yüksek

World: Dünya

Lower-middle income: Düşük orta gelirli

Upper-middle income: Yüksek orta gelirli

High income: Yüksek gelirli

▪ Nokta tahmini – Alt sınır – Üst sınır

Şekil 3.5’de, McKibbin ve Fernando (2020)’nin simüle ettiği üç farklı GSMH büyüme senaryosuna dayalı olarak, işsizlik üstündeki varsayımları belirtilmiştir. Hata sınırları, GSMH büyüme senaryoları olduğu gibi alınarak, işsizlik tahmin modelinden kaynaklanan belirsizlik sınırlarını belirtilmektedir.

Pandemi global etki analizinde daha ziyade gelişmiş ekonomiler ve Çin’in ön planda olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi söz konusu ülkelerin Covid 19 krizinden çok daha fazla etkilenmeleridir. İkinci bir neden ise genel olarak Dünya üretiminin ciddi bir bölümünün bu ülkelerde gerçekleştirilmesidir. Fakat en önemli nedenine gelindiğinde Çin ve gelişmiş ekonomilerin uygulayacağı maliye ve para politikalarının küresel ekonomide önemli bir etki alanı oluşturmasıdır. Burada altı çizilmesi gereken bir başka önemli konu da dünya nüfusunun üçte ikisinin gelişmekte olan ekonomilerde yaşadığıdır. Yaşanılan şoka dair yürürlüğe sokulacak eylem planları ve iktisadi politikalar bütün gelir seviyelerinde gelişmekte olan ülkeler için de son derece önemlidir. Bu bağlamda dünya genelinde arzın daralması ile ortaya çıkan yayılma etkisi ekonomik sektörler arasında farklılık gösterecektir. Ayriyeten pandemiye yönelik, ülkelerin kendi içinde ve kendi aralarında kısıtlama tedbirlerinin coğrafi konumlandırmayla ilişkili olarak Dünya ekonomisi ve ticareti üstünde olan etkisi farklı boyutlarda olacaktır (Sarıkaya ve Çeviş, 2020:19).

Halen etkileri devam eden krizden en fazla kimin etkileneceği merak edilmektedir. ILO tarafından yapılan incelemelerde salgın sonucunda ortaya çıkan

tam veya kısmi tatillerin, mevcut işgücünün ortalama %81'ini temsil eden 2,7 milyar işçinin etkileneceği düşünülmektedir. Dönemin ikinci çeyreğinde 195 milyon tam zamanlı çalışana eşdeğer mesai kaybedilecek ve bu kayıpların önemli bir kısmı iş gören kesimi tarafından karşılanacaktır. Salgın nedeniyle yıkıcı ve önemli bir tehlike altında kalan sektörlerde 1 milyar 250 milyon iş gören çalışmaktadır. ILO tarafından hazırlanan rapora benzer şekilde küçük esnaf ve zanaatkarların, KOBİ'lerin de ciddi oranda kayıplar yaşayacağı belirtilmiştir. Dünya genelinde ekonomide iyimser bir olasılıkla %3, ılımlı bir öngöründe bulunulduğunda %6, en kötü senaryoya göre ise %10'lara ulaşabilen bir daralma beklenmektedir. Salgın nedeniyle ortaya çıkan krizde sene bitiminde 25 milyona yaklaşan bir işsizlik ordusu olacağı öngörülmektedir (Sunar, 2020:4).

3.3.1. COVID-19 Pandemi Dönemi Alınan Tedbirler

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020 verilerine göre Türkiye özelinde ilk COVID-19 vakasının resmi olarak açıklanmasından sonra diğer ülkelerde olduğu üzere salgının önlenmesi amacıyla çeşitli adımlar atılmaya başlanmıştır. Ekonominin daralması ve bu durumun en az zararla atlatılması hedeflenmiştir. İş ve çalışma hayatını destekleme maksatlı yine pek çok adım gündeme gelmiştir. Mart ayı içinde esnek çalışma ve uzaktan çalışma modelleri desteklenerek yaygınlaşmıştır. Nisan ayında işten çıkarma yasağı uygulanırken, kısa çalışma ödeneği üzerinden kişilerin yararlanabilmesi için gereken 600 gün prim şartı koşulu 450 güne çekilmiş ve son 120 günde prim ödemiştik koşulu da 60 güne indirilmiştir. Başvurular için gereken belgelerin sayısı da azaltılmış, kısa çalışma ödeneğinden daha fazla kişinin faydalanmasına gayret gösterilmiştir. Çalışılmayan zaman zarfının sonraki dönemlerde çalışabilmesi manasını taşıyan telafi çalışma süreleri de önceden 2 ay olarak belirtilmişken bu süreçte zarfında 4 aya çıkarılmıştır. Asgari ücret desteği yine hükümet tarafından karşılanmış ve 32 bin sağlık personeli alımı yapılmıştır (Bulut ve Pınar, 2020:222).

Pandemi ile mücadelede tedbirler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Soylu, 2020: 182-183).

- Mükelleflerin çeşitli ödemeleri (muhtasar, KDV ve prim) 6 ay boyunca ertelenmiştir,

- Vatandaşlara asgari ücret desteği kapsamında yapılan destekler sürdürülmüştür,
- Pandemi döneminde devlet kısa çalışma ödeneği desteği vermiştir,
- Farklı bir çalışma modeli olarak esnek ve uzaktan çalışma teşvik edilmiştir,
- Emekli maaşı yükseltilmiş buna göre en düşük emekli aylığı 1500 TL'ye çıkmıştır,
- Ramazan Bayramı ikramiyeleri yine emekli kesim için erkene alınmıştır,
- Çeşitli kriterlere göre 2 milyondan fazla aileye nakit yardımı yapılmıştır,
- Vatandaşlar kredi destek paketlerinden yararlandırılmıştır,
- Nakit akışında sıkıntı yaşayan işletmeler için bankalara olan borçlarda kredi (anapara ve faiz ödemeleri) en düşük 3ay ötelenmiştir,
- Ziraat Bankası, Vakıfbank, Halkbank tarafından esnaflara ve sanatkârlara ödemedede erteleme fırsatı getirilmiştir,
- İşletmelerin kurumsal kart limitleri yükseltilmiştir,
- Ödemesiz avantajlı vadeler içeren kredi seçenekleri sunulmuştur,
- Kamu bankaları tarafından ödemesiz dönem alternatifleri ve düşük faiz oranlarıyla ana ihtiyaç destek paketleri sunulmuştur,
- “İşe Devam Kredi Desteği” ile pandemi nedeniyle zorluk çeken kuruluşlara destek verilmiştir,
- Esnaflar için Halk Bankası tarafından “İşletme ve Finans Desteği” sağlanmıştır,
- Kredi ödemeleri için olası gecikilmelerde esneklik sağlanmıştır,
- Kredi garanti fonu iki kat arttırılmıştır,
- Vatandaşlar için ev kredisi, taşıt ve ihtiyaç finansman destekleri sunulmuştur,
- Telafi çalışma sürelerinde artış sağlanmıştır,
- Ar-Ge için destekler yükseltilmiştir.

COVID-19 ile mücadele kapsamında, ABD 2 trilyon dolar yardım paketi açıklarken, AB üyesi ülkelerde ise İtalya 56 milyar Euro, Almanya 157 milyar Euro, Fransa 135 milyar Euro ve İspanya 40 milyar Euro'luk yardım paketlerini devreye sokmuştur. Türkiye’de ise COVID-19 ile ilgili “Ekonomik İstikrar Kalkanı” adlı 100 milyar TL’lik destek paketi açıklamıştır (Eroğlu, 2020:227-229).

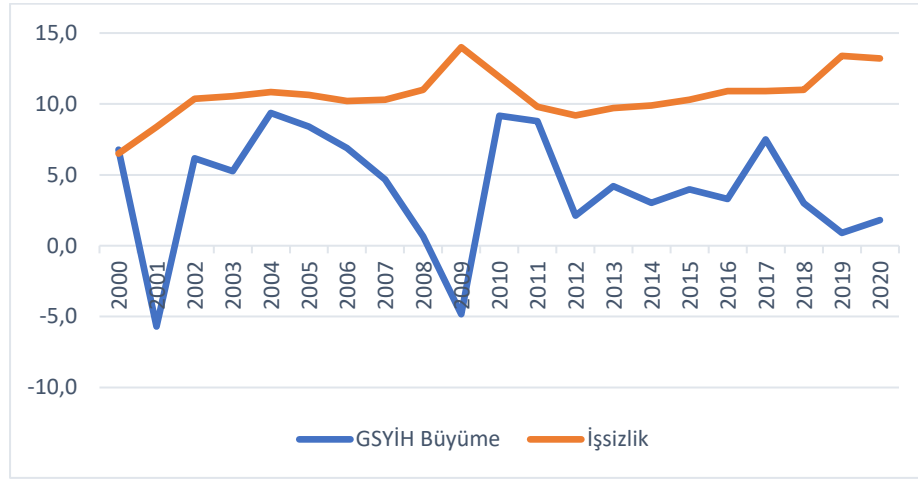
4. 2001, 2008 EKONOMİK KRİZLERİ İLE COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE GENEL İŞSİZLİK VE GENÇ İŞSİZLİK ORANLARI

4.1 İşsizlik ve Kriz İlişkisinin İncelenmesi

Ekonomide ortaya çıkan krizler, bunalımlar sonucu, ortaya çıkan olumsuz tablolar panik ve güvensizlik yaratıp ekonomik fonksiyonlarında aksama meydana getirir. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik krizler karşısında kırılgan yapısı sebebiyle daha fazla etkilemektedir. Bu açıdan ekonomik büyüme yavaşlamakta, negatife dönmekte, üretim azalmakta ve işsizlik oranları ise yükselmektedir (Kol ve Karaçor, 2012:381).

Kutlay (2009)’ın belirttiği gibi, temelde ekonomik programların sonunda işsizlik oranlarında yükselme iktisadi küçülme ve dış ticaret hacminde daralma görülmektedir. Krizler incelendiğinde genel olarak etkilerinin hemen ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu noktada işgücü piyasalarında toparlanma kısa sürede gerçekleşemez. Türkiye için 2001 krizinin ertesinde böyle bir tablo ortaya çıkmıştır. Türkiye’de zaten görece yüksek seyreden işsizlik oranlarının global krizin akabinde daha yüksek bir seviyede dengelenme riski var olmuştur. 1980’li yılların bitiminden itibaren Türkiye’nin senelik işsizlik yüzdesi en düşük seviyede 2000 yılında %6,5 ile gerçekleşmiştir. 2001 krizinin yaşandığı dönemde ise bir tırmanış ortaya çıkmış ve 2003 yılında bu oran yüzde 10,5 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Öz, 2010:3). 2004 ile 2006 dönemi arasında her ne kadar büyüme rakamları yüksek olsa da işsizlik oranlarının kriz öncesi rakamlara düşmediği Şekil 4.1’de görülmektedir.

Şekil 4.1. Türkiye’de GSYH Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki (%)

Kaynak: TÜİK, 2021

Krizin işgücü piyasalarına olan olumsuz etkileri uzun vadede devam etmiş ve tırmanışa geçen işsizlik oranları eski seviyesine inememiştir. Krizin ardından işsizlik oranları ile birlikte friksiyonel işsizlik oranları da yükselmiştir. 2001 krizinin ertesinde işsizlik oranları Türkiye’de yapısal değişiklikler yapılması sebebiyle düşmemiştir. Tarımdan kopan işgücü, endüstri veya hizmet alanlarında istihdam edilememiştir. Bununla birlikte global piyasada Çin’in yükselen güç olması rekabeti arttırmış ve Türkiye’nin emek yoğun sektörlerinde bir dezavantaj ortaya çıkarmıştır (Öz, 2010:4).

Genç işsizliğin sebeplerine bakıldığında ilk olarak yapısal işsizlik ile konjonktürel işsizlik olarak bir değerlendirmenin yapılması bütüncül bir yaklaşım yakalamak açısından önemlidir. Konjonktürel işsizlik ekonominin istikrarlı bir şekilde devam etmemesine dayanan duraklama ve kriz dönemlerinde ortaya çıkar. Konjonktürel daralmalar sebebiyle gerçekleşen işsizlikten genel olarak herkes etkilenir, fakat en fazla genç iş gücü etkilenmektedir. Genç kesime yatırım yapılmadığından, kıdem sürelerinin de düşük olması sebebiyle işveren açısından gençleri işten çıkarmak daha avantajlı olmaktadır. Yapısal işsizliğe gelindiğinde; gençlere yapılan beşeri sermaye yatırımı ile karşılaşılmaktadır. Bu açıdan beşeri faktörler yapılan yatırımın seviyesi genç kesim için düşük kalmaktadır. Gençlerin de işgücü piyasasına girmesi zorlaşmaktadır. Dolayısıyla yapısal işsizlik genç işsizliğin en önemli belirleyicilerinden birisidir (Baran vd., 2013:67).

Kriz etkilerinin düşmeye başladığı süreçlerde işverenlerin tercihi uzun dönem işsiz olanlar ile işgücü piyasası haricinde kalan gençlerden ziyade yeni mezun

gençlerdir. Bu durum 1990'lı senelerde Japonya'da görülmüştür. Kriz dönemi ile krizin yarattığı etkilerin azalmaya başladığı dönem arasında işsiz kalan gençler işgücü piyasasında uzun süre boyunca dışlanmış (Scarpetta vd., 2010:20; Elder, 2015:4). Fakat ortaya çıkan olumsuz tablo karşısında her sene yeni mezunların iş piyasasına girmesi uzun zaman iş bulmaya çalışan kişilerin bir işe yerleşme olasılığını düşürmüş ve kayıp jenerasyon olarak adlandırılan durumun oluşmasına neden olmuştur (O'Higgins, 1997).

Krizin ortaya çıktığı yıllarda konjonktürel dalgalanmalar ve piyasa yapı özellikleri nedeniyle genç nüfus, hem iktisadi hem de toplumsal olarak en fazla etkilenen gruba meydana getirmektedir. Zira, ekonomik kriz dönemlerinde kişilerin iş bulmaları yavaşlamaya başlar ya da tam anlamıyla durur. Tüm bunlar işgücü piyasasına yeni giren genç kesimin çalışma olanağını düşürür ve işsizliğe neden olur (Taş ve Bilen, 2014:57). Erday (2009:57) işsizliğin sebeplerini sıralarken; yeni iş imkânlarının yaratılamaması, deneyim eksikliği, eğitime katılma oranlarının yükselmesi, gençlerin vasıflarının iş piyasalarının talep ettiği yönde olmaması gibi nedenleri belirtmiştir.

4.2. Şubat 2001 Krizi Sonrası Türkiye'de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları

1995 ile 2001 dönemi arasında ekonomik büyüme oranı yaklaşık %2,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. İşsizlik oranları ise ortalama %7,11 düzeyindedir. Genç işsizlik oranlarına bakıldığında ise %14,55 seviyesinde olduğu görülmektedir. İlgili dönem içinde ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin belirsizliği artmıştır. 2002 döneminden itibaren Türkiye ekonomisi bir bakıma toparlanma süreci yaşamış ve büyüme hızı yükselmiştir. Her ne kadar olumlu bir hava ortaya çıkmış olsa da işsizlik rakamlarında aynı olumlu gelişmeler yaşanmamıştır. Büyüme, istihdamın artmadığı bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de eğitimini henüz tamamlayan lise ve üstü gençler için istihdam imkânlarının düşük olduğu görülmektedir. 2000 yılı Kasım ve 2001 Şubat ayı ile 2008 yılına denk gelen global ekonomik kriz ertesinde işsizlik oranlarında ortaya çıkan yükselişle paralel bir şekilde bütün eğitim seviyelerinde de işsizliğin arttığı anlaşılmaktadır. Bilhassa 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat krizlerinden sonra yükseköğretim seviyesinde olanlarda, 2008 yılında

yaşanan küresel kriz ertesinde ise lise altı eğitilmişler ve lise ve dengi meslek lisesi mezunlarında ortaya çıkmıştır (Sayın, 2011:36-38).

2000 ve 2001 dönemine denk gelen iktisadi krizin emek talebinde ortaya çıkan düşüş genç işgücünü, eğitim öğrenim yaşamına sürdürmeye hatta bu süreci uzatmaya yöneltmiştir. İş aramayı bırakıp işsiz grubunun dışına çıkan kişiler sosyal ve ruhsal bakımdan daha fazla yıpranmaktadır. Eğitimine devam eden, bununla birlikte 15 ve 24 yaş arasında yer alan genç grubun 2000 yılı sonrasında hız kazanan beceriye dayanan teknolojik gelişmelere adapte olmaya gayret ettikleri iletilmektedir. 2000'li dönemin başlangıcına kadar yükselen ancak 2000 yılı ertesinde düzenli bir şekilde düşme trendine giren atalet oranının seyri de söz konusu gayreti desteklemektedir (Işık, 2016:140).

Tablo 4.1. 15-24 Yaş Arası Genç Nüfusun Cinsiyete Göre İşsizlik Durumu (2000-2020)

Yıllar	Toplam		Kadın		Erkek	
	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılma Oranı
2000	13,1	42,5	11,9	28,1	13,7	57,6
2001	16,2	42,1	14,4	28,5	17,2	56,4
2002	19,2	40,9	17,1	29	20,3	53,3
2003	20,5	38,4	18,9	26,8	21,4	50,6
2004	20,6	37,8	20,7	25	20,5	51,3
2005	19,9	37,7	20,5	24,5	19,5	51,7
2006	19,1	37,4	20,6	24,4	18,3	51,1
2007	20	37,7	20,8	24,4	19,6	51,6
2008	20,5	38,1	21,2	24,1	20,1	51,7
2009	25,3	38,7	25	25,8	25,4	52,2
2010	21,7	38,3	23	26,3	21	50,9
2011	18,4	39,3	20,7	26,8	17,1	52,3
2012	17,5	38,2	19,9	25,9	16,3	50,8
2013	18,7	39,6	21,9	27,5	17	51,9
2014	17,9	40,8	20,4	27,7	16,6	54
2015	18,5	42	22,2	29,8	16,5	54,2
2016	19,6	42,4	23,7	30,4	17,4	54,3
2017	19,3	43,0	25,4	31,6	15,9	54,0
2018	26	41,9	27,4	29,8	25,2	53,7
2019	23,5	41,7	29,8	29,1	20,3	54
2020	27	38,2	32,3	26,8	24,2	49,1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2020

Tablo 4.1.'e bakıldığında 2000 senesinde 15 ve 24 yaş arasında yer alan kadınlarda işsizlik oranının ortalama %12'den 2017 Ekim ayında %25'lere yükseldiği görülmektedir. Erkeklerde 2000 senesinde hemen hemen aynı olan işsizlik oranlarının

2017 senesine gelindiğinde %16 civarına yükseldiği görülmektedir. Burada altı çizilmesi gereken kadın ve erkeklerin genç işsizlik oranlarının yüksek seyrettiğidir. Kadınlarda işsizlik oranları ayrı bir şekilde değerlendirildiğinde ise erkeklere nazaran daha yüksektir. Toplam genç işsizlik oranı incelendiğinde 2000’de %13,1 olan genç işsizlik 2001 Krizi ve öncesinde yaşanan Kasım 2000 krizlerinin de olumsuz etkisi nedeniyle yükseldiği görülmektedir. 2008 krizinin etkisi nedeniyle 2009 yılında rakamların yüzde 25’e dayandığı ve 2017 itibariyle %20’ler civarında seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda toplam işsizler dahilinde yaş grupları özel olarak ele alındığında 15 ve 24 yaş grubunun işsizlik oranları oldukça yüksektir. 2001 döneminden sonra yükselişe geçen kadın ve erkek toplam genç işsizlik yüzdeleri aynı doğrultuda bir seyir izlemiştir ve 2008 krizine kadar bu durum devam etmiştir.

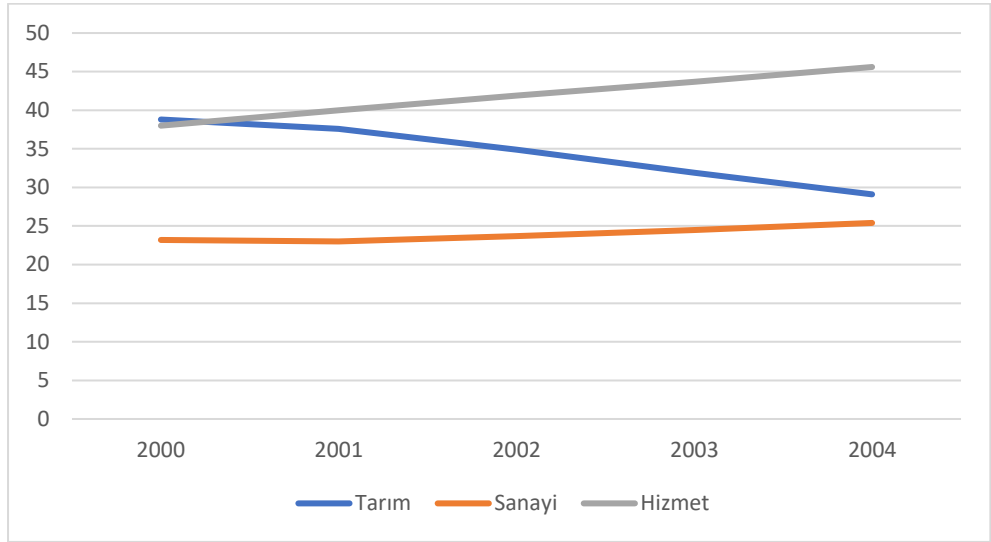
Tablo 4.2. İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşgücüne Katılma Oranı (%)
1996	6,6	50,2	53,7
1997	6,8	49	52,6
1998	6,9	49,2	52,8
1999	7,7	48,7	52,7
2000	6,5	46,7	49,9
2001	8,4	45,6	49,8
2002	10,3	44,4	49,6
2003	10,5	43,2	48,3
2004	10,8	41,3	46,3

Kaynak: Altaşlı ve Işık, 2017:576; TÜİK

Tablo 4.2.’de 1996-2004 yılları arası istihdam oranı, işgücüne katılım oranı ve işsizlik oranı görülmektedir. Bu değişkenler kriz dönemlerine göre incelenmiştir. Dikkat çekici bir husus kriz dönemlerinde işgücüne katılım oranlarının düşmesidir. Tablo 4.2.’de gösterilen 2000 krizinden evvel 1999 senesinde işgücüne katılım oranlarının %52,7 olduğu ancak 2000 krizi dönemine gelindiğinde bu oranın %49,9’a gerilediği anlaşılmaktadır. Kriz döneminde işsizlik oranı %6,5 den 2001 yılına gelindiğinde %8,4, 2002 senesinde ise bu oranın %10,3’e yükseldiği görülmektedir. Özetle 1998 senesinden itibaren istihdam oranlarında düşüş görülmüştür.

Şekil 4.2. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (2000-2004) (%)

Kaynak: Dünya Bankası, 2021

Şekil 4.2.’de istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında, 2000 yılında hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranı %38’den, 2001 krizi ile birlikte %40’a yükselmiş ve takip eden yıllarda artış gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe de artış gözlemlenirken, tarım sektöründe ise istihdam edilenlerin oranında 2001 krizi ile birlikte düşüş gerçekleşmiş ve düşüş takip eden yıllarda devam etmiştir.

4.3. 2008 Küresel Finansal Krizi Sonrası Türkiye’de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları

2008’de ekonomik faaliyetlerin daralmaya başlaması, talebin düşmesi, Türkiye’de üretim yapısında olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Oluşan ekonomik daralmaya bağlı bazı firmalar personel çıkarmaya tercih etmişlerdir. Türkiye’nin kriz nedeniyle istihdam yapısında ortaya çıkan değişim Tablo 4.3.’te görülmektedir.

Tablo 4.3. İşgücü Durumu (2009-Mart)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Kurumsal olmayan Nüfus (000)	69,479	70,299	48,228	48,628	21,251	21,670
15 yaş ve üstü yaştaki nüfus	50,564	51,426	35,633	36,066	14,931	15,359
İşgücü (000)	22,291	23,924	15,618	16,324	7,302	7,601
İstihdam (000)	20,389	20,148	13,632	13,383	6,757	6,765
İşsiz (000)	2,532	3,776	1,986	2,941	545	835
İşgücüne Katılma Oranı (%)	45,3	46,5	43,8	45,3	48,9	49,5
İşsizlik Oranı (%)	11,0	15,8	12,7	18,0	7,5	11,0
İstihdam Oranı (%)	40,3	39,2	38,3	37,1	45,3	44
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%)	19,8	27,5	21,6	29,8	15,0	21,8
Tarım Dışı	13,4	18,9	13,0	18,3	15,7	21,8

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2009 Mart

Tablo 4.3.'de anlaşılacağı üzere Türkiye'de 2009 yılı Mart ayından itibaren işsizlik % 15,8 oranındadır. Bununla birlikte tarım dışı işsizlik oranına bakıldığında oran %18,9 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki dönemin yani 2008 yılı Mart ayının karşılaştırılması yapıldığında işsizliğin ciddi oranda yükselişe geçtiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda istihdam oranlarında da önemli bir düşüş ortaya çıkmıştır. Söz konusu oran 2008 senesinde %40,3'ü gösterirken Mart 2009 yılında ise %39,2 ye kadar gerileme göstermiştir. Genç nüfusun işsizlik oranları dikkate alındığında ise ciddi bir yükselişin ortaya çıktığı görölmektedir. %19,8 den %27,5'e doğru ciddi bir yükseliş yaşanmıştır. Bu noktada Türkiye'nin de krizden nasibini aldığını söylemek mümkündür.

2008 Krizinin ortaya çıkardığı ekonomik daralmayla talebin azalması Türkiye'de pek çok kişinin işsizlikle karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. İşsizlik oranları 2008 döneminin 3. eyreğinden başlayarak devamlı artış trendinde kalmıştır (Engin ve Göllüce, 2016:36).

İşgücüne katılım oranı Türkiye için analiz edildiğinde 2010 yılı ve 2011 için benzer oranların ortaya çıktığı görölmektedir. Buna göre işgücüne katılım oranı

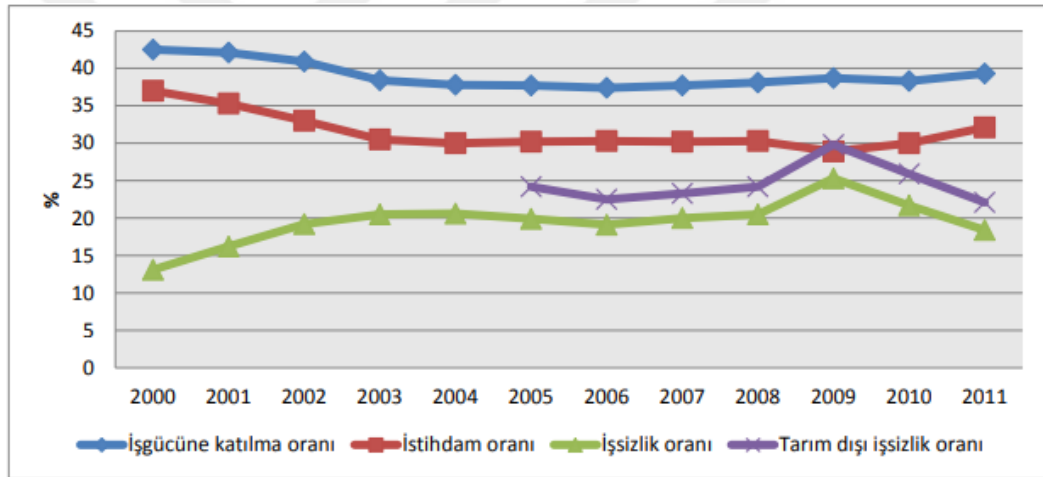
ortalama %48,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 senesinde işsizlik ile işgücüne katılım oranlarında bir benzerlik olmasına karşın istihdam oranında, yaşanan ekonomik kriz akabinde herhangi bir ciddi değişim ortaya çıkmamıştır. 2004 senesine ait istihdam oranı ortalama %41 iken 2005 ve 2007 yılları arasında herhangi bir farklılığa rastlanmamaktadır. 2010 yılında ise istihdam oranı yükselmiş ve %43 seviyesine ulaşmıştır (Çondur ve Bölükbaş, 2014:84).

Ekonomik yapı itibarıyla Türkiye ile önemli benzerlikleri olan İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da da genç işsizlik oranları aynı Türkiye gibi yükseliş eğilimindedir. Türkiye'deki genç işsizlik oranları öteki OECD ülkelerinin genç işsizlik ortalama değerleri ile Avrupa Birliği'nde yer alan 19 ülkenin genç işsizlik ortalamasıyla kıyaslandığı zaman yaklaşık 1,5 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye ve İspanya genç işsizlik ve yüksek öğrenim arasında bir nedensellik ilişkisi görülmektedir (Alçın vd. 2021). Türkiye özelinde genç işsizlik oranlarının hızla artışı ülke için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Türkiye'de var olan genç nüfus kapasitesi bir fırsat gibi değerlendirilemediğinden krizin olumsuzluklarından en fazla etkilenen 15 ve 24 yaş arası gençler olmuştur. Şunu unutmamak gerekir ki bir ülkenin uzun vadede gelişmesini sağlayacak olan en önemli kaynak iyi eğitim görmüş istihdama katılan gençlerdir. Bilhassa kısıtlı imkanları olan ülkelerde gençlerin donanımlı olması için harcanan kaynak aktarımı da hesaplandığında genç nüfustan azami ölçüde faydalanılması ülkenin kalkınma süreci için büyük önem taşımaktadır. Vasıfsız gençlere kıyasla nitelikli ve yüksek hedefleri olan gençlerin işsizliği bir başka boyutta, mensubu oldukları topluma yabancılaştırmalarına sebep olabilir (Torun ve Arıca, 2011:169-170).

Yaşanan ekonomik krizler genç kesimin ücret seviyelerinde de önemli etkilerde bulunmaktadır. Rothstein'in çalışmasında 2009 senesinde istihdam piyasasına giren kesimin önceden girenlere kıyasla ortalama %2'lik bir payla daha az ücret aldığı görülmüştür. Fakat ücret seviyesinde zaman geçtikçe gelişme olduğu ve negatif etkilerin azaldığı belirtilmiştir. Tüm bunlara karşın istihdam oranlarındaki etki ise kalıcıdır. Bir başka deyişle kariyerinin başında olan kişilerin istihdam piyasasına ilk adımları düşük ücretle başlamaktadır. Zaman geçtikçe ortalama 10 yıllık bir dönem içinde ilk giriş şartlarının azaldığı belirtilmektedir. Bu durum istihdamda kalma şeklinde değerlendirildiğinde işgücü piyasasına ilk adımını atan gruplar yalnızca

başlangıç aşamasında değil kariyerleri boyunca rakamsal olarak ciddi oranda düşük düzeyde istihdamda kalmaktadırlar (Rothstein, 2020:2-3).

2008 yılında yaşanan küresel kriz tüm yaş gruplarında işsizlik oranlarını etkilemiştir. Fakat bu krizden en fazla etkilenen grup 20-24 yaş, 25-29 ve 30-34 yaş grupları olmuştur. Küresel kriz en az 60 yaş ve üzeri grupları etkilemiştir. Bu bağlamda küresel krizin etkileri Avrupa ülkeleriyle aynı paralelde Türkiye’de de genç nüfusu istihdam sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye’de istihdam imkanlarının özellikle kriz döneminde kısıtlanması genç işsizliğin en önemli nedenlerinden birisidir. Türkiye üzerinde değerlendirildiğinde genç kişilerin işgücüne katılma payı ve istihdam payı 2000 senesi ile karşılaştırıldığında oldukça düşük oranlara gerilemiştir. Genç işsizlik oranı 2008 ve 2009 krizi ile tepe noktasına tırmanmış, 2009 senesinden sonra ise azalma eğilimine geçmiştir (Demircan, 2012:16-17).

Şekil 4.3. Genç İşgücünün Değişimi (15-24 Yaş)

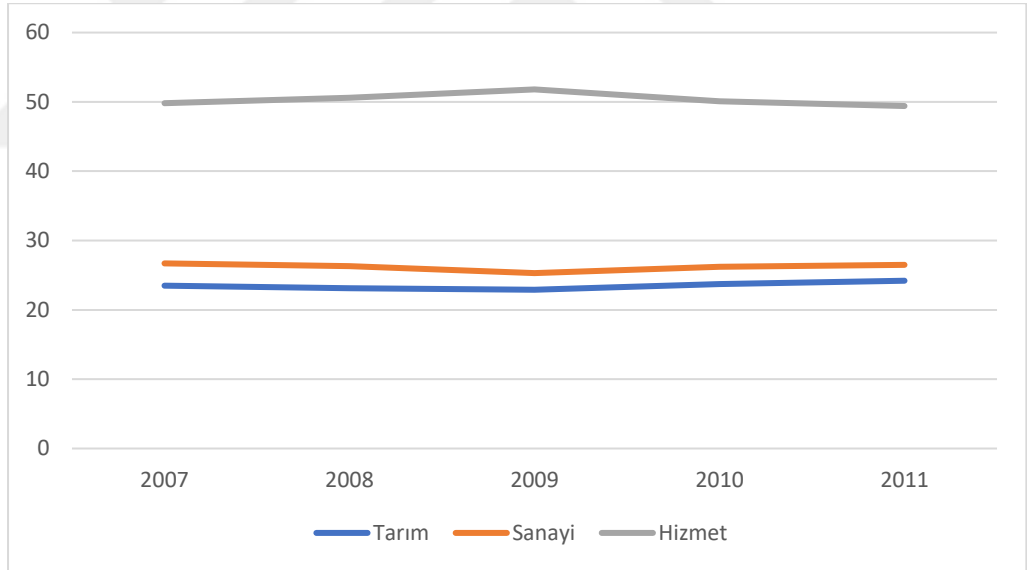
Kaynak: Demircan, 2012:7; TÜİK

20-24, 25-29 ve 35-39 yaş gruplarında yer alan kesim cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kadın işsizlik oranlarının kriz ertesinde erkek işsizlik oranlarının oldukça üzerinde seyrettiği görülmektedir. İlgili yaş grubuna mensup kadınların erkeklere nazaran krizden çok daha fazla etkilendiğini söylemek mümkündür. Fakat 30-34 yaş grubunda bulunan genç erkek işsizlik oranları ise krizin bitiminde genç kadın işsizlik oranlarının üstünde yer almıştır. Burada gruplar arası farklılaşmanın sebepleri analiz edildiğinde vasıfsız genç erkek kesimin turizm ve inşaat alanında, vasıfsız genç kadın kesimin ise giyim, dokuma ve kayıt dışı iş alanlarında istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. Bir başka neden ise, genç vasıfsız

kadınların evlendikleri zaman işgücünden çekilmeleridir (Ercan, 2010:78). Kriz sebebiyle işini kaybeden genel olarak erkek grup, krizin olumsuz etkilerinin azalmaya başlaması ile ihracat ve üretim yükselişine de paralel olarak işlerine geri dönmektedir (Ercan, 2010:98).

Türkiye'de istihdam piyasasında yer alan her 2 gençten birisi yaptığı işin gerektirdiği eğitimden daha yüksek bir eğitime sahiptir. Bu durum özellikle ekonomik kriz zamanlarında daha fazla belirginleşmektedir. Kurnaz (2015:47) tarafından yapılan araştırmada Türkiye'de ilk defa istihdam piyasasına giren gençlerin eğitimlerinin fazla olması önemli ölçüde, bir kariyer planının benimsenmesi, aşırı işsizlik baskısı ile çalışma yaşamına bir adım atabilmek için iş deneyimi eksikliğinin telafisi için kendi vasıfları altındaki işleri kabul ettiklerini göstermektedir. Öte yandan yapılan iş ve eğitimdeki uyumsuz eşleşme uzun vadede etkileri ele alındığında bu sorunun etkilerinin kalıcı ve karmaşık olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil. 4.4. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (2007-2011) (%)

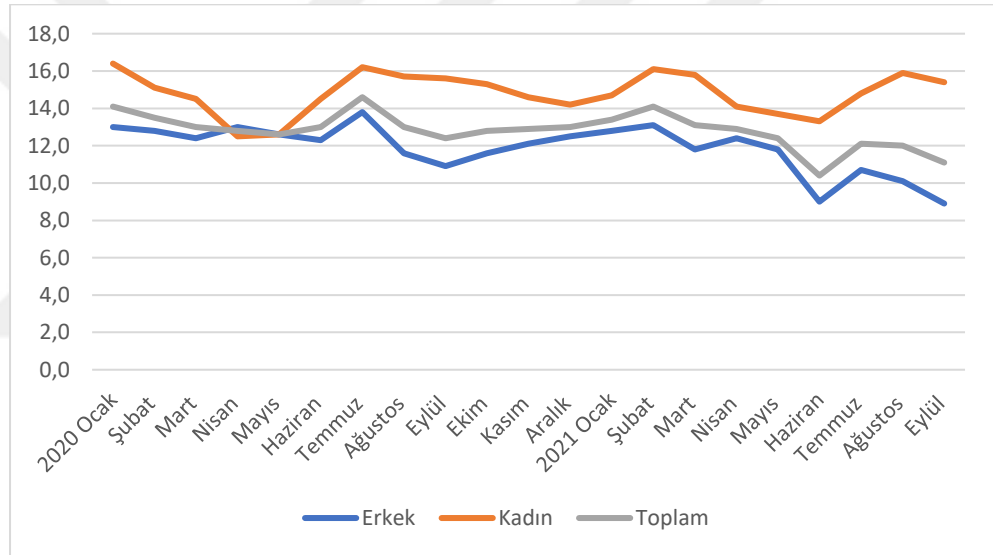
Kaynak: Dünya Bankası, 2021

Şekil. 4.4.'te görüldüğü üzere 2001 krizinin sektörel istihdam üzerindeki yarattığı büyük ölçekteki değişim 2008 krizinde gerçekleşmemiştir. 2008 krizi sonrası hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranında artış gerçekleşirken, tarım ve sanayi sektöründe düşüş gerçekleşmiştir. Krizi takip eden yıllarda ise hizmet sektöründeki istihdam edilenlerin oranlarında düşüş gerçekleşirken tarım ve sanayi sektöründe artış gerçekleşmiştir.

4.4. COVID-19 Pandemi Dönemi Türkiye’de Genel İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları

COVID-19 Pandemi dönemi mücadele süreci dahilinde alınan kapanma önlemleri ve istikrar beklentileriyle beraber işsizlik ve istihdamda kayıplar yaşansa da toparlanma süreci dahilinde net istihdam kaybı ve işgücüne katılım 2021 Mart ayında tamamıyla geri kazanılmıştır. Pandemi ile beraber biçimlenen 2020 yılı işgücü piyasası verileri çerçevesinde işgücü bir önceki yıla kıyasla 32 milyon 549 bin kişiden 30 milyon 873 bin kişiye kadar gerileme göstermiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

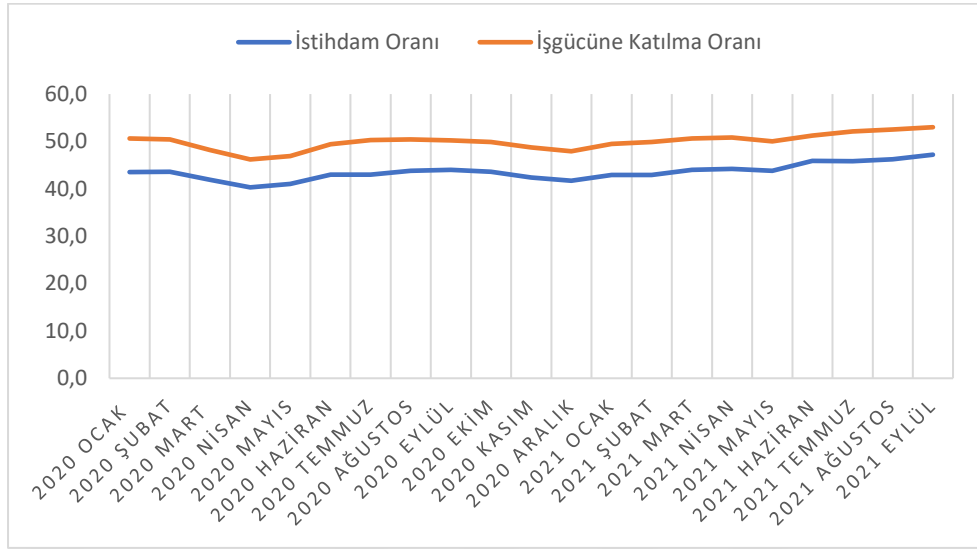
Şekil.4.5. İşsizlik Oranı

Kaynak: TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri, 2021 Eylül

Şekil 4.5.’te görüldüğü üzere genel işsizlik Pandemi ile birlikte artış göstermiş Temmuz ayında işsizlik %14,6’ya ulaşmıştır. Takip eden aylarda ise alınan tedbirler neticesinde işsizlik düşmeye başlamıştır. Erkeklerde ise işsizlik Temmuz ayında %13,8’e ulaşmış bir önceki senenin aynı ayına kıyasla %1,1 artış göstermiştir. Kadınlarda ise işsizlik artışı daha fazla gerçekleşmiş, Temmuz ayında %16,2’ye ulaşmıştır. Toplam işsiz sayısı ise temmuz ayında 4 milyon 55 bin kişiye ulaşmıştır.

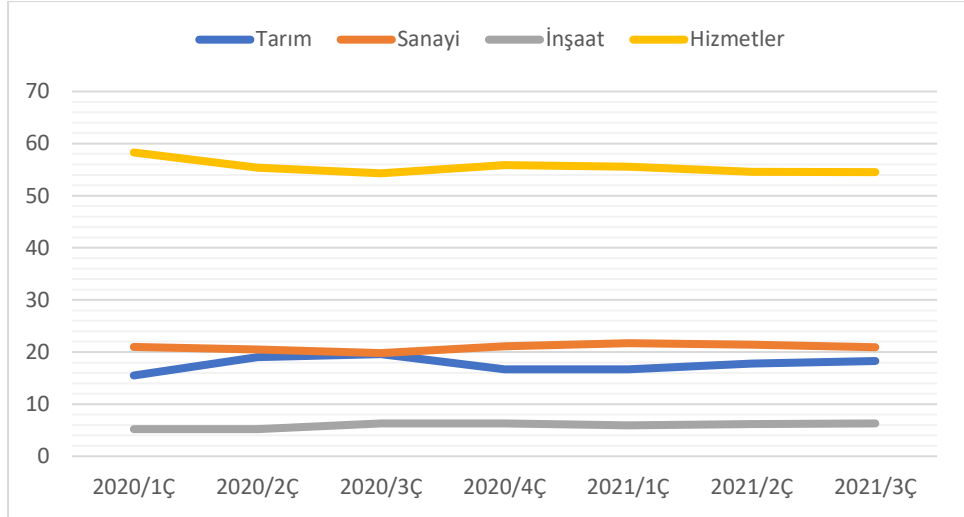
Şekil 4.6. İstihdam ve İşgücüne Katılma Oranı

Kaynak: TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri, 2021 Eylül

İstihdam Oranları incelendiğinde ise 2020 Ocak ayında %43,5 olan istihdam oranı Nisan ayında %40,3'e düşmüştür. İşgücüne katılma oranı ise Ocak ayında %50,6'dan Nisan ayında %46,2'ye gerilemiştir (Şekil 4.6). Şekil 4.6.'da görüldüğü üzere takip eden aylarda işgücüne katılım ve istihdam oranında yükseliş meydana gelmiştir. 2021 Eylülde işgücüne katılım %53, istihdam oranı ise %47,2 olarak gerçekleşmiştir.

Pandemi tüm sektörleri genel olarak negatif yönde etkilememiştir. Bu dönemde esnek çalışma ve uzaktan çalışma daha fazla tercih edilmiş, bilişim alanında ve finans, sigortacılık sektörlerinde istihdam oranları artarak büyüme gerçekleşmiştir. 2020 yılı üçüncü çeyreğine ait yeme-içme, konaklama, perakende ticaret, inşaat, sanat ve kültür alanlarında ciddi oranda iş kayıpları meydana gelmiştir. Salgın, orta ve düşük beceri gerektiren işlerle düşük ücretli işleri genel olarak negatif yönde etkilemektedir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere yüksek beceri gerektiren işler pozitif yönde etkilendiğinden bu durum ülke içinde eşitsizliklerin artacağını akıllara getirmiştir (ILO, 2021:2). Pandemi, istihdam piyasalarındaki etkilerini asimetrik bir şekilde ortaya koymuş olup, kırılgan grupta bulunan ve bölünmüş işgücü özellikleri taşıyan piyasalar pandemiden en fazla olumsuz yönde etkilenmiştir (Fana, vd., 2020:392).

Şekil 4.7. Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (2020-2021) (%)

Kaynak: TÜİK, 2021 3. Çeyrek Verileri

Şekil 4.7.’de görüldüğü üzere Pandemi ile birlikte sektörlere göre istihdam edilenlerin oranları incelendiğinde, hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranlarında ciddi bir azalış gözlemlenmektedir. 2020 yılı sonu itibariyle bir önceki seneye oranla düşüş %5,1 gerçekleşmiştir. Bunun yanında tarımda istihdam edilenlerin oranları 2020 yılı 2. ve 3. çeyreklerde artış göstermiş olsa da 2019 yılına kıyasla düşüş göstermiştir. İnşaat sektöründe ise istihdam edilenlerde yükseliş gözükmemektedir. Sanayi sektöründe ise istihdam edilenlerin oranı 2019 yılına kıyasla artış göstermiş 2021 3. çeyrekte %20,9 gerçekleşmiştir. 2021 yılında da hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranlarında düşüş devam etmektedir.

Tablo 4.4. 18-29 Yaş Arası Gençlerin Covid-19 Salgını Öncesine Kıyasla, Çalışılan Saat, Gelir, Verimlilik Değişimi, 2020

		Günlük Çalışan Saat (%)	Gelir (%)	Verimlilik
Küresel		51	42	61
Cinsiyet	Kadın	50	38	64
	Erkek	52	46	59
Gelir Grubuna Göre Ülkeler	Düşük	67	48	72
	Düşük-Orta	54	46	67
	Üst-orta	50	43	57
	Yüksek	46	34	57
Kamu Sektörü	Yöneticiler	47	27	54
	Profesyoneller	52	24	62
	Teknisyenler ve yardımcı profesyoneller	48	29	59
	Destek, servis ve satış çalışanları	43	23	54
Özel Sektör	Yöneticiler	58	43	49
	Profesyoneller	55	55	59
	Teknisyenler ve yardımcı profesyoneller	48	54	56
	Destek, servis ve satış çalışanları	61	64	71

Kaynak: Erikli, 2021:398; ILO, 2020;23

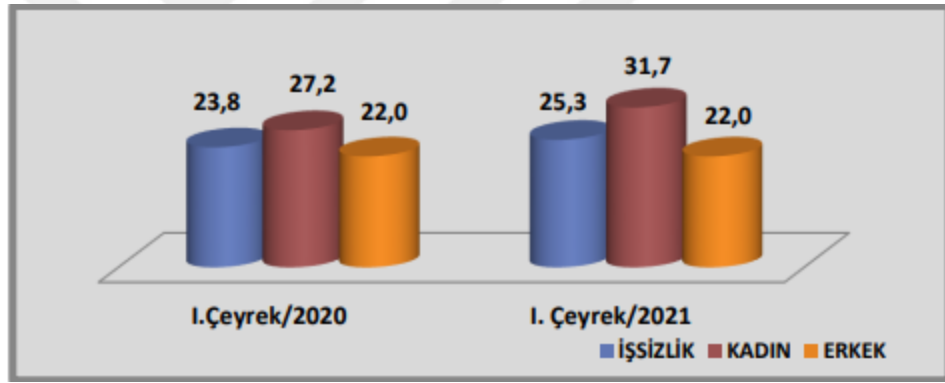
Tablo 4.4’de görüldüğü üzere Pandemi ile birlikte tüm dünyada istihdam içindeki 18-29 yaş grubu gençlerin mesai zamanları azalmıştır. Bu oran %51 olarak belirtilmiştir. Buna paralel elde edilen gelirden de %42’lik bir azalmanın olduğu belirtilmektedir. Mesai ve gelir oranlarındaki değişim, cinsiyet değişkeni bakımından analiz edildiğinde oranlar erkeklerde kadınlara nazaran daha fazla bir kaybın ortaya çıktığını göstermektedir. Bir gün içindeki mesai saati erkeklerde %52 kadınlarda %50 azalmıştır. Bu noktada gelir kaybı genç erkek kesiminde %46 genç kadın kesiminde ise %38 düşmüştür (Erikli, 2021:398). Ülkeler gelir kaybı bakımından değerlendirildiğinde düşük ve orta gelir seviyesine sahip yerlerde hayatlarını sürdüren gençlerin daha çok etkilendiğini göstermektedir. Rakamlara sektörler açısından da yaklaşıldığında ise kamu alanında en fazla etkilenen grup uzmanlar olmuştur. Özel sektörde ise satış elemanları destek ve servis personeli olumsuz yönde etkilenmiştir.

Tablo 4.5. İşsizlik Verileri (2021-1.Çeyrek)

Bin kişi	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Dar Tanımlı İşsizlik	703	22,0	525	31,7	1.228	25,3
Geniş Tanımlı İşsizlik	1.296	36,9	1.084	52,4	2.380	42,7

Kaynak: TÜİK, 2021-1.çeyrek işgücü istatistiklerinden yararlanılarak Araştırma Dairesi tarafından hesaplanmıştır.

DİSK/Genel-İş Sendikası tarafından yayınlanan Türkiye’de Genç İstihdam Raporu’na göre genç kesim için herhangi bir koruyucu istihdam politikası uygulanmamıştır. Bu durum istihdama erişimi genç kesim için zorlaştırmıştır. Dolayısıyla genç işsizlik ciddi oranda yükselmiştir. Toplam genç işsizlik resmi bilgiler doğrultusunda son 1 senede %8,8 yükselmiş ve %25,3 seviyesine dayanmıştır. Geniş tanımlı işsizlik oranı ise %42,7 olmuştur. (DİSK, 2021:3)

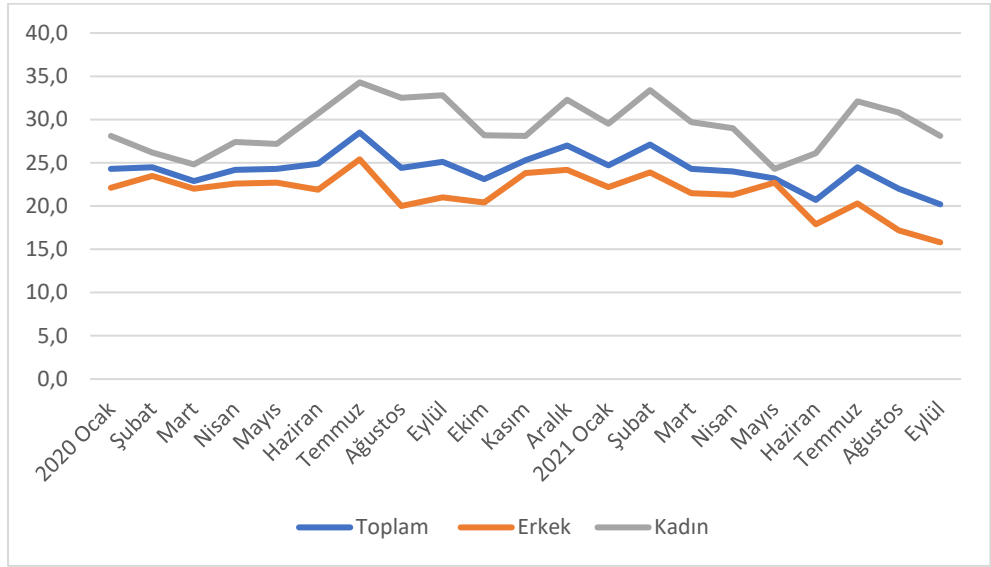

Şekil 4.8. Dönemlere ve Cinsiyete Göre Gençlerde İşsizlik Oranları

Kaynak. TÜİK. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış İşgücü İstatistikleri, 2021 1.Çeyrek

Şekil 4.8’de görüldüğü üzere 2021 yılının ilk çeyreği sonunda genç işsizlik bir önceki senenin ilk çeyreğine kıyasla %1,5 artış göstermiştir. İlk çeyrekte genç işsizlikte kadınlardaki işsizlik oranı %4,5 artış göstermiştir.

Şekil 4.9. 15-24 yaş İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri (15-24 yaş), 2021 Eylül

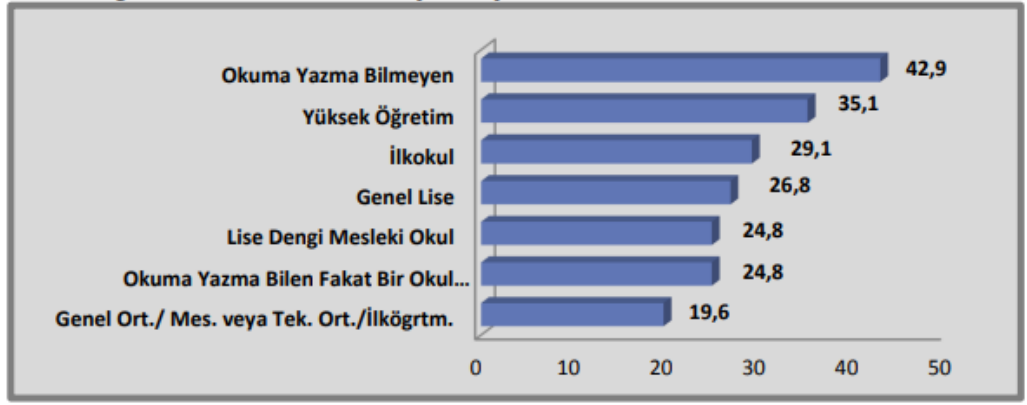
Şekil.4.9.'da görüldüğü üzere Genç işsizlik 2020 Mart ayı birlikte artış göstermiş toplam genç işsizlik 2020 Temmuz ayında %28,5'e ulaşmıştır. Temmuz ayında erkeklerde işsizlik %25,4 iken, kadınlarda bu oran %34,4'e varmıştır. Temmuz ayından sonra toparlanma hızlanmıştır. 15-24 yaş grubunda kadınlardaki işsizlik artışı erkeklere oranla daha fazla görülmektedir. 2021 Şubat ve Mayıs ayları arası kadınlarda genç işsizlikte gözle görülür azalama ve genel işsizlik ortalamasına yaklaşılsa da sonraki aylarda fark tekrardan açılmaya başlamıştır.

Tablo 4.6. İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranı (15-24 yaş)

Yıllar	Toplam		Erkek		Kadın	
	İstihdam Oranı (%)	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşgücüne Katılım Oranı (%)
2020 Ocak	32,0	42,3	41,3	53,0	22,5	31,3
Şubat	29,7	39,4	37,6	49,1	21,6	29,3
Mart	27,8	36,1	37,0	47,4	18,3	24,4
Nisan	25,8	34,0	34,0	43,9	17,3	23,8
Mayıs	26,0	34,3	33,7	43,6	18,0	24,7
Haziran	29,3	39,0	39,7	50,8	18,5	26,8
Temmuz	30,4	42,5	40,9	54,9	19,5	29,7
Ağustos	32,1	42,5	43,3	54,1	20,5	30,3
Eylül	31,6	42,1	42,5	53,8	20,1	29,9
Ekim	31,5	41,0	42,2	53,1	20,3	28,3
Kasım	29,2	39,0	38,0	49,9	19,8	27,6
Aralık	27,9	38,2	37,2	49,1	18,1	26,8
2021 Ocak	30,3	40,2	40,5	52,0	19,5	27,7
Şubat	28,3	38,8	38,0	49,9	18,1	27,2
Mart	30,6	40,5	41,0	52,2	19,8	28,2
Nisan	30,6	40,3	40,0	50,8	20,8	29,3
Mayıs	30,4	39,6	39,7	51,3	20,7	27,3
Haziran	33,1	41,7	44,0	53,5	21,7	29,3
Temmuz	32,8	43,5	43,7	54,9	21,4	31,6
Ağustos	35,3	45,2	47,4	57,3	22,6	32,7
Eylül	35,1	44,0	46,6	55,3	23,1	32,1

Kaynak: TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri, 2021 Eylül

15-24 yaş arası İstihdam ve İşgücüne katılım oranları incelendiğinde ise gözle görülür bir azalış bulunmaktadır (Tablo 4.6.). Toplam işgücüne katılım ve istihdam oranları 2020 Ocak ayından itibaren düşüş göstermiştir. Nisan ayında en düşük seviyesine ulaşarak istihdam oranı %25,8, işgücüne katılım oranı ise %34'e düşmüştür. 2020 Nisan ayında Ocak ayında kıyasla 15-24 yaş arası grupta erkeklerde işgücünde kayıp %9,1, kadınlarsa ise %7,5 gerçekleşmiştir. Toplamda kayıp ise %8,5'tir. İstihdamda ise 2020 Ocak ayına kıyasla Nisan ayındaki kayıp toplamda %6,2 gerçekleşmiştir. Nisan ve Mayıs aylarında itibaren toparlanma hızlanmış, 2021 Eylülde 15-24 yaş arası grupta istihdam oranı %35,1'e, işgücüne katılım oranı ise %44'e yükselmiştir.

Şekil 4.10. Eğitim Durumlarına Göre Gençlerde İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK. 2021. 1.Çeyrek.

Eğitim değişkeni bakımından genç işsizlik oranlarına dair bir kıyaslama yapıldığında ise yüksek öğrenim almış her 10 gençten 4'ünün istihdamda yer almadığı anlaşılmaktadır. Üniversite mezunu gençlerde işsizlik oranları %35,1, okuma yazması olmayan gençlerle %42,9'dur. En az işsizlik %19,6 ile ortaokul ve dengi meslek ortaokul mezunlarıdır (Şekil 4.10).

Gençlerin yalnızca çalışma kaybına uğramadıkları, bununla birlikte eğitimlerinin de kesintiye uğraması durumu da pandemi döneminde ortaya çıkan olumsuz tablolardan biridir. Tüm bunlarla birlikte istihdam piyasasına giriş ve iş değiştirme de bir hayli zorlaşmıştır (Taş ve Güder, 2021:47-48).

SONUÇ

Genel olarak tüm dünyada ülkelerin en önemli hedefi sürdürülebilir ve istikrarlı bir ekonomik büyümedir. Fakat, kimi dönemlerde gerek içsel gerek dışsal nedenlerle makro ekonomik göstergelerde negatif yönlü değişimler ortaya çıkabilir. Öngörülemeyen ve aniden ortaya çıkan ülke ekonomilerini kimi zaman küresel anlamda da etkileyebilen olumsuz gelişmeler kriz şeklinde ifade edilmektedir. Ekonomik krizler yarattığı daralmadan ötürü en olumsuz etkisini istihdam üzerinde göstermektedir.

İşsizlik olgusu bugün itibariyle tüm dünyada yaşanan global bir problemdir. Bu problemi somutlaştıran toplumsal psikolojik ekonomik maliyettir. İşsizlik yalnızca gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de mücadele ettiği önemli bir sorun olarak gündemde her zaman önemini korumaktadır. Ülke bazında incelendiğinde işsizliğin genç kesimde daha fazla yaygın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, genç işsizlik seviye itibariyle daha somut bir problem olarak görülmektedir. Ekonomik dalgalanmalar, Pandemi gibi işsizliği daha da derin bir çıkmaza sürüklemektedir. Bilhassa, Türkiye gibi genç nüfus bakımından avantajlı gibi görünen ülkelerde genç işsizlik probleminin çözümüne dair uygulanan politikalar kimi zaman beklenen etkiyi yaratmamaktadır.

Tüm ülkeler için kalkınma evresinde genç nüfusa sahip olmak büyük avantaj olsa da gençlerin istihdamının düşük olması ve krizlerin yaşanması bu avantajı dezavantaj haline getirmektedir. Gençler, aktif ve yaratıcı bir yapı barındırdığından ülke ekonomilerinin kalkınmasında önemli bir beşeri kaynak şeklinde düşünülmektedir. Dinamik, yeniliklere açık, yaratıcı genç bir nüfus ekonomik büyüme için temelde olumlu yönde bir etki yaratmaktadır. Diğer değişkenler sabit kabul edildiğinde genç nüfus oranı yüksek olan ülkeler diğer ülkelere nazaran bir üstünlüğe sahiptir. Tüm bu olumlu söylemler karşısında, şayet genç beşeri kaynak ekonomi içinde bir güç haline gelmezse bu durum sosyolojik, psikolojik ve ekonomik olumsuzluklara neden olacaktır. Ülkeler öncelikle genç potansiyelden istifade edebilmek için onları istihdam etmek zorundadır.

Kasım 2000’de likidite krizi ile başlayan süreç, Şubat 2001’de döviz krizi olarak gerçekleşmiştir. Krizler sonunda dönem içinde siyasi gerilimlerle Türkiye'nin

uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından kredi notu düşürülmüş, bu durum sermayenin çıkışına neden olmuştur. İlgili dönem içinde faizler yükselmiş, adeta ekonomi çökme noktasına gelmiştir. Yine aynı dönem içinde bankacılık sektöründe düzenlemeler yapılmak zorunda kalınmıştır. Kriz döneminde büyüme oranlarının istihdamı da aynı şekilde etkilemediği görülmektedir. Bu doğrultuda yalnızca ekonomik büyüme ile işsizliğin çözümlenemeyeceği anlaşılmaktadır. 2001 Krizi'nin arkasında siyasi gerilim ve hükümet krizi de yer almaktadır. Nitekim Kemal Derviş Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmış ve IMF destekli ‘‘Güçlü Ekonomiye Geçiş’’ programını uygulamaya başlamıştır. IMF ile yapılan Stand-by anlaşması ile gelen 16 milyar dolar ile krizin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hızla maliye ve para politikalarında köklü reformlar yapılmış bankacılık sistemi tekrar gözden geçirilmiş ve önlemler alınmaya başlanmıştır.

2001 Krizi işsizlik artış göstermiş, kriz sonrası işsizlik %8,4'ten çift haneli rakamları aşmıştır. 2001 öncesi görülen tek haneli işsizlik 2011 yılına kadar çift haneli rakamlarda seyretmiştir. Bu durum işsizliğin etkilerinin kriz sonrası uzun süre devam ettiğini göstermektedir. İşgücüne katılım oranı 2001 Krizi ile düşüşe geçmiş ancak 2011 yılında eski oranına gelmiştir (%49,9). İstihdam edilenlerin sayısında ise azalma gerçekleşmiş, istihdam oranı 2000 yılında %46,7'den, 2001 Krizinde %45,6, kriz sonrasında ise %44,5'e gerilemiştir. Kriz sonrasında ise istihdam oranında uzun yıllar boyunca düşüşe gerçekleşmiştir. Krizden genç kesim daha çok etkilenmiş, genç işsizlik 2001 Krizi sonrası %16,2'den %19,2'ye yükselmiştir. Bir diğer çarpıcı durum ise 15-24 arası grupta istihdamda gerçekleşmiştir. 2001 Krizi sonrası 15-24 yaş grubunda istihdam oranında düşüş gerçekleşmiş ve kriz sonrası yıllarda da genç istihdamda düzenli bir düşüş yaşanmıştır. Uygulanan politikalar istihdama olumlu yansımamıştır. İstihdam odaklı politika eksikliği işsizliğin uzun süre kronik olarak kalmasına sebebiyet vermiştir.

2007 yılı sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan konut kredisi krizi, kısa zaman içinde bütün dünyaya yayılmıştır. Krizin en fazla gelişmekte olan ülkelerde hissedildiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise kriz karşısında alınan önlemler başarı getirememiştir. 2008 Krizi ile uluslararası piyasalarda oluşan dalgalanma, Avrupa ülkelerinde ciddi ölçüde alım gücünün düşmesi ve talepteki azalma Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Türkiye, 2008 Krizi'nde aldığı önlemler ile

krizin etkisini asgari düzeye çekmeye çalışmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel kriz direkt olarak ekonominin reel kesimini etkilemiştir.

2001 Krizi sonrası başta bankacılık sektörü olmak üzere yapılan reformlar ve alınan önlemler sonucu kriz diğer ülkelere nazaran daha hafif ölçüde atlatılmıştır. ABD’de başta olmak üzere Dünya genelinde işsizlik artmış, Türkiye’de de 2008 yılı Eylül ayından sonra işsizlik rakamları sürekli artmıştır. 2009 yılında ise işsizlik %11’den %14’e ulaşmıştır. Kriz sonrası işsizlik ile mücadele kapsamında alınan istihdam teşvikleri ve işverenlerin sigorta primlerini indirmek başta olmak üzere çeşitli adımlar atılmıştır. 2010 yılından itibaren ise işsizlik ve istihdam verilerinde düzelme gözlemlenmiştir. 2011 yılında işsizlik tekrardan tek haneli rakamlara gerilemiştir. Kriz sonrası ise istihdam ve işgücüne katılım oranında artış gözlemlenmiştir. İstihdam oranı ise kriz sonrası %41,7’den %41,2 gerilemiş, 2010 yılında ise artış gerçekleşmiştir. Genç işsizlikte kriz ile artış göstermiş, %20,5’ten %25,3’e yükselmiştir. Sonuç olarak, bakıldığında 2008 Krizi’nde oluşan işsizlik 2010 yılı itibariyle toparlanma sürecine girmiştir. 2001 Krizi’nin işsizlik ve istihdam üzerinde uzun yıllarca yarattığı etki 2008 Krizi’nde gerçekleşmemiştir. Alınan önlemlerin ancak 2011 yılında etki etmeye başladığı görülmektedir.

Dünya genelinde büyümenin yavaşlaması ve COVID-19 Pandemisi ile azalan talep sonrasında dünya genelinde işgücü piyasaları olumsuz etkilenmiştir. Pandemi döneminde ise kısmi çalışma ve esnek çalışma gibi yeni yöntemler ortaya çıkmıştır. İstihdama yönelik açıklanan paketlerle birlikte işsizlik oranlarının yükselişinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bankalar aracılığıyla ucuz kredi, kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği ve işsizlik ödeneği başta olmak üzere çeşitli adımlar atılmıştır.

Pandemi öncesi 2019’da %13,6 olan işsizlik 2020 yılı sonu %13’e gerilerken, 15-24 yaş arası genç işsizlik ise %23,5’ten %27’ye yükselmiştir. 2019 yılında %44,8 olan istihdam oranı, 2020’de %41,7’ye gerilemiştir. 2021 yılı 3. çeyreğinde istihdam oranı, %46,4 e yükselmiştir. İşsizlik 2021 3. çeyrekte %11,7 seviyesine gerilemiştir. Bir önceki yılın çeyreğe göre işsizlik %1.6 azalırken, istihdam %2,8 artış göstermiştir. Genç işsizlik incelendiğinde ise COVID-19 vakalarının görüldüğü ilk çeyrekte, %23,9 gerçekleştirmiş, üçüncü çeyrek %26’ ya yükselmiştir. 2021 yılı itibariyle tekrardan düşüş göstermiş, 2021 yılı 3. çeyreğinde Pandemi öncesi değerinin de altına inmiştir (%22,1). İstihdamda ise kısa süreli bir düşüş gelişse de uzun süreli gerçekleşmemiştir.

Sonuç olarak, COVID-19 Pandemi dönemi başlarında işsizlik ve istihdamda negatif yönlü gelişmeler olsa da, işsizlik ve istihdama yönelik alınan tedbirler neticesinde toparlanma hızlı gerçekleşmiştir. 2001 Krizi ve 2008 Krizi dönemlerindeki işsizlik artışı Pandemi döneminde Türkiye’de görülmemektedir. Pandemi döneminde işsizliği önlemek adına getirilen kısıtlamalar 17 Mayıs 2021’de son bulmuştur. Bu durum istihdamda toparlanmanın hızlı olmasını sağlamıştır. Söz konusu COVID-19 Pandemi etkileri günümüzde halen devam etmektedir. Türkiye Ekonomisi kısıtlamalardan kurtulsa da, Pandeminin tüm dünyada devam ediyor oluşu piyasalarda tamamen iyileşmenin olmamasına sebebiyet vermektedir. Tüm bunlarla birlikte, 2021 Aralık döviz kuru krizinin etkileri ve Pandemi dönemi olası bir kapanma ile devam etmesi Türkiye’de istihdama ilerleyen dönemlerde negatif etkiler bırakabilir.

İşsizlik sosyo-psikolojik açıdan diğer problemlerden ayrılmaktadır. İşsizlik sonucunda ortaya çıkan gelir kaybı telafi edilebilir, fakat işsizlik probleminin yarattığı korku, kaygı, hayal kırıklığı ve umutsuzluk duygularının ne gibi hasarlar yaratacağı öngörülemez. Bilhassa, bu tip problemlerle bireylerin erken yaşta karşılaşmaları ilerleyen süreçte ciddi sorunları da beraberinde getirecektir. Türkiye’de genç işsizliğin çok yüksek olması ve kronikleşmesi devam eden Pandemi sürecinde ivedilikle ele alınması gereken bir konudur.

Çalışma, Türkiye’de son 20 yılda yaşanan ekonomik krizleri ele almıştır. 2 büyük ekonomik kriz ve COVID-19 Pandemi dönemi incelenmiş olup, her krizin farklı yapıları gereği ekonomide yarattığı etkiler incelenmiştir. Özellikle 2001 Krizi sonrası oluşan işsizliğin uzun yıllar devam etmesi istihdam yönlü politikaların uzun dönemde etkili olmadığını göstermiştir. Kriz dönemlerinde kadınların işgücüne katılım oranında artış gerçekleşmiştir. Pandemi döneminde alınan tedbirlerle işsizlikte yaşanan toparlanma, bir kriz döneminde devlet müdahalesinin istihdam seviyesini korumadaki önemini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, devam eden Pandemi sürecinde istihdam odaklı politikalar öncelikli olmalıdır. Bununla birlikte, kronikleşen genç işsizlik problemi Türkiye’de gelecekte sorun teşkil edebilir. Bu amaçla genç işsizliği azaltacak düzenlemelerin yapılması ve istihdam hedeflerinin buna göre revize edilmesi elzemdir. Genç istihdamı ve işgücüne katılımı arttırmak için eğitim ve istihdam ilişkisi iyi saptanmalıdır. Genç işsizliği azaltmak ve eğitimden istihdama geçişi sağlamak adına mesleki ve teknik eğitim liselerine yönelik reformlar yapılmalı, gençlere yönelik ücret politikaları teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- 15/06/2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 19.06.2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete
- 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu Geçici Madde 7, Geçici Madde 9, Geçici Madde 10.
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Madde 81/1
- Adıgüzel, M. (2020). "Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi". İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek), 191-221
- Afşar, M. (2011). Küresel kriz ve Türk bankacılık sektörüne yansımaları. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 143-171.
- Akgüç, Ö. (2009). Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (42): 6-11.
- Alagöz, A., Bezirci, M. (2009). Finansal kriz dönemlerinde ekonomik amaçlı yapılan vergisel düzenlemeler: 2001 krizinden günümüze bir araştırma. <http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/12164/75.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim tarihi 24 Kasım 2021)
- Alçın, S., Erdil Şahin, B., & Hamzaoglu, M. (2021). Analysis Of The Relationship Between Education And Youth Unemployment: Evidences From Turkey And Spain. Journal Of Life Economics, 8(2), 185-192.
- Altınok, T., Eken, H., & Çankaya, S. (2011). Küresel mali piyasalarda yeniden yapılanma ve Türkiye: İstanbul Ticaret Odası
- Altaşlı, Y.A. & Işık, M. (2017). Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 22(2), 567-585.
- Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 115-132.
- Arabacı, H. (2017). Küresel Kriz Sonrası Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6 (4), 1-10.

- Aren, S. (2014). İstihdam, Para ve İktisadi Politika. (15.baskı), İstanbul: Ankara Kitabevi
- Ataman, B.C. (1998.) İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 53, 59-72
- Atasever, G. (2016). Varlık Fiyatları Köpüğü: Muğla Konut Piyasası Üzerine Bir Değerlendirme. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (34), 1-17.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 19 (2), 321-341.
- Aydoğdu Bağcı, S. (2016) Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.8 (3), 46-54
- Bakkal, H. (2016) Teoride ve Pratikte İşsizlik. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık
- Balıbek, E. ve Taşkın, V. (2012). Kamu Borç Yönetimi Açısından Sistemik Risk, içinde: Coşkun Cangöz, M. ve Balıbek, E. (Ed.); Hazine İşlemleri ve Çağdaş Hazine Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Baran,A., Olgun, C. ve Erbuğ, E. (2013) Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye’de Genç İşsizliğin İstatistiksel Göstergelerle Analizi, Gençlik Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, 2013-2 ISSN: 2147-8473, 61-83.
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) (2009a), Finansal Piyasalar Raporu-Aralık 2008, BDDK Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Birdal, M. (2018). Bir Krizin Anatomisi 2008 Krizi ve Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, İstanbul:Kor Kitap.
- Boztepe, Y. (2007). Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması ile ilgili Bir Model Oluşturulması. T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Broome, A. (2015). Back to Basics: The Great Recession and the Narrowing of IMF Policy Advice: Back to Basics. Governance, 28(2), 147-165.
- Bulut, R. ve Pınar, Ç. (2020). COVID- 19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2), 217-225.
- Celasun, M. (2002). 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum.

- <https://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf> (Erişim Tarihi :13 Kasım 2021)
- Cengiz, S., şahin A. (2020). Teknolojik İlerlemenin İstihdam Yaratmadaki Rolü ve Önemi: Türkiye Örneği. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi, 1(45), 160-172.
- Cicioğlu, ř. ve Yıldız, A. (2018). Kriz Dönemlerinde Reel Ekonomik Göstergelerin Sinyal Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi: 1999-2017 Türkiye Örneği. Bilgi, 20(1): 38-73.
- Çondur Funda ve Bölükbaş Mehmet (2014). Türkiye’de İşęücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 47, (2),77-93
- Delice, Güven (2015). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek, Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, S. 1(2), s. 21-55.
- Demircan, E. (2012). İstihdam ve işęücü piyasası raporu. Karacadağ Kalkınma Ajansı, Kasım.
https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_211_BM7L61RA_istihdam_ve_isgucu_piyasasi_raporu.pdf (Erişim Tarihi, 25.11.2021)
- Dilek, E. (2003). 2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Dinler, Z. (2001). İktisada Giriş. (3.Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dinler, Z. (2000). Tarım Ekonomisi (5.Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Mathieu,D., Orhangazi,Ö. (2007) The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey: A Crisis for Whom?, Munich Personal RePEc Archive Paper, No. 7837.
- Doğru, B., Meçik, O. (2018). Türkiye’de Endüstri 4.0’ın İşęücü Piyasasına Etkileri: Firma Beklentileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı, 1581-1606
- Doğru, B., Kılınç, SB. (2013). Nominal Çapalar ve Türkiye’deki Uygulama Sonuçları. Sosyal Bilimler Dergisi, 0(1), 1-36.
- Duman, E. (2011). Krizlerin anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

- Durak, Ş. (2011). İşsizlik, İstihdam Politikaları ve İşsizlikle Mücadele Başarı Örnekleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Duran, M. S., ve Acar Mustafa, (2020). Bir virüsün dünyaya ettikleri: covid-19 pandemisinin makroekonomik etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), 54-67.
- Ece, İ., Topaloğlu, E. E. & Gizer, Z. (2012). Finansal Krizlerin Türk Bankacılık Sistemindeki Leasing ve Factoring İşlemlerine Etkisi (2001-2010). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 159- 169.
- Eğilmez, M, Kumcu, E. (2006). Ekonomi Politikası. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eğilmez, M. (2021). Ekonominin Temelleri. (5.basım), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eğilmez, M. (2014). Örneklerle Kolay Ekonomi. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eğilmez, M. Ve Kumcu, E. (2001), Ekonomi Politikası ve Teori ve Türkiye Uygulaması, (6.Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul
- Elder, S. (2015). What Does Neets Mean And Why is The Concept So Easily Misinterpreted? Adelaide: ILO, Work4youth Technical Brief No: 1
- Elmendorf, D.W. ve Furman, J. (2008). If, When, How: A Primer on Fiscal Stimulus, The Broking Institution, January 1-30.
- Engin, C., ve Göllüce, E. (2016). 2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 27-40.
- Ercan, H. (2010). Küresel krizin istihdama etkisi: Türkiye. İçinde Ercan, HE, Taymaz E. ve E. Yeldan (ed.), Kriz ve Türkiye: Kriz tedbirlerinin etki değerlendirmesi (ss.75-99). Ankara: ILO Yayını.
- Erdal, A. (2011). 2008 Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, T.C. Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erdayı, A. Utku (2009). Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye, Çalışma ve Toplum (3), 133-162.
- Erdoğan, S. (2010). Küresel Krizin İstihdama Etkileri ve Kriz Karşıtı İşgücü Piyasası Önlemleri, Memleket Siyaset Yönetim, Cilt 5, Sayı: 12, 142-167.
- Eroğlu, E. (2020). Covid-19'un Ekonomik Etkisinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236.

- Ertuğrul, C., Evren, İ., & Çolak, O. (2010). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 59-72.
- Erikli, S. (2020). COVID-19'un Genç İşgücünde Yaracağı Olası Tehlike: Yara İzi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (39), 380-404.
- Eyüpoğlu, D. (2003). 2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara, 12-16
- Fana, M., Tolan, S., Perez, S., Urzi, B.M.C., Macias, E. (2020a). The Covid Confinement Measures and EU Labour Markets, Publication Office Of The European Union
- Fikirli, Ö., Çetin, A.K. (2017). İktisadi Doktrinde Schumpeteryan Yaratıcı Yıkımdan Yaratıcı Birikime. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 6 (1), 27-64.
- Gençler, A. (2011). Avrupa Birliği'nde Krizin İşsizliğe Etkisi ve İstihdam Teşvikleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2 (1),1-25.
- DİSK/Genel İş Sendikası (2021). Türkiye'de Genç İstihdam Raporu Temmuz 2021, <https://www.cloudsdomain.com/uploads/dosya/46648.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2021)
- Göçer, İ., Özdemir, A. (2012). 2008 Küresel krizin yayılma süreci ve etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 191-210.
- Göker, Z., Dane, K. (2013). Tam İstihdamın Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri. *Akdeniz İİBF Dergisi* 12(2013):103-119.
- Gül, E., Ekinci, A., Konya, S. (2019). Türkiye'de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Günel M. (2001) Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İşselliği ve Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 180, Ankara.
- Güneş, F. (2019). İşsizlik ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. T.C. Bandırma Onyedü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma.
- Hahnel, R. (2014). Siyasal İktisadın ABC'si Modern Bir Yaklaşım. Çeviren: Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Hiç, M. (2009). Küresel ekonomik kriz ve Türkiye. Ankara: Beykent Üniversitesi Yayınevi.
- ILO. (2020). COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_740193.pdf (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2021)
- ILO. (2011). Global Employment Trends Report 2011. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_150440.pdf (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2021)
- ILO. (2012). Global Employment Trends Report 2012 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_150440.pdf
- ILO. (2020a). Covid-19 and The World of Work. Fourth Edition Updated Estimates And Analysis https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_745963.pdf (Erişim Tarihi: 7 Kasım 2021)
- Işığışık, Ö. (2011). İstihdam ve İşsizlik. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Işık, V. (2016). Türkiye’de Genç İşsizliği ve Genç Nüfusta Atalet. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5 (11), 130-145.
- Kanun No.5921, Resmi Gazete, Tarih/Sayı: 18.8.2009/27323.
- Karabıçak, Y. (2010). Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizin Türkiye Boyutu. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (3), 251-270.
- Karabıyık, İ. (2019). Türkiye’de İşsizliği Doğuran Nedenler ve İşsizliğin Nedenler. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1, 181-201.
- Karaca, C. (2014). Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 263-286.
- Karagöz, H. (2009). Küresel Ekonomik Kriz ve Alınan Ekonomik Tedbirler, Konya Ticaret Odası. http://www.kto.org.tr/d/file/kureselkriz_rapor.pdf (Erişim Tarihi 16 Kasım 2021)
- Karahanogulları, Y. (2003), “Türkiye’de Devletin Mali Krizleri”, Praksis, Sayı: 9, Bahar 2003, 247- 277

- Karakurt, B. (2010). Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası CEVABI. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 167-195.
- Kaya, M. (2016). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (6) 10, 51-75
- Kazgan, G. (2005), Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kelleci, S., Türk, Z. (2016). Genç İşsizliğin İncelenmesi: Oecd Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(13), 10-25.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2010). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kesici, M. R. (2011). Avrupa Emek Piyasası Dinamikleri ve Avrupa İstihdam Stratejisi Temelinde Türkiye'nin Uyum. Çalışma ve Toplum Dergisi, 28(1), 75-115.
- Keynes, J.M. (2021). İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Kuramı. Çeviren: Ege Alp Güneri, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kılıç, Y. (2014). Türkiye'de Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede (NEİY) Yer Alan Gençler. Eğitim ve Bilim. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/3094/793> (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2021)
- Kocaoğlu, M. (1997). Sosyal Politika. Ankara: TÜMİS Yayınları.
- Kol, E.N., Karaçor, Z., (2012), 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Ve İstihdam Üzerine Etkileri, Maliye Dergisi, 162, 379-395
- Konya, S., Kabaloğlu, G., ve Küçüksucu, M. (2018). Türkiye'de Farklı Boyutları ve Alternatif Çözüm Politikaları ile Genç İşsizliği. Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomi, Edt: Koç, S., Orhan, A., Gözen, MÇ, Umuttepe Yayınları, 32-42.
- Korkmaz, A. (2012). Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış. Journal of Social Policy Conferences, 51-96
- Kurnaz, I. (2015), Ekonomik Kriz Dönemlerinde Hangisi Daha Kötü: İşsiz Kalmak mı? Niteliklerinin Altındaki İşleri Kabul Etmek mi?, Karatahta/İş Yazıları Dergisi Sayı: 1 Nisan 2015, s:43-61
- Kutlay, M. (2009). Küresel Finansal Krizin Türk Ekonomisine Etkileri: Türkiye'nin Kalkınması Önünde Engel mi, Fırsat mı? Stratejik Boyut, Ağustos-Eylül-Ekim.

- Kutlu, H.A., Demirci, N. (2011). Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum, Muhasebe ve Finans Dergisi, ss.128-136
- Mahiroğulları A. (2017). Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2):547-565.
- McKibbin, W. ve R. Fernando (2020). The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios. <https://www.brookings.edu/research/the-global-macroeconomic-impacts-of-covid-19-seven-scenarios/>
- Mishkin Frederic (2011), Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadi, 8. Baskıdan Çeviri, The Addison – Wesley Series in Economics.
- Mill, A. (2019) Ekonomi 101: Arz-Talep Dengesi ve Ekonomik Büyümeden Döviz Kurları ve Bankacılığa Kadar Ekonomi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey. (7.Baskı) Çeviren: Nurdan Sosyal, İstanbul: Say Yayınları.
- O’higgins, N. (1997). The Challenge of Youth Unemployment, International Social Security Review, 50(4), 63-93.
- Okun, A. (1974). Unemployment and Output in 1974. Brookings Papers on Economic Activity, Vol (2), 495-504
- Öz, S. (2010). Kriz ve İşsizlik: Başarı Örnekleri ve Çözüm Önerileri, Tüsiad-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series Working Paper <http://ideas.repec.org/p/koc/wpaper/1024.html> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021)
- Fatih, Ö. (2009). Finansal Krizler ve Türkiye, Doğan Kitap, İstanbul, ss:138–141
- Özdemir, L. (2013). 2008 Küresel Ekonomik Krizin İşletmeler Üzerindeki Etkileri. Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:2, 249-265
- Özsoylu, A. F. Ünlükaplan İ. Gedik A. M. (2010) Küresel Kriz ve Türkiye, Adana: Karahan Kitapevi.
- Pelit, O. (2019). Türkiye’de 1998-2018 Yılları Arası İstihdam, İşsizlik ve Nüfus Artışına Genel Bir Bakış, International Social Sciences Studies Journal, 5(38):3259-3265.
- RANSTAD. (2012). Into The Gap: International Database on Employment and Adaptable Labor, Amsterdam.
- Resmi Gazete, Tarih/Sayı: 26.6.2009/5920
- Rothstein, J. (2020). The Lost Generation? Labor Market Outcomes For Post Great Recession Entrants, Nber Working Paper 27516

- Roubini N., Mihm, S. (2012), Kriz Ekonomisi: Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği, Pegasus Yayınları: 422, 1. Baskı, İstanbul.
- Roubini, N. (2014). Fiscal policy. What Have We Learned? Macroeconomic Policy After the Crisis, MIT Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qf899> (Erişim Tarihi: 8 Kasım 2021).
- Sakarya, B. (2006). Türkiye'de Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Regülasyon Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sarıkaya F. Ve Çeviş İ. (2020). Koronavirüs (Covid-19) ve Ekonomik Devrim, Editörler Pakdemirli, B. Bayraktar, Z., Ünalmiş, AN. Sefa Ankara: Takmazakçağ Yayınları
- Sayın, F. (2011). Türkiye'de 1988-2010 döneminde eğitim ve büyümenin genç işsizliğine etkisinin analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (4), 33-53.
- Scarpetta, S., Sonnet, A., Manfred, T. (2010). Rising Youth Unemployment During The Crisis: How To Prevent Negative Long-Term Consequences On A Generation? OECD Social, Employment And Migration Papers, No: 106.
- Serel, A. ve Bayır, M. (2013). 2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 11 (19), 59-80.
- Serter, N. (1993). Genel Olarak Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Solak, L. (2012). İşsizlik Sorunu, Türkiye’de İşsizlikle Asgari Ücret, Sanayi İstihdam Oranı ve Yolsuzluk Arasındaki İlişkinin Analizi, T.C. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19’un Sektörel Etkileri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7 (6), 169-185.
- Spilimbergo, A., Symansky, S, Blanchard, O. Cottarelli, C. (2008). “Fiscal Policy for the Crisis”, IMF Staff Position Note, December 29. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2008/spn0801.pdf> (Erişim Tarihi 10 Kasım 2021).
- Stiglitz Joseph E. (2012), Serbest Düşüş: Amerika, Serbest Piyasalar ve Dünya Ekonomisinin Çöküşü, Çeviri: Banu Özgün, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Sunar, L. (2020). Salgınla Mücadelenin İlk Eşiği: Eşitsizlikler L. Sunar Covid-19 Salgınının Sosyolojik Analizi (S. 4-10). Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı

- Şen, S., Tabar, Ç., & Tokathoğlu, M. (2018). Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası. *İş ve Hayat Dergisi*, (9), 9-26.
- Şengönül, A., Koşaroğlu, Ş.M. (2019). İşgücü Piyasaları ve Bölgesel İşsizlik Sorunu: Türkiye’de Düzey 2 Bölgelerinde İşsizlik Histerisinin Araştırılması, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Şentürk, E. (2017). İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları: Türkiye Örneği. T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı On Birinci Kalkınma Planı. (2018). Dijital Ekonomide Meslekler ve Yetkinlikler Çalışma Grubu Raporu 2019-2023, Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/DijitalEkonomideMeslekler_ve_YetkinliklerCalismaGrubuRaporu.pdf ET. 29.10.2021 (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2021).
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). Yıllık Ekonomi Rapor 2020. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/Yillik-Ekonomik-Rapor-.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2021)
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021). İş Gücü Piyasasındaki Gelişmelerin Makro Analizi https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2021/05/IsgucuPiyasasindakiGelismelerinMakroAnalizi-2021-I_31052021.pdf (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2021).
- Tabar Ç. ve M. Tokathoğlu (2018). Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, *International Journal of Public Finance*, Vol.3, No.1, pp. 27-46.
- Taş, H. Yunus ve Bilen, M. (2014) Avrupa Birliği ve Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu ve Çözüm Önerileri, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 50-69.
- Taş, H. Yunus, ve Güder, F. (2021). Dünyada ve Türkiye’de Covid 19 Sürecinde İşsizlik ve Genç İşsizliği Sorunu. Tuncay Güloğlu ve Eyüp Sabri Kala (Ed.). *Değişen Dünyada Sosyal Politika içinde*, (s. 29-66). Bursa: Ekin Yayınevi
- Tatoğlu, F.Y. (2010). Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İşsizlik ve Büyüme, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- TCMB. (2010). Finansal İstikrar Raporu, TCMB Yayınları, Ankara <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2010> (Erişim Tarihi:22 Kasım 2021)

TCMB. (2010a). 2009 Yıllık Rapor.

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2010/Sayi+11/> (Erişim Tarihi:23 Kasım 2021)

Topcu, Murat, (2020). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Para ve Maliye Politikalarında Değişimler, ss.(371-420),.

Boğa, S. (2020). Siyasal Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle İktisadi Krizler, içerisinde, İstanbul: Gazi Kitabevi.

Torun, M., ve Arıca, F. (2011). 2008 Global Ekonomik Kriz'in Genç İşsizlik Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 163-178.

TÜİK, (2020). İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti, 2020 <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/isgucu.pdf> (Erişim Tarihi: 24.10.2021)

Turan, Z. (2005). Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000- Şubat 2001 Krizleri TÜHİS <http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1348753648.pdf> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2021)

TUSİAD. (2002). Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, 12-354, İstanbul, Aralık. <https://www.tusiad.org/tr/tum/item/1980-turkiyede-ismgucu-piyasasi-ve-issizlik>

Türel, O. (2010), “Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Ekonomik Yaklaşım*, 21 (75), ss. 27-75.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK), “İstihdam” <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 24.10.2021)

Uçan, O., Çebe NG. (2018). 2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (3), 6-17.

Ulusoy, A., Akdemir, T., ve Karakurt, B. (2014). Küresel Kriz ve AB’nin Kriz Karşısı Maliye Politikalarının Etkinliği: Mali Alan Açısından Bir Değerlendirme. 28. Türkiye Maliye Sempozyumu Küresel Kriz ve Maliye Politikaları Tebliğler Kitabı, 218–257.

Unay, C. (2006). Makro Ekonomi. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Uyar, E. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (10):45-46.

Uygur, E. (2001). Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri. Tartışma Metni. Ankara. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2021)

- Ünal, H. Gönülaçan, A. (2019). Türkiye’de Eksik İstihdam Edilenlerin Ortak Özelliklerinin Belirlenmesi: Lojistik Regresyon Analizi. *Maliye Dergisi* (176), 128-139.
- Ünsal, ME. (2007). Kıdem Tazminatı Fonu Kanun Tasarısı Taslağı Konusunda Bazı Düşünceler’’, *TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21 (2-3), 31-39.
- Ünsal, ME. (1999). *Makro İktisat*. (2.Baskı). Ankara: Kutan Ofset Matbaacılık.
- Üstünel, B. (1990). *Makro Ekonomi*, (5.baskı), İstanbul: Mısırlı Matbaacılık.
- Vroman, W. (1999). *Unemployment and Unemployment Protection in Three Groups of Countries; Social Protection Discussion Papers of Wold Bank*.
- Yavuz HB. (2020). *Kurumsal Değişim ve İstihdam*, Ankara: İksad Yayınları.
- Yavuz, HB. (2012). *İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Yavuz, Arif. (2012). *İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu*. Vol.1 .bs, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Yıldırım, S. (2010). 2008 yılı küresel ekonomi krizinin Dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (18): 47-55,
- Yıldız, K. (2016). 2008 Krizinden Günümüze İşkur’un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Gelişimi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 249-266.
- Yılmaz, D. (2010). *Global And Regional Outlook And The Effect Of The Global Financial Crisis Paneli*, İstanbul
- Yılmaz, HU, Yılmaz, A. (2017). Küresel Krizin Bir Felsefesi Var mıdır? Kimler, Niçin Çıkarırlar? Makro Bir İnceleme". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 125-138. <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.5.11>. (Erişim Tarihi: 24 Kasım 2021).
- Yörük, N ve E. Kanışlı. (2011). *Kriz Sonrası İstihdam Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Uluslararası Sempozyum-5: Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması, Ankara, Nobel Yayın.
- Zaim S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. (10. Baskı) İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Worldmeter. (2021). *Coronavirus*, <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Erişim tarihi: 29 Aralık 2021)